

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

Núm. 768

Abril 1990

L'ÚNICA «SIN» AMB AUTÈNTIC SAVOR A CERVESA.

Malz-Bier

Damm

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA - Club Alpí Català

MONTSENY

GUIA EXCURSIONISTA

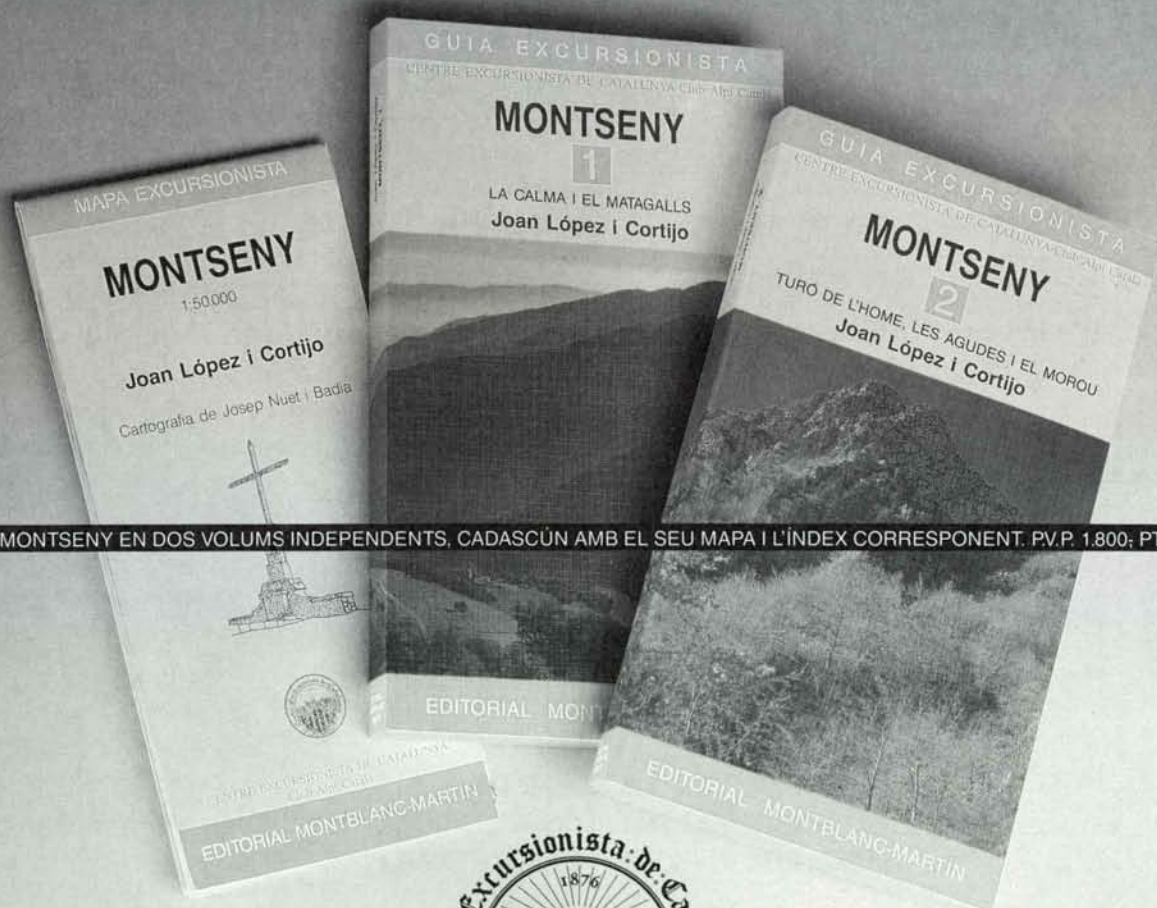
1

LA CALMA I EL MATAGALLS

2

TURÓ DE L'HOME, LES AGUDES I EL MOROU

Joan López i Cortijo

GUIA DEL MONTSENY EN DOS VOLUMS INDEPENDENTS, CADASCÚN AMB EL SEU MAPA I L'ÍNDIX CORRESPONENT. P.V.P. 1.800; P.T.A. VOLUM

MONTSENY
Guia Turística
-EN PREPARACIÓ-

COMISSIÓ DE PUBLICACIONS
Paradís, 10 - 08002 Barcelona - Tel. 315 23 11

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN
Ap. Correus, 266 - Tel. 204 43 97

PEDRA-NEU

COMUNICACIONS

METRO

LÍNIA-V-BADAL

LÍNIA-III-PL. CENTRE

BUS

15-54-70-72-43-56-57

8ª OFERTA

D'ESCALADA

**CINTURÓ DE RONDA
AVDA. DE MADRID**

PEDRA-NEU

CONJUNT BOULDER:	COMPLEMENT:
SABATILLA BOULDER i CORDA (9 x 45) 11.200,-	10 CINTES EXPRES i 20 MOSQUETONS 12.250,-
CONJUNT D'ESCALADA:	SUPER OFERTA:
PEU DE GAT (1 ^a marca P. Catalans) 13.950,- CORDA (9 x 45)	PEUS DE GAT TÉCNICA SOLA GOMA CUITA: 3.500,- Números: 35-36-37-38-39 43-44-45

PEDRA-NEU

CANVIEM LES SOLES DE:

- BOTES
- PEUS DE GAT
- NINJAS
- SABATILLES DE CORRER, etc.

LLOGUER DE:

ESQUÍS DE MUNTANYA - ESQUÍS DE PISTA
ESQUÍS DE FONS - GRAMPONS I PIOLETS

C/ BRASIL, 48 (CINTURÓ DE RONDA / AVDA. DE MADRID). 08028-BARCELONA

☎ (93) 330 27 74

PEDRA-NEU

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Club Alpí Català

ANY CXIV, VOL. 94, NÚM. 768, ABRIL 1990

SUMARI

Redacció, administració i publicitat:

Paradís, 10

08002 Barcelona (Barcelonès)

Tel. (93) 315 23 11

Director:

Josep Nuet i Badia

Secretari:

Joaquim Bordons i Serra

Consell de redacció:

David M. Aloy, Francesc Beato,

Jordi Canals, Francesc Herrera,

Agustí Jolis, Modest Montlleó,

Alfred Montserrat, Josep de Tera

Corrector lingüístic:

Eulàlia Nuet i Badia

Cartògraf i dibuixant:

Armand Ballart

Maquetador:

Josep Nuet i Badia

Fotocomposició:

«ECP» - Edició Làser

Gran Via, 606, 4t 2^a D. 08007-Barcelona

Fotomecànica:

T4 Sorrosal, S.A.

Pujades, 68-72, 3r 3^a. 08005-Barcelona

Impressió:

INGOPRINT, S.A.

C/ Maracaibo, 11. 08030-Barcelona.

Preu d'aquest exemplar:

500 ptes. (IVA inclòs)

Preu de subscripció anual:

2.600 ptes. + IVA (sis exemplars)

A l'estranger: 3.900 ptes.

Comanda de números endarrerits
a la redacció de la revista

Dipòsit legal: B. 545-1958

ISSN: 0212-2111

Portada: Arribant al coll d'Alba (Maladeta).

Foto: F.X. Gregori

Editorial: Ens quedarem sols?

46

Una excursió «treballada»: el pic de Sacroux (vall de Benasc)

Josep de Tera i Camins

47

El pic Blanc i el tuc d'Eth Podu amb esquís

Josep Baqués i Soler

52

Massís de Montmany (Ordal)

Narcís Rucabado i Franquesa

55

Dues llegendes germanes a banda i banda del Pirineu

Maria Mercè Lleonat

57

Per les ciutats i els castells de la vall del Loira

Joaquim Bordons i Serra

59

Fuerteventura, una illa de natura sahariana

Francesc Kirchner i Granell

66

Un nou refugi a la Mussara, per Francesc Beato

70

Crestejar a Amitges (vall d'Espot)

Núria G. Quera

71

El risc nuclear continua

Antoni Lloret i Orriols

76

Vies d'escalada a cura d'Armand Ballart

83

Recordança

85

Crònica del món excursionista

85

D'ací d'allà

86

Llibres i mapes

87

NORMES DE PUBLICACIÓ DE MUNTANYA

• Els articles publicats a MUNTANYA expressen l'opinió dels seus autors.

• La revista MUNTANYA, editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

© El copyright dels articles, tant de la part literària com de les il·lustracions, és dels autors respectius. Per tant, és absolutament prohibida la reproducció total o parcial, per qualsevol sistema, dels articles de la revista MUNTANYA sense permís escrit dels propietaris del copyright.

Els autors que vulguin publicar els seus treballs a la revista MUNTANYA han de tenir present el següent:

Els articles cal que siguin escrits correctament en català i mecanografiats a doble o triple espai en fulls de mida DIN A-4, deixant uns marges laterals d'un parell de centímetres.

Els articles aniran encapçalats pel títol i portaran a continuació el nom dels autors.

Els peus de les il·lustracions i el nom de l'autor aniran escrits en un full a part, precedits per un número

que es repetirà a la fotografia o dibuix corresponent. Per a facilitar la correcció dels originals, no utilitzeu els subratllats en els textos que vulgueu publicar.

Els mapes, dibuixos i gràfics haurien de ser dibuixats correctament amb tinta xinesa sobre paper blanc o vegetal. Les fotografies, en còpies de paper brillant blanc i negre o en diapositives, cal que siguin ben exposades i amb bona definició, que tinguin contrast, però que no siguin excessivament fosques.

Ens quedarem sols?

Un problema actual de les entitats i, en el nostre cas concret, dels clubs excursionistes, és la minva discreta però constant de la quantitat d'associats. Aquesta regressió del suport social preocupa des de fa molt de temps els directius i també els mateixos associats, que veuen un futur no gaire clar per a les nostres entitats, que han hagut de capejar moltes dificultats al llarg de la història.

Aquesta preocupació general també es manifestà en la nostra Assemblea General celebrada el passat mes de gener. Diverses intervencions de membres de la Junta Directiva i de socis van insistir sobre aquest problema i sobre les seves possibles solucions.

Segons manifestà Josep M. Sala, president del Centre, aquest problema de la minva de socis de les entitats excursionistes és força general, i no solament en el nostre país, sinó també fora. A França mateix, on el CAF, una entitat molt superior a la nostra en nombre de socis i d'activitats, també veu recular el nombre dels seus associats.

Com que el problema no és ni superficial ni fàcil de resoldre, creiem que val la pena de reflexionar-hi una mica.

En primer lloc, sembla que no es tracta pas d'un problema passatger ni localitzat, conjuntural que en podríem dir, sinó més profund, estruc-

tural, segurament lligat a la manera com molts entenen l'esplai o l'oci, absolutament diferent a la manera com l'entenen els excursionistes.

Potser a risc de ser una mica simplistes, podríem esbossar que una gran part de la societat en què vivim, enduta per la roda consumista, busca sobretot –i massa sovint únicament– satisfer els seus desigs d'evasió, i també de prestigi social, i vol que li ho resolguin tot a canvi de diners. Per a una mentalitat consumista no té cap sentit pertànyer a un club, on es pretén fer alguna cosa més que distreure la gent. Tampoc no li cap al cap de fer res per als altres, gratuïtament. Com podrà apreciar les coses, si no li costen cap esforç, cap lluita?

Potser ens titllaran de catastrofistes o de vés a saber què, però mireu al vostre voltant, si no.

Davant d'aquest estat de coses, què han de fer, els clubs? Ser uns marxants més d'ofertes turístiques a baix preu? Oferir les aventures cada cop més excitants en una espècie de cursa al·lucinant per als qui no estan contents de res? Convertir-se en uns competidors de les empreses turístiques o d'esplai i prendre'ls els clients? O bé, a l'inrevés, tancar-se a defensar el que han fet sempre?

No sembla pas que la solució d'aquest problema pugui venir per un «maquillatge» de les entitats, per un simple augment d'activitats

o per oferir més descomptes. Ni tampoc per erigir-se en defensors de l'ortodòxia excursionista.

Hem de promoure, indubtablement, els serveis avantatjosos per als nostres socis, però aquestes ofertes, per si soles, no sembla que puguin aturar la baixa de socis, ni fer-ne venir de nous. Això també ho fan les empreses de serveis turístics i potser amb preus més bons.

Els clubs excursionistes ens hem de distingir per un altre tarannà, perquè som una altra cosa. Un club excursionista no és una empresa, per a la qual el que és interessant són els diners dels seus clients. A nosaltres ens interessen les persones, que és molt diferent.

A més, un club excursionista no és un lloc on t'«omplin» el temps lliure, sinó un lloc on pots fer alguna cosa del teu temps lliure, per a tu i per als altres.

Tot això fa que potser en els clubs hi arribin les persones que busquen alguna cosa més del que ofereix el mercat de la indústria turística o d'esplai. Una alternativa de qualitat, una mica al marge de la llei del pèndol, de les modes i de la competició social, un ambient més humà. I per ara, d'aquestes persones, segons es veu, no n'hi gaires, o no les sabem atraure.

Però, quan arriben als nostres clubs, què hi troben? No és aquesta la qüestió essencial?

Una excursió «treballada»: el pic de Sacroux (vall de Benasc)

Josep de Tera i Camins

Hi ha excursions que, per una raó o altra, et deixen més satisfet que d'altres. N'hi ha unes que potser t'omplen per la importància del cim, o per la dificultat de l'ascensió, o potser pel dia clar que permet gaudir d'un excel·lent panorama.

N'hi ha d'altres, però, que et donen satisfacció per raons personals, car l'èxit és fruit de les decisions que prens sobre la marxa, i, del seu encert, en depèn el cim.

Aquest és el cas del pic de Sacroux.

El Sacroux és un humil cim de 2.675 metres, situat a la ratlla fronterera amb França i a ponent del port de la Glera. Per la seva situació, tant es pot interpretar com un cim de l'«òrbita» dels Malls i el Malpàs (és a dir, de Lliterola i Estós) com de l'«òrbita» del Salvaguarda i la Maladeta (és a dir, de l'Éssera).

Tanmateix, el port de la Glera és un dels colls històrics d'unió de la vall de Lis amb la de Benasc, i, per tant, d'una gran importància antigament.

El vessant de Benasc d'aquest coll correspon al sector sud de la carena i, per tant, és una excursioneta apta per a fer-se durant el mes de maig.

És, doncs, amb aquesta idea que vaig pujar a Benasc el dia 20 de maig de 1989. Tots els serveis meteorològics anunciaven mal temps, sobretot al Pirineu (com sempre), i realment, encara que a estones sortia el sol, era de preveure que tard o d'hora faria el xàfec.

Considero que vaig començar a tre-

ballar l'excursió amb l'emplaçament de la tenda.

Tinc un petit indret secret on plantar la tenda a la vall de Benasc sense trobar-te «massificat»; aquest indret secret no és altre que els bonics prats que hi ha al començament de la vall de Re-

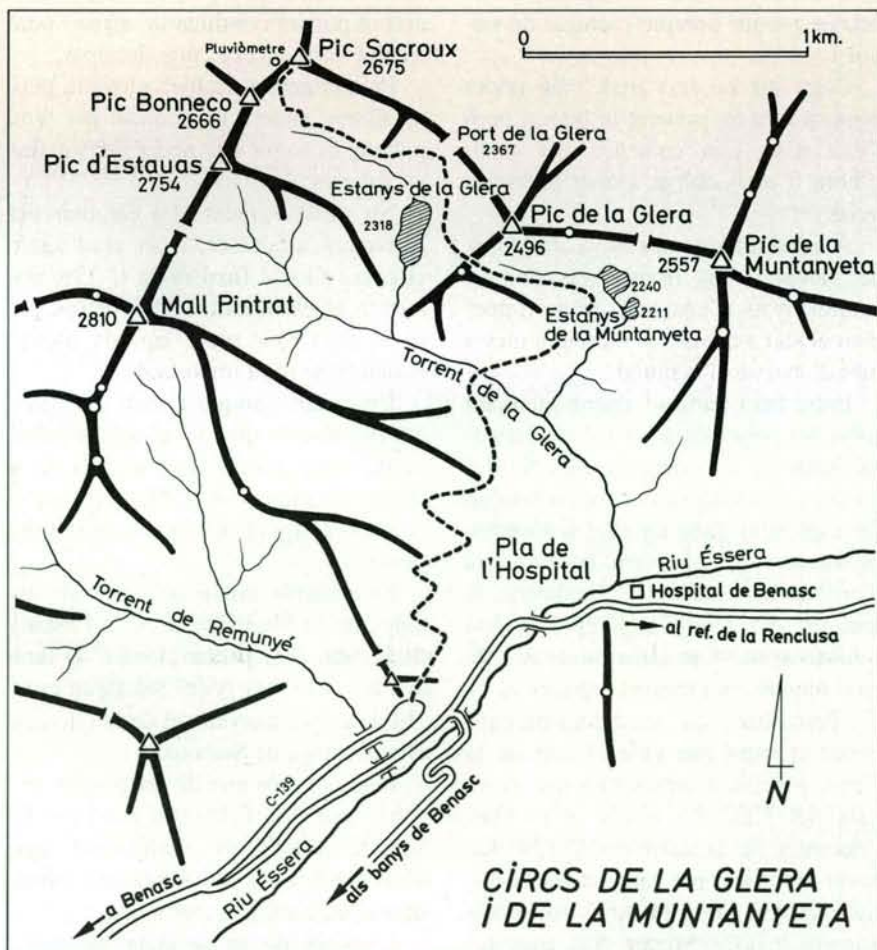
munyé (invisibles des de les dues carreteres que hi ha a la zona), amb aigua garantida abans del petit forat de la Llana (a dos minuts de la carretera C-139).

Evidentment, si no ho has trepitjat abans, és materialment impossible de saber-ho. També és difícil de saber, si ets simplement un «empassamuntanyes», i, doncs, la velocitat i la força de les teves cames et priven de gaudir dels indrets que trepitges i de fixar-t'hi.

Aquest emplaçament és ideal per a pujar a la vall de Remunyé i també per a pujar al port de la Glera.

Situat dalt de la meua petita talaia, veia com una contínua processó de vehicles seguia la pista del pla de Besurta; tots duïen els esquís al sostre. Senyal que eren esquiadors de muntanya cremant les últimes municions de la temporada.

Aquell diantre de congesta del revolt que hi ha al costat de l'hospital de Benasc impedia (com sempre) el pas dels vehicles. Així, doncs, tots anaven

CÍRCS DE LA GLERA
I DE LA MUNTANYETA

LES NOSTRES MUNTANYES

El pic de Sacroux, de 2.675 metres.

Foto: J. de Tera.

quedant ben aparcadets al costat de la pista.

Durant la tarda van caure dos bons xàfecs, acompanyats de trons i llamps.

Després de cada tempesta tornava a lluir el sol. De tal manera que vaig dir adéu a la tarda estirat panxa enlaire prenent el sol. A ponent, però, el cel estava gairebé sempre carregat de núvols.

Com que no feia fred, vaig poder sopar a fora tot prenent la fresca; però l'èxit d'un cim comença per sortir d'hora, i això obliga a anar a dormir aviat.

A mitja nit el temps es va embolicar de valent; i els trons i els llamps, acompanyats d'una forta pluja, impedièren el son a qualsevol mortal; a més a més d'abaixar-li la moral.

Entre tro i llampec, anava meditant sobre les possibilitats de fer alguna cosa l'endemà. La conclusió més natural d'aquesta meditació fou que, si feia un dia esplèndid, faria un cim; si s'emboficava a mig pujar, em conformaria d'arribar als estanys; i, finalment, si feia un dia fastigós, sempre podria acontentar-me fent algun itinerari cultural mentre anés tornant cap a casa.

«Però abans que res, caldrà buscar i trobar el camí que puja al port de la Glera, perquè, a més a més que en la guia del CEC no queda gaire clar, l'obertura de la carretera C-139 deu haver modificat per força el traçat inicial d'aquest camí. El sabré trobar a la primera o no?» Mentre feia aquestes

elucubracions, la tempesta va començar a amainar i la normalitat va tornar a la vall de Remunyé, i amb ella, la son.

A les sis del matí no cal esperar el so del despertador: la impaciència ja fa estona que m'ha despertat. És obligat, primer de tot, treure el cap a fora per veure com es presenta el temps. Així així: a ponent continua la negror, però a sobre meu el cel és mig destapat.

Probablement acabarà plovent, però no d'una manera immediata; per tant, gairebé és segur que podré arribar fins als estanys.

No m'ha agradat mai caminar per carreteres asfaltades, i per això agafo el cotxe fins al final de la C-139; només m'he estalviat uns 800 metres, però si en tornar plou, aquests metres poden ésser molt importants.

Un instint, adquirit amb els anys, em fa «olorar» que des d'aquest indret ha de sortir el camí vers el port de la Glera, i el mateix instint fa que maquinalment pengi el paraigua al costat del piolet.

Exactament no sé on vaig: als estanys de la Muntanyeta? O a l'estany de la Glera? O potser al port? O amb una mica de sort podré fer algun cim? ¿El de la Muntanyeta, el de la Glera, o el més llunyà de Sacroux?

Realment, és una de les poques vegades que tinc l'objectiu final per fixar: la qüestió és simplement anar d'excursió, és a dir, caminar i poder fruit d'un dia d'alta muntanya.

L'instint no m'ha enganyat gens,

car al primer pas, ja trobo un camí molt evident que s'enfila amb clares intencions d'anar al port. És molt ben marcat i no ofereix cap dubte. El torrent de la Glera ni tan sols es veu, perquè queda força allunyat.

La pujada és força mantinguda, només amb dos petits replans. A cada un d'ells hi ha les restes d'una cabana.

Al segon d'aquests replans, el camí fa una forta llaçada en direcció SW per a guanyar més altura.

El massís de la Maladeta va apareixent, i, més concretament, les valls de la Pleta de Paderna i la del Forau Tancau. Cal destacar també l'original perspectiva dels pics de Salvaguarda i de la Mina, que des d'aquest indret són dos autèntics cons.

El panorama s'anava obrint, a la vegada que el cel s'anava tapant. La negror de ponent ja començava a imposar-se, i fins i tot arribava també el retronys llunyà del tro.

Què faig? Continuar o no continuar?

Estava a punt d'arribar al gran replà que hi ha a la unió dels torrents de la Glera i de la Muntanyeta. I allí, novament, l'instint em deia que hi havia d'haver alguna mena d'aixopluc. Per tant, era qüestió d'arribar-hi i de buscar-lo abans no comencés a ploure.

Devien ser dos quarts i mig de vuit quan, fent un llarg salt, aconseguia travessar el cabalós torrent de la Glera (2.100 m aproximadament).

Cal fer servir l'experiència. Després d'una curta meditació, vaig encaminar-me vers el començament de la tartera; és a dir, al final del pla, convertit ara en un gran camp de neu.

Efectivament, l'instint o l'experiència no m'havien pas traït: allà, sota d'una gran roca, hi havia un aixopluc amb parets de pedra i tot; però, malauradament, una congesta l'envaïa i el fons era un gran bassal d'aigua. Mala

sort! Però hi havia més roques, i només era qüestió de trobar la més indicada. I no gaire lluny de la primera ja em vaig poder instal·lar; fins i tot vaig tenir temps de refer la paret de pedres, mal-mesa.

Encara no plovia, però no faltava pas gaire perquè caiguessin les primeres gotes. Ben arraulit, amb el piolet força lluny, per por dels llamps, i protegint la part descoberta amb el paraigua estès, vaig veure acostar-se la tempesta.

Em sentia en una situació irreal; persona de ciutat i de les comoditats que això comporta, em veia allà, sol, davant d'un bon temperi, i, a més a més, mal protegit per quatre pedres i un paraigua. Però haig de confessar que em sentia feliç; era una situació buscada, i ara podia assaborir-la plenament.

La vall de Paderna va desaparèixer darrera d'una cortina de color gris clar. La temperatura va baixar sobtadament, i vaig acabar, fins i tot, amb els guants posats.

Els regalims, lentament, van començar a gotejar per dins de la petita cavitat on em trobava, de tal manera que finalment estava abraçat a la motxilla, per tal d'ocupar el menor espai possible. Però, que bé que m'ho passava! D'aigua, en va caure molta, però de llamps, afortunadament, no en van caure gaires.

Lentament, la tempestat es va allunyar, i amb ella la pluja. Havien passat tres quarts quan novament tornava a caminar. Alguna cosa em deia que finalment el dia acabaria adobant-se.

Una llarga diagonal, amb un desnivell sostingut i de camí molt ben marcat, t'apropa al torrent de la Muntanyeta. Just abans d'arribar-hi, un seguit de llaçades et deixen enlairat damunt el petit circ dels estanyes de la Muntanyeta (invisibles sota una gran capa de neu).

En aquest indret, situat a uns 2.250 metres, el camí gira decididament al NW per a assolir la barrancada de l'estany de la Glera.

Vaig deixar el camí, que desapareix-

L'estany de la Glera i, al fons a l'esquerra, el sector occidental de la Maladeta. Foto: J. de Tera.

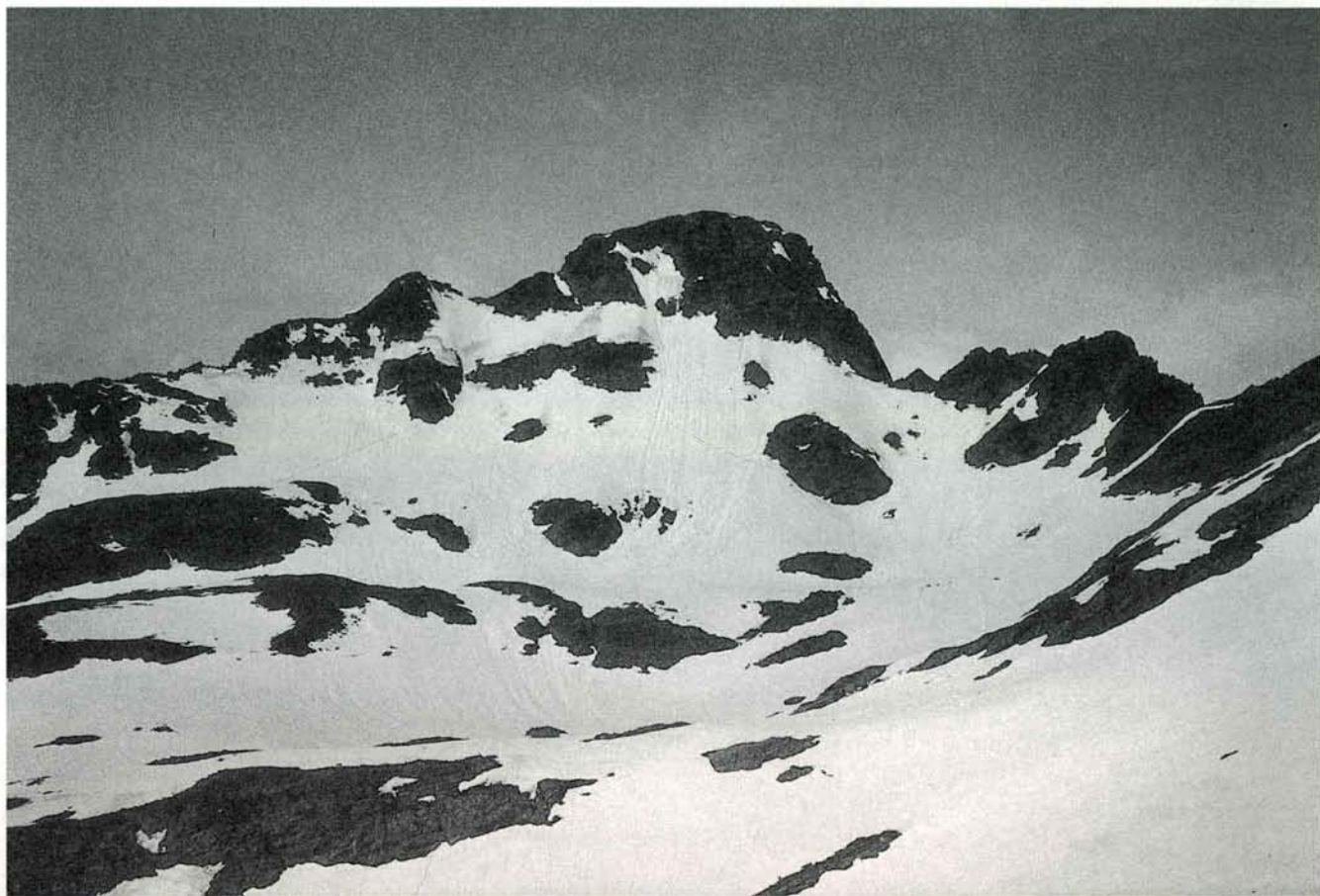
xia sota la neu, per tal d'anar enllaçant al màxim els trams sense neu.

En aquesta enlairada i llarga flanquejada em va enganxar un altre xàfec. Aquesta vegada no va quedar-me altre remei que arreglar-me-les amb el paraigua i prou. No va ploure gaire estona, i, amb uns tímids raigs de sol, arribava al bonic indret de l'estany de la Glera, a uns 2.340 m.

Si el circ de la Muntanyeta va defraudar-me una mica, el de la Glera, en canvi, em va agradar molt.

No cal baixar fins a l'estany, perquè un flanqueig enlairat et deixa directament al port de la Glera.

Tot aquest sector era cobert de neu. Just abans de començar la flanquejada,

*L'altiva silueta del mall Pintrat.
Foto: J. de Tera.*

el cel va tornar-se a tapar, i van començar a caure unes gotes ben grosses.

El port de la Glera era ja molt a prop, i res no podia impedir-me arribar-hi; així, doncs, vaig començar la flanquejada amb la grotesca i poc acadèmica imatge alpinística de piolet a la mà dreta i paraigua a la mà esquerra.

A mitja flanquejada va parar de ploure, però com que el pendent era força inclinat i la neu una mica dura, vaig preferir no fer moviments estranys i no vaig plegar el paraigua; vet aquí, doncs, que arribava al port de la Glera (2.367 m) a un quart i cinc de deu, oferint la bucòlica imatge que ja us podeu imaginar.

El port de la Glera és un indret agradable i un xic insòlit; car la típica imatge que tenim d'un coll és un indret

baix d'una carena, on s'acaba una vall per un costat i en comença una altra pel vessant oposat.

El port de la Glera no és ben bé així; és cert que pel vessant francès comença una vall, però pel vessant aragonès, la vall simplement fa un gir de noranta graus i continua fins al fons d'una coma tancada pels cims del mall Pintrat, Estauas, Bonneco i Sacroux.

El temps semblava voler-se adobar definitivament; però vaig haver de descartar pujar al pic de la Glera, perquè no esperava trobar-me amb una aresta tan trencada, i, a més a més, encara hi havia cornises de neu.

De totes maneres, tot m'estava sortint bé. Primer havia trobat el camí a la primera; després havia previst que faria una tempesta i m'havia aixoplugat a temps; i, finalment, havia arribat a l'estany i després al port de la Glera. Objectius difícils, vist el temps que feia des del dia anterior.

Podia donar-me per satisfet perquè no esperava, sincerament, poder arribar fins al port. Però, de totes maneres, el temps continuava aclarint-se; i quan

arribes al coll és molt difícil ja renunciar al cim; i, si creia prudent no pujar al pic de la Glera, a l'altre costat hi tenia el pic de Sacroux.

El veia una mica lluny, i a la cresta també hi havia un tros una mica difícil; a més a més, a la pala central (on deu passar el camí normal a l'estiu), una esllavissada havia deixat les cornises de la part superior a punt de caure.

No veia gaire clar, doncs, per on pujar-hi. Primer intentaria acostar-m'hi, i potser pujant a la cresta ho veuria tot més clar.

Així, doncs, i després d'un bon descans de deu minuts, començava a caminar, tot seguint el rastre d'un corriol, que aviat va desaparèixer sota la neu.

Una curta graonada amagava la clotada final, i allí, a la meua dreta, un fàcil estrep portava directament a la cresta. Era qüestió de seguir-lo sense perdre temps.

Una vegada dalt a la cresta fronterera, vaig començar a adonar-me que m'havia equivocat, ja que resultava força exposat continuar per aquella

El pic de la Mina, el més baix i agut, i el de Salvaguardia des del pic de Sacroux. Al fons a la dreta, una part del massís de la Maladeta, del qual destaca el cim de la Forcanada. Foto: J. de Tera.

aresta plena de cornises i, a més a més, amb algun pas de grimpada força aèria a la part final.

Ara ja veia molt clar que s'imposava una retirada definitiva; però en lloc de baixar pel mateix indret de pujada ho faria una mica més a la dreta, és a dir, amb la intenció d'anar a sortir al mig de la coma i molt a prop de l'esllavissada.

Que de pressa que es baixa per la neu!

Les perspectives varien molt a cada indret; i ara, al peu de l'esllavissada, veia renéixer per enèsima vegada la possibilitat d'assolir el cim.

Gairebé sense plantejar-m'ho, travessava l'allau per la part més baixa, i començava a remuntar per l'altre costat.

Em vaig sentir més segur en arribar a la roca i quedar ja apartat de la vertical de les cornises penjades.

Tan dret que es veia aquest indret des del port de la Glera, i ara que hi havia arribat m'adonava que era simplement una fàcil pujada per herbei.

Finalment assolí novament la cresta fronterera, però ara a l'esquerra (SW) del cim. Em va sorprendre molt trobar allí dalt, i al vessant francès, un rovellat pluviòmetre.

Pocs metres més amunt arribava al cim de Sacroux (2.675 m). Eren tres quarts i cinc d'onze; feia, doncs, gairebé quatre hores que havia sortit de la tenda. Un temps realment rècord. Rècord d'anar a poc a poc, és clar!

Però aquell humil cim em va omplir de satisfacció; ja que havia tingut moltes raons per a no pujar-hi, però, finalment, la constància a superar-les totes, havia fet realitat el fet d'assolir-lo. És

un cim que, a més a més, gaudeix d'una vista excepcional (tot i que el massís de la Maladeta tenia el barret posat).

Del panorama, cal destacar l'original perspectiva dels pics de Salvaguardia i de la Mina, i sobretot del vessant francès, que cau vertiginosament fins al fons de la vall de Lis. El balneari de Banheras de Luchon, així com la part més septentrional del mateix poble de Luchon són perfectament visibles des del cim estant.

Per acabar, cal esmentar que vaig fer el retorn sota un sol de justícia aclaparador i que, en passar novament pel costat de l'aixopluc on havia aguantat la tempesta, tot em semblava un somni.

HORARIS

Del final de la C-139 al port de la Glera: 1 h. 35 mn.

Del port de la Glera al pic de Sacroux: 55 mn.

Total: 2 h. 30 mn.

El pic Blanc i el tuc d'Eth Podu (Vall d'Aran) amb esquís

Josep Baqués i Soler

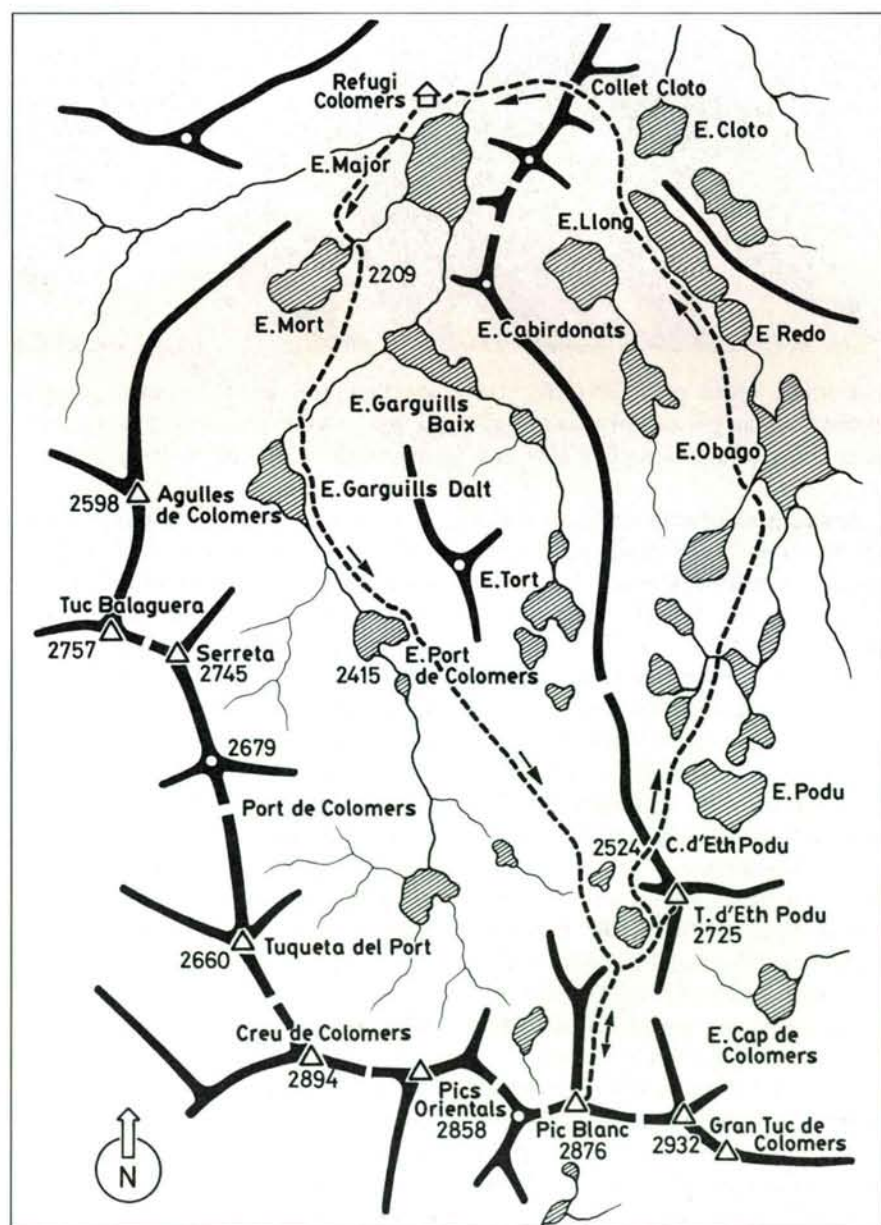
Una vegada més, amb aquestes ratlles, tinc la intenció de donar a conèixer algun altre cim d'aquest indret característic del Pirineu, lloc de línies suaus i fines que, per als qui hi vivim i l'estimem especialment, és un dels més bells que hem conegut i coneixerem mai.

Amb les seves parets circumdants, que guarden en el seu interior multitud d'estanys, bosquets, racons i espais oberts d'increïbles visions, el circ de Colomers ha esdevingut per a mi el més gran tresor que mai hauria pogut somiar de tenir, i que ara, davant d'aquest paper, em fa sentir com un infant insegur i content que, tenint un regal tan apreciat, no troba paraules per a descriure la seva felicitat.

De vegades, a les llargues nits d'hivern al costat de la llar de foc del meu refugi, contemplant les ombres de les flames d'incansables dibuixos i de moviments rítmics, penso en els primers pirineïstes, com devien trobar el circ, com eren, com pensaven... Realment, eren uns veritables aventurers. Es preparaven les sortides amb l'únic objectiu de pujar dalt d'una muntanya. Això els comportava un estudi minuciós de l'itinerari a seguir, limitats pel rústic material disponible aleshores i pel desconeixement i la llunyania dels cims, altius i amagats, que el seu cor entendria prou bé.

El pas de les generacions ha escrit la resta de la història. Als nostres dies, la muntanya va perdent personalitat i esdevé simplement el terreny d'aplicació d'aquest esport o aquell altre, i la competició va envaint totes les modalitats del vell alpinisme clàssic. D'altra banda, l'*stress* engendrat pel nostre univers d'alta tecnificació impulsa cada vegada més gent a buscar una relaxació a la muntanya i això, com a conseqüència, provoca unes autèntiques invasions dels massissos més coneguts, i cada dia és més difícil trobar regions solitàries i allunyades dels cims de moda.

L'home, sentint-se sempre el més important, darrera els diners, el poder o el reconeixement general, ple d'angoixes, frustracions i d'altres banalitats, va aniquilant tot el que veu o toca. Quantes valls del nostre estimat i irrepetible Pirineu han estat sistemàtica-

*Un moment de l'ascensió
amb esquís al pic Blanc.
Foto: J. Baqués.*

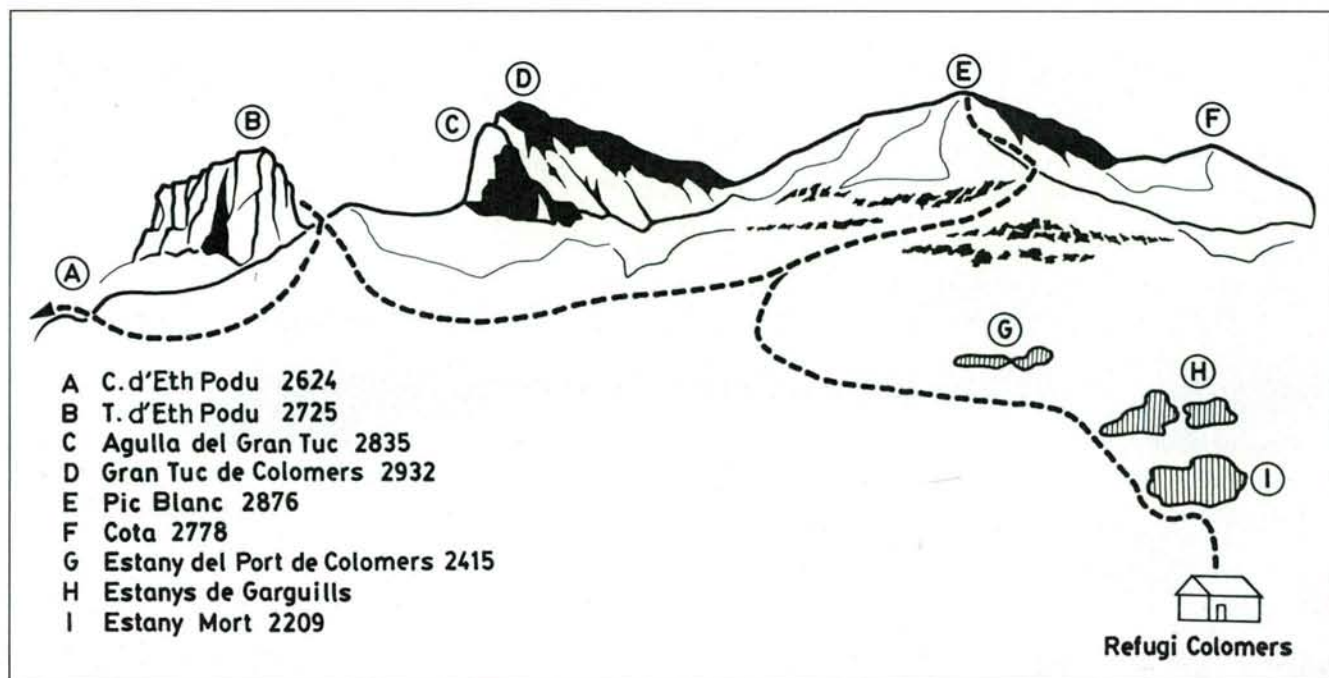
ment destrossades? Quants pobles despersonalitzats? ¿Quantes muntanyes, per la simple raó d'un esquí fàcil, sense esforç i còmode, han estat maltrac-

tades per construccions desagradables, màquines i milers d'individus arrogants que no aprecien, ni estimen, ni contemplen, ni comprenen tota la bellesa que els envolta? De tot això, evidentment, tots en som culpables: els qui ho fan i els qui ho deixen fer afegint-se també, d'aquesta manera, a la destrucció de tot allò que és verge.

Les flames, incansables, continuen convidant a pensar, a deixar-se anar amb el record d'ascensions passades que m'han fet conèixer una mica més la muntanya i els homes. Per la finestra

es veu un cel estelat. Fa fred, per sobre dels 2.500 m; la lluna il·lumina el bell mantell nevat, ara groc, ara roig... Les muntanyes retallades al cel guarden el meu tresor. Demà ben segur que serà un bon dia per a lliscar amb els esquís i gaudir de la llibertat de pujar pas a pas a l'horitzó del circ.

I deixant els pensaments i els somnis i tornant al principi d'aquesta història, avui us voldria presentar aquesta ascensió a dos cims molt particulars i característics, i, tractant-se d'un racó de la Vall d'Aran, tan coneguda, abso-

lutament insòlits. En aquesta ocasió toca el torn al pic Blanc (2.876 m) i al tuc d'Eth Podu (2.725 m) també anomenat tuc de cap de port de Colomers, un recorregut per a aquells de vosaltres que sigueu prou apassionats per a convertir els darrers refinaments i les últimes modalitats de l'esquí de muntanya en un mitjà per a evolucionar per la blanca neu immaculada i les seves fines corbes, tot dibuixant sobre el mantell un itinerari inèdit i singular.

EL PIC BLANC (2.876 m)

El pic Blanc és situat entre el gran tuc de Colomers (2.932 m) i el pic Oriental (2.858 m), i forma part de la cresta fronterera que separa la Ribagorça de l'Aran. És un cim que no té l'altitud ni l'orgull de les grans muntanyes que l'envolten, que ataquen el cel blau amb les seves esmolades puntes. És modest i arrodonit, però la seva ascensió amb esquís és bonica i, a més, procura molta satisfacció tot al llarg d'un itinerari pintoresc que, d'altra banda, culmina en un divertit i fàcil descens.

EL TUC D'ETH PODU (2.725 m)

El tuc d'Eth Podu és una agulla de granit despullat, amb tots els vessants

molt drets formant un relleu marcat per corredors i esperons que s'uneixen en el seu vèrtex.

Una estreta i curta cresta l'acosta als contraforts del gran tuc de Colomers, i tocant l'aspre granit amb les mans només en algun lloc, podrem arribar al seu punt més alt.

ASCENSIÓ

La via d'ascensió al pic Blanc és molt evident del refugi estant perquè es veu tota la cresta que uneix el tuc de Colomer, el pic Blanc i la Creu de Colomers.

Sortiu del refugi de Colomers en direcció sud-est i, sempre en la mateixa direcció, travesseu el proper estany Mort per a anar a buscar la sortida d'aigües de l'estany Garguilles de Dalt.

En direcció sud, continueu pel mig d'aquesta petita vall que forma la coma del coll i el tuc d'Eth Podu, que ara apareix amb tota la seva bellesa i equilibri de línies.

Continueu en direcció sud acostant-vos per uns pendents suaus al coll d'Eth Podu, però abans d'arribar-hi, trobareu un petit estany. Davant vostre el tuc d'Eth Podu s'alça amb les seves negres parets; a l'esquerra, a pocs metres, comença un ajagut esperó que us portarà dalt al pic Blanc.

DESCENS

Podeu baixar pel mateix itinerari de pujada, o bé, si la paret est és coberta de neu de bona qualitat, també podreu fer-hi el descens, millorant d'aquesta manera el seu atractiu.

Un curt descens us portarà ràpidament sota els pendents que condueixen a l'inici de la cresta sud d'Eth Podu, punt on podreu deixar els esquís.

Un gendarme característic al bell mig de la cresta us obligarà a vorejar-lo sense gaires dificultats; poc després, per pendents força drets arribareu dalt al cim, que és un dels millors miradors del circ, per la seva situació estratègica.

El descens fins als esquís, el fareu pel mateix itinerari de pujada. Ja amb els esquís als peus, perdeu altitud fins al coll d'Eth Podu per a continuar el descens per l'altre vessant. En direcció nord-est aneu baixant per entremig de petits estanys glaçats, fins a arribar a un de molt més gran, l'Obago, situat sota mateix del port de Ratera, i ensotat entre les enormes moles del tuc de Sendrosa (2.702 m) i el tuc de Ratera (2.858 m).

Gairebé ja heu donat la volta al circ; per a acabar-la, continueu en direcció nord, al cap de poc guanyeu una mica d'altura per a arribar al collet Cloto. Des d'aquest punt, uns darrers viratges i arribareu de nou al refugi de Colomers.

Desnivell: 800 m.

Horari: 4-5 hores aprox.

Massís de Montmany (Ordal)

Narcís Rucabado i Franquesa

La vegetació a la part superior del cingle, per causa dels incendis, ha quedat reduïda a una garriga pobra amb algun margalló que ha quedat com a relíquia, malgrat la pressió depredadora que hi ha sobre aquesta palmera.

Els qui es dediquen a la fotografia de flors podran gaudir a la primavera amb les orquídiades, els gladiols i els liris que engalanen el paisatge.

DESCRIPCIÓ DE L'ITINERARI

Seguirem la pista que, com hem indicat, surt just darrera de l'església. Al cap de 15 minuts de camí, passarem per sota del Noviciat de la Divina Pastora i continuarem per la mateixa pista.

Pocs metres abans d'arribar a una cadena que barra el pas, a la dreta (hi ha un pal de fusta d'una línia elèctrica) cal agafar un camí planer. Passarem pel costat d'una torre metàl·lica d'alta tensió (la número 17) i continuarem el camí cap a la torre número 16. Just passats uns cent metres de camí a la dreta d'aquesta torre, ens hem de situar de cara al cingle tenint davant el cim, un pal i un cable que hi puja. És el paral·lelisme de la torre repetidora de comunicacions que queda dalt al cingle, a la dreta, i que ja hem anat veient durant una bona part de la pujada.

Doncs bé, aquí, per un camí un xic embardissat, en un lloc desboscant (com a referència, indiquem un grup de pins isolats i un altre que queda a l'esquerra un xic enllà), avançarem fins a la base del cingle. Hem d'anar amb compte de no passar a la zona que diu «camp de tir».

No és difícil trobar l'únic punt de pujada a les Planes, que és un grau que queda a l'esperó més sobresortint a l'E del cable. El senderó sota el cingle i el de pujada són fàcils i, per entre marga-llons i amb un xic de grimpada ben agradable, ens situarem tot seguit dalt a l'altiplà, al vèrtex geodèsic.

Per a continuar el camí, hem d'orientar-nos amb una torre metàl·lica elèctrica que queda per sota can Montmany i que veiem perfectament. Seguirem el camí que cap al N voreja el cingle per a agafar tot seguit un camí que per la dreta puja de Pallejà i mena a Fontpineda.

Seguirem aquest camí cap a l'W per

Itinerari	Altitud	Temps
Pallejà (estació dels FGC)	48 m	—
Vèrtex de les Planes de Montmany	266 m	1 h
Torrent Fondo	180 m	25'
Torrent dels Bufadors	200 m	20'
Desviació prop del coll del Malhivern	250 m	15'
Turó del Bori	177 m	15'
Vall de les Rovires	100 m	20'
Pallejà	48 m	25'
Total		3 h

APROXIMACIÓ

Estació de Pallejà (línia dels trens de la Generalitat). Si el desplaçament es fa en vehicle propi, pot deixar-se davant de l'església parroquial de Santa Eulàlia de Pallejà o també davant de l'estació del tren.

El punt de sortida és la font dels Llorers de la Torre Roja, que queda just darrera de l'església parroquial, i s'ha de seguir la pista que, en direcció SE, mena a les pedreres.

INTERÈS DE L'EXCURSIÓ

Interessant excursió a un dels contraforts més orientals del massís de Garraf-Ordal, amb un dilatat panorama que s'estén com un teló de fons des de Montserrat, el puig Ventós i les serres de Coll Cardús, l'Obac, Sant Llorenç del Munt i la part occidental del Vallès

i el Baix Llobregat fins al mar, amb la Serralada Litoral (Tibidabo i Sant Pere Màrtir) i una bona part del massís de Garraf-Ordal (turons de Sant Antoni, puig Vicenç, puig d'Agulles i Corbera de Llobregat fins a la Creu de l'Aragall i el congost de Martorell).

Vèrtex geodèsic i punt òptim per a fer pràctiques d'orientació amb brúixola i un estudi geogràfic de les rodalies.

Els afeccionats a la geologia podran estudiar-hi els materials de la sèrie corresponent al Buntsandstein (gresos vermells) fins al Muschelkalk superior (calcàries i dolomies).

Els estudiosos del paisatge vegetal podran observar la vegetació del Baix Llobregat, de caràcter marcadament mediterrani. La part baixa dels contraforts és colonitzada pel pi blanc, que s'ha instal·lat a les feixes abandonades, junt amb garrofers, oliveres i un sotabosc de llentiscle, bruc, foixarda, etc.

LES NOSTRES MUNTANYES

a passar després prop d'una estació captadora d'aigua i baixar cap a la llera del torrent Fondo, per sota de la torre metàl·lica que abans hem esmentat. Avançarem per aquest camí que, per la riba esquerra del torrent Fondo i en direcció NE, continua vorejant el turó de can Montmany. Passarem el torrent dels Bufadors tot pujant al coll de Malhivern. Pocs metres abans d'assolir el coll, seguirem un camí que, per la dreta i en direcció N, tot flanquejant, ens menarà al turó del Bori.

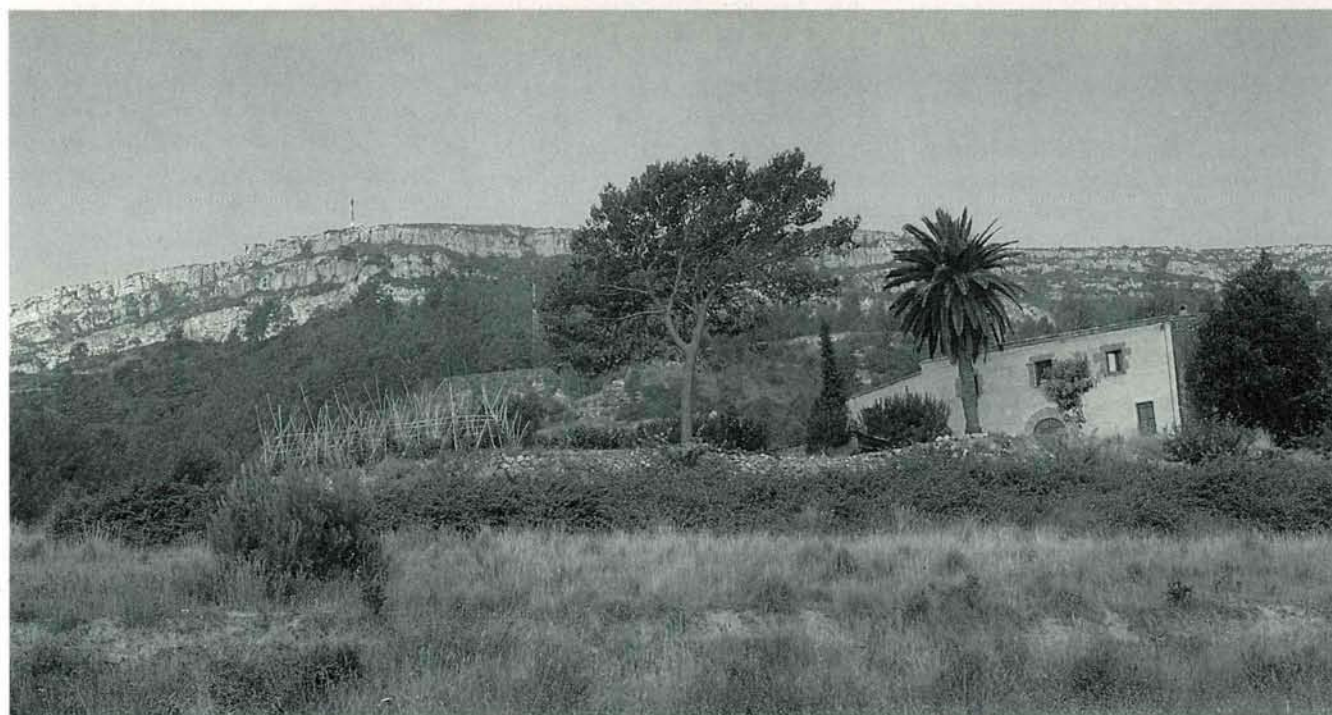
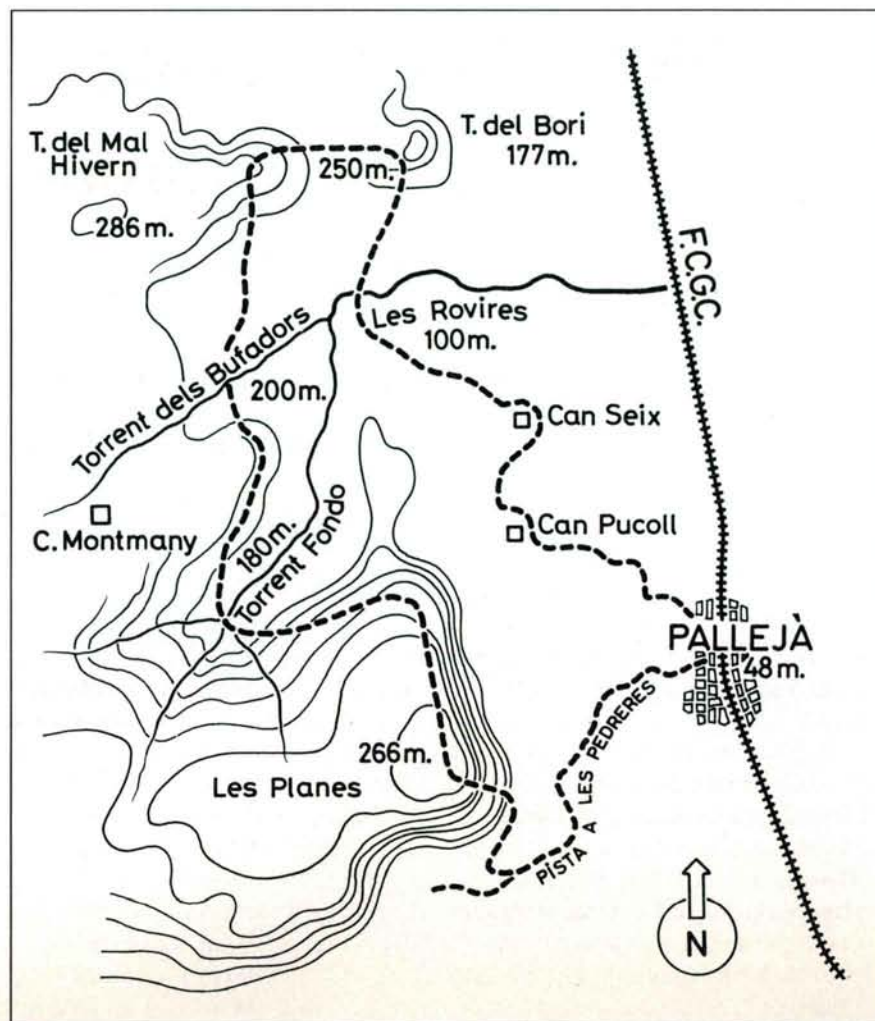
L'excursió pot allargar-se cap a Sant Andreu de la Barca o Martorell o altres indrets, però si tenim intenció de tornar a Pallejà, haurem d'agafar un senderó que pel sud del turó del Bori baixa cap al torrent de les Rovires i, per sota can Seix i can Pucoll, arribarem de nou a l'estació del tren.

CARTOGRAFIA

Mapa *Ordal* de l'Editorial Alpina.

Mapa núm. 3.616, *L'Hospitalet de Llobregat*, del Servicio Geográfico del Ejército.

Plano topográfico del Área Metropolitana de Barcelona: fulls VIII, 07 - Pallejà i 011 - Sant Feliu de Llobregat.

Vista dels cingles de les Planes de Montmany, des del sector de Pallejà. Foto: N. Rucabado.

Dues llegendes germanes a banda i banda del Pirineu

Maria Mercè Lleonart

Dos vessants de Pirineu. Obac l'un, solellós l'altre. I, si encara això fos poc per a fer-los més contrastats, les persones que els habiten parlen llengües diferents!

Sí, ja sabem que malgrat les barres geogràfiques i polítiques, tant els del nord com els del sud, tots som fills de Catalunya. De l'un en diem Principat —encara que, tal com diu M. Ariany, «és un Principat sense príncep»— i de l'altre, Catalunya Nord. Però, de debò, tant els de l'un vessant com els de l'altre, ens sentim tots catalans?

Tenim la mateixa parla; o, almenys, l'havíem tinguda. Però, *espieu*, de català, se'n sent ben poc, *n'est-ce-pas?*

Potser el camp on encara podem trobar algunes afinitats que perduren seria el legendari.

Per començar, el gran heroi Rotllà-Roland ha deixat la seva empremta tot al llarg del Pirineu. Si ens cenyim només al tros de Pirineu català, i més concretament a l'oriental, tant dalt de les carenes com a mitja muntanya, sovint trobem accidents geogràfics que porten el seu nom.

De «cadires de Rotllà» per a contemplar el panorama, se'n troben pertot arreu. Era un gran guerrer, però també li devia agradar descansar de tant en tant i delectar-se amb la vista. I tant li interessaven França com Espanya, perquè ambdós vessants fan goig de contemplar i a banda i banda es troben setials que li devien servir —encara ser-
veixen— per a aquest menester.

Ah! I d'«abeuradors del cavall de

Rotllà», n'hi ha tants com de cadires.

Baixem a la plana i parlem de ponts. El de Ceret, per exemple, «tot fet d'una sola arcada» com diu Bosch de la Trinxeria, té una llegenda semblant a la del pont de la Cabreta, al Ripollès, o bé el del Llobregat a Martorell.

Potser ni cal recordar-la: el diable que promet construir un pont en el temps rècord d'una sola nit, a canvi de l'ànima del primer que hi passi. La gasiveria del maligne per a posseir el màxim d'esperits possibles fa que caigui sempre en el mateix parany: no compta amb l'astúcia dels homes que, per aconseguir algun benefici, s'inventen les mil i una estratagemes perquè els surti de franc.

Els accidents geogràfics una mica remarcables, a banda i banda del Pirineu tenen llegendes semblants. Pensem, si no, en els penya-segats: de «salts de la Minyona», se'n troben a tots cantons.

Al Principat, al cor de les Guilleries, trobem el Salt de la Minyona, impressionant estímbol posseïdor d'una con-
talla.

La serventa del mas proper al precipici cada diumenge tenia el costum de fer una gran volta per esquivar-lo i baixar a oir missa a Vilanova de Sau. Sortia de casa amb el temps ja calculat i mai no arribava tard. Un dia, però, quan fou a la punta on començava el grau per a la davallada, es trobà el seu amo, home jovenàs encara, que li interceptava el pas.

—Bon dia, mon amo!

—Bon dia, minyona. On vas tan decidida?

—Vaig a Sau, com cada festa.

—Bé et pots quedar una estona; el poble no se'n va pas...

—El poble no, però la missa només dura una horeta, i si em torbo ja haurà acabat!

—I bé, diumenge hi podràs tornar. Ara parlem una estona; al mas no podem estar mai sols...

—I per què hauríem d'estar sols?

Ai, ingènua pregunta! Aviat ho va descobrir, la noieta, i no li féu gens de gràcia. Tan poca li'n féu que s'escapolí d'entre els braços del seu amo i corrent cap a l'abís li cridà:

—Me'n vaig a missa! Ja ens veurem després al mas.

L'amo es quedà petrificat en veure com l'airosa figureta desapareixia en el buit. No gosava atansar-se al precipici i mirar a baix per temor de l'espectacle. Però quan es decidí, quina no fou la seva sorpresa en veure-la corrent com si res pel camí que menava a Sau.

La noia arribà a l'església just quan sortia el sacerdot. Ocupà el seu lloc acostumat i, encara que una mica nervioseta, va seguir tota l'Eucaristia. A la sortida, a la plaça, fent rotllana amb les companyes, comentà la faccècia i el gran salt que havia fet. Però, és clar, ningú no se la cregué.

Ella jurava i perjurava que havia saltat de dalt a baix i havia arribat sencera. Els altres, dient-li que si no ho veien no s'ho creien. Que sí; que no. Què t'hi jugues? Jo et regalaré un anell. Jo uns espadenyes noves... Tothom hi deia la seva. La noieta, cada cop més alegroia en veure's centre d'atenció, sense pensar-s'hi ni poc ni gaire els féu callar tots i digué:

—De veritat complireu tot el que m'havéu promès? Perquè si és així, jo salto!

La gent estava exaltada:

—I tant, que ho complirem!

Llavors, com en processó, tots es dirigiren vers el peu del cingle mentre la minyona, acompanyada d'algunes amigues, pujava cap a la cresta. L'esforç d'ascendir pel costerut grau, la gentada que esperava impacient la prova: tot ajudava a crear un clima excitant. La noieta arribà a dalt, passejà la seva mirada satisfeta sobre tota la concurrència i, sentint-se una heroïna i sense fer-se esperar, saltà al buit.

Mes ai!, que el motiu que l'empenyia aquesta vegada era massa banal perquè se'n sortís airosa... Recolliren en silenci el cos inanimat de la pobra noia i tothom tornà cap cot a la seva feina.

A la Catalunya Nord, concretament al Rosselló, es troba el santuari de Nôtre Dame de Pena, deformació afrancesada del que en català en devien dir la Mare de Déu de la Penya, ja que es troba enfilat dalt d'un penyal. No gaire espectacular, però amb un bon desnivell entre l'esplanada del davant del santuari i la carretera que hi passa per sota. Un desnivell que cau aplomat.

També anys enrera tingué lloc en aquest marc un fet semblant a l'anteriorment transcrit. Aquesta vegada era una minyona que es veié assetjada per uns soldats impertinents. La noia correu a refugiar-se a l'ermita de la Verge, però malauradament la trobà tancada, i es veié desamparada i a mercè dels seus perseguidors. Sense saber què fer, sentí que una força interior i incontrolable l'empenyia a córrer cap a la timba, i es trobà, sense ni saber com, flotant entre cel i terra i a continuació aterrant suaument sobre el camí ral. Els soldats, davant el prodigi, deixaren d'importunar-la; i la noia, molt cofoia, ho explicava a tothom.

Però els fets, com més s'expliquen més ampul·lositat prenen, i després d'aquesta feta la noia s'arribà a creure que posseïa algun do extraterrenal. Per això, quan li proposaren que fes una exhibició i que tothom pagaria entrada per poder veure l'espectacle, no s'ho féu dir dues vegades. El dia convingut la gent s'aplegava per tots els voltants del santuari; tothom volia ser a primera fila, però pocs ho aconseguiren. Sortosament, foren pocs els qui presenciaren en directe el macabre espectacle, ja que, tal com es pot esperar, el final no fou precisament feliç...

Barreres de muntanyes, barreres de llenguatge. Però per sobre de tot sempre suren i suraran unes tradicions que són germanes i que, per tant, ens agermanen.

El santuari de la Mare de Déu de Pena, enfilat dalt d'una espectacular cresta calcària. Foto: Mre Mercè Lleonart.

Per les ciutats i els castells de la vall del Loira

Joaquim Bordons i Serra

En tots els països hi ha indrets amb prou al·licients per a ésser considerats com a zones turístiques. Zones que, per elles soles o combinades amb altres que complementin un itinerari, ofereixen suficient interès per a justificar un viatge. La vall del Loira i els castells que en un nombre tan gran s'aixequen pels seus voltants i li han atorgat justa fama, són una d'aquelles zones que totes les agències turístiques han utilitzat en les seves ofertes de viatges i que les oficines de turisme franceses s'han encarregat de divulgar entre el públic. Quan l'oferta de les agències no arriba a satisfer plenament el desig de conèixer amb detall una zona especial i es vol disposar de la llibertat de moviments i del temps necessari, no hi ha altra alternativa que fer-ho anant pel propi compte; estudiant prèviament els indrets i recorrent les distàncies en vehicle propi. És així com ens hem acostumat a fer-ho des de fa uns quants anys i el sistema no ha deixat de funcionar cap vegada.¹

El tram del riu Loira comprès entre Angers i Orleans, que havia format part de les antigues províncies d'Anjou, Turena i l'Orleanès, en les quals van tenir lloc esdeveniments transcen-

dents per a França, reuneix una sorprenent concentració de castells-palaus d'extraordinària riquesa. En aquests castells s'aplega una veritable esplendor arquitectònica, màxim exponent del Renaixement francès, i recullen en el seu interior belles mostres d'art. Cada un d'ells justifica una visita detallada i sense presses; des dels més grandiosos i ben conservats fins als que sols retenen algun vestigi del seu passat gloriós. Les històriques ciutats de la vall tenen també, per la seva part, un interès extraordinari.

Tots els castells i les ciutats d'aquesta regió van tenir una gran importància en la seva època, estretament

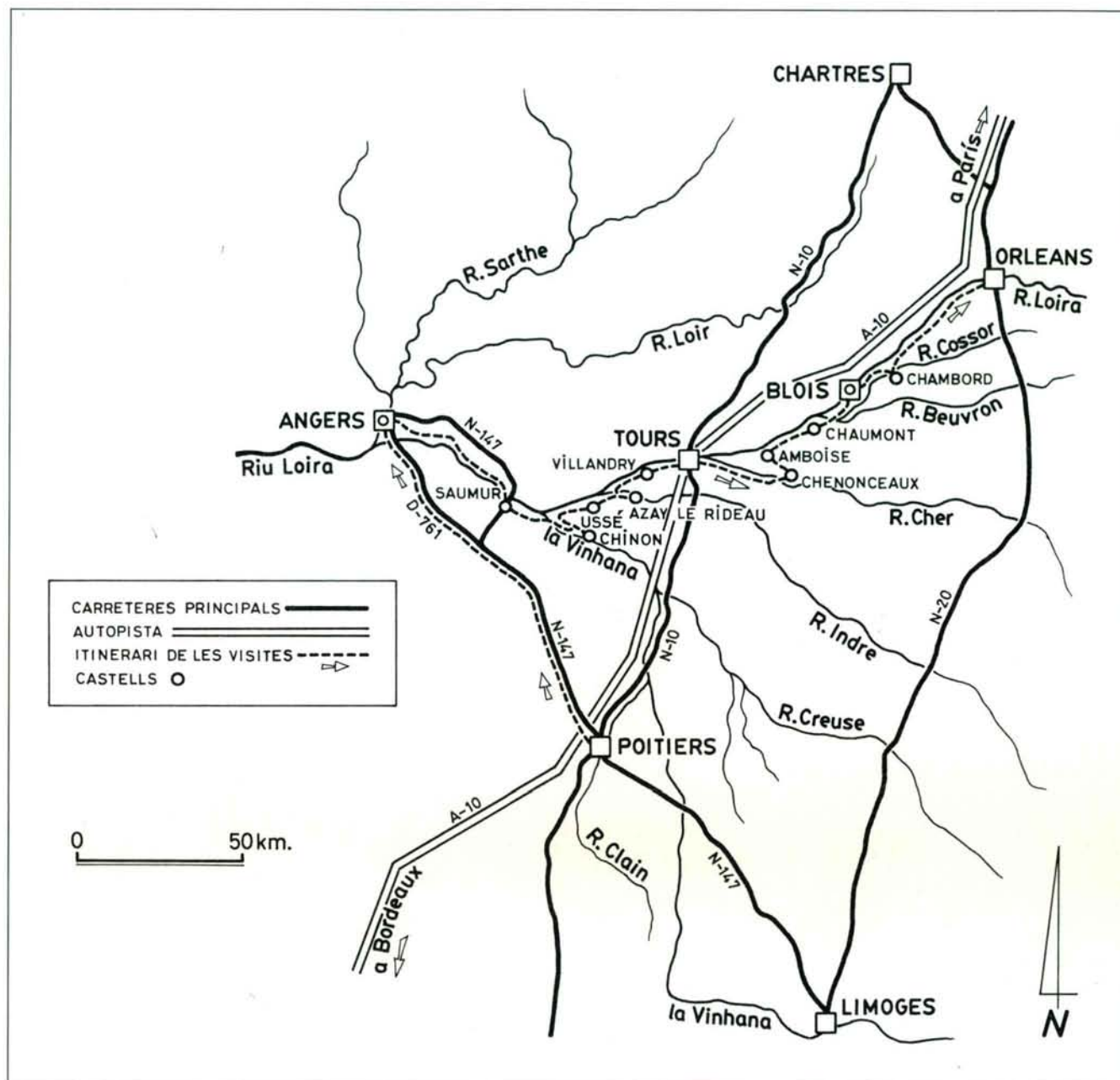
ligats a la història francesa dels segles XIV al XVII, no solament com a residència escollida per reis i personatges de la cort, sinó, a més, com a testimonis de lluites i guerres. I en introduir-se a França el Renaixement italià, en foren l'exponent més brillant. El costum de preferir aquests castells com a residència i l'època de màxima esplendor comencen en temps de Carles VII (1422-61), continuen amb Lluís XI (1461-83), Carles VIII (1483-98), Lluís XII (1498-1515) i culminen amb Francesc I (1515-47), el qual, després d'uns quants anys de residència a Chambord, va tornar la cort a París, i les preferències dels reis es traslladaren a Versalles.

Moltes d'aquestes fortaleses eren castells medievals, reconstruïts durant el Renaixement per a convertir-los en residències de la reialesa i la noblesa, i transformats en sumptuosos palaus. El centenar llarg de castells que es calcula que hi ha distribuïts per la vall del Loira, és una quantitat que sobrepasa totes les possibilitats de visita, però seleccionant-ne els més destacats, n'hi

Les magnífiques torres del castell d'Angers, sotmeses a un «environnement» de Grau Garriga. Foto: J. Bordons.

1. D'alguns d'aquests viatges, n'han aparegut ressenyes a MUNTANYA, números 736, 738, 745 i 751.

ha prou per a quedar satisfets i vanar-se d'un bon coneixement, gaudint de les mostres més sobresortints d'aquell art. Actualment, en alguns dels castells s'organitzen festivals i en molts altres es representen espectacles de llum i so, d'un gran efecte, amb temes relacionats amb la història local i del país.

He dit que el tram del Loira més interessant és el que s'estén entre Angers i Orleans. En aquest recorregut, el riu rep per l'esquerra el Cosson-Beuvron, el Cher, l'Indre i la Vinhana, i per la dreta el Loir, que, en ajuntar-se-li el Sarthe, forma el Maine. Quan arriba a Orleans, el Loira pren una direcció vers el SW fins a Saumur, des d'on,

amb lleugeres fluctuacions, continua d'est a oest fins que arriba al mar.

Entre Angers i Orleans, el territori és constituït per planes fèrtils, en les quals alternen els paisatges fluvials o sorrencs amb rics conreus i boscos extensos. El terreny és poc elevat sobre el nivell del mar i, des d'Orleans, que és a 110 metres d'altitud, va baixant: 73 metres a Blois, 48 a Tours i menys de 30 a Angers. Així, doncs, el paisatge on s'aixequen els castells més importants és extraordinàriament baix i pla, amb alguna lleugera ondulació, de clima suau i humit i amb abundants conreus, pastures i boscos.

L'itinerari seguit en el viatge que

descrivim queda dins d'un triangle de terreny els vèrtexs del qual se situen en les ciutats de Poitiers, Angers i Orleans, i, com he dit, és el que permet abastar la màxima concentració de castells i d'indrets interessants. Això no vol dir, però, que el recorregut millor per a cadascú no sigui el que s'ajusti a un viatge prèviament planificat amb vista als objectius particulars.

Per fer la nostra aproximació, varem seguir la ruta Tolosa-Llemotges per la N-20, i ens desviàrem en aquesta població per la N-147 fins a Poitiers (de Barcelona a Poitiers, 770 km). Des d'aquí, la ruta dels castells permet diferents alternatives, encara que en el

nostre cas varem preferir arribar fins a Angers (131 km) i d'aquesta ciutat, sempre prop del Loira, alternar les visites dels castells amb les de les històriques poblacions de Tours, Blois i Orleans (d'Angers a Orleans, 240 km). Cal preveure un mínim de tres dies per a completar les visites. Tots els castells visitats es troben al costat esquerre del riu Loira.

A continuació exposaré allò més remarcable de cada indret visitat.

POITIERS

Ciutat de 110.000 habitants, situada sobre el Clain, afluent del Vienne. S'hi troben restes romanes, abundants monuments i museus, i té algunes indústries. En el museu de Belles Arts s'exhibeixen magnífiques col·leccions de pintura i escultura.

La catedral gòtica de Saint-Pierre (dels segles XII i XIII) és força interessant i té uns vitralls molt bonics. Les esglésies de Notre Dame-la-Grande, d'una façana magnífica, i Saint-Hilaire-le-Grand, amb un absis molt ample,

són excel·lents mostres del romànic (segles XI-XII). Cal destacar també el baptisteri paleocristià de Sant Joan, del segle IV.

Continuem per la N-147 i la D-761.

ANGERS

Amb 130.000 habitants i situada al costat del Maine, és la capital de l'antic comtat d'Anjou. Centre industrial i universitari. Té una catedral gòtica del segle XII, Saint-Maurice, restaurada. D'entre tots els monuments, destaca el castell, amb un recinte murallat amb disset magnífiques torres, construïdes per sant Lluís entre 1228 i 1238, d'aspecte fosc i sever, i amb bells jardins al seu davant.

A l'interior, en una galeria especialment condicionada, s'hi exposa la sèrie de tapissos de l'Apocalipsi, una de les obres mestres de l'Edat Mitjana, encarregats per Lluís I d'Anjou i fets per Nicolàs Bataille, l'any 1380. La ciutat té també molts edificis interessants i en el barri vell hi ha cases força típiques.

Prenem la D-952.

Aspecte del castell de Saumur.

Foto: J. Bordons.

SAUMUR

És una població de 24.000 habitants, amb cases típiques amb pannels de fusta a les façanes i un ajuntament molt interessant. Castell del segle XIV que domina el Loira, amb museu d'arts decoratives i un altre dedicat a la història del cavall, que serví de refugi als hugonots.

CHINON

Població molt interessant de 10.000 habitants, dividida en dues parts per la vall de la Vinhana, en una zona vinícola. La part antiga constitueix un centre turístic de gran atractiu, amb carrers estrets i coberts de llambordins, i cases

Castell de Chinon. Torre d'entrada i ruïnes. Foto: J. Bordons.

molt pintoresques dels segles XV i XVI, molt ben conservades i amb unes teulades característiques. Cada racó té el seu propi encant. En el carrer principal hi ha el Museu animat del Vi i de la Boteria.

En un extrem del nucli vell, i dominant el conjunt de la part més moderna, s'alça la fortalesa o castell, començat el segle IX i actualment en ruïnes. La part més sencera és la torre d'entrada, actual accés. Conserva una gran part de la muralla, amb alguna torre mig arruïnada. Fou una possessió dels Plantagenet i el 1189 hi va morir Enric II d'Anglaterra, coetani de Thomas Becket. S'hi va refugiar Carles VII fugint de París durant l'ocupació anglesa (guerra dels Cent Anys) i el 1429 hi va rebre Joana d'Arc, que va salvar la situació dels francesos. De l'escenari d'aquesta trobada sols ha quedat, entre les ruïnes, un pany de paret que sosté l'alta xemeneia de lleixa que hi havia a la sala.

USSE

Bellíssim castell del segle XV, amb arranjaments dels segles posteriors. La fantasia de les formes, les torres i els matacans, així com la tonalitat clara de la pedra, presenten un viu contrast amb la massa verda dels boscos i la vegetació que l'envolta. Diuen que Perrault va inspirar-se en aquest castell per al conte de la Bella Dorment. En el seu interior hi ha una bona col·lecció de tapissons.

AZAY-LE-RIDEAU

Petita localitat, a poca distància de la qual s'aixeca el castell-palau de principis del segle XVI, situat sobre una petita illa en aigües de l'Indre. La construcció, que consta de dues ales

formant angle i a la qual s'accedeix per un pont, és envoltada de vegetació i ofereix un aspecte més aviat ombriu, no exempt de misteri. És una bella mostra del Renaixement francès i en el seu interior, que en part es pot visitar, les grans habitacions contenen vistosos mobles renaixentistes i tapissons flamencs i francesos.

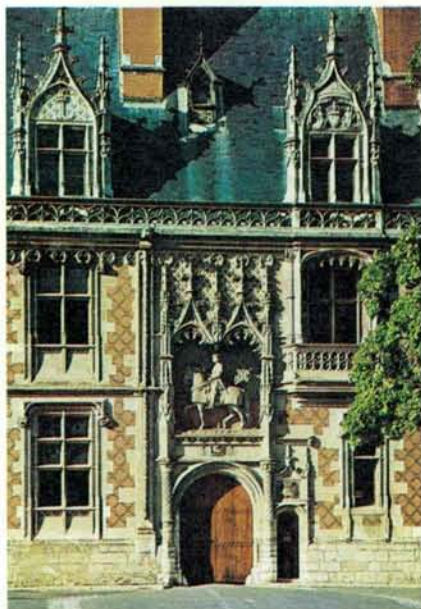
VILLANDRY

Situat a pocs quilòmetres de Tours, és el darrer dels castells del Loira, pròpiament dits. És d'origen feudal i fou reconstruït l'any 1532 i restaurat més

tard. Ha adquirit fama pels seus jardins, també refets amb gran cura, en els quals s'harmonitzen la tècnica i la bellesa gràcies a una estudiada distribució en tres nivells diferents. Les seves fonts, els laberints d'arbusts ben tallats i les flors són tot un espectacle que contempnen embadalits els nombrosos visitants.

TOURS

Important ciutat de 250.000 habitants, capital de l'antiga Turena, situada entre el Loira i el Cher. Té indústries importants i és un dels primers

Façana del castell de Blois amb l'estàtua de Lluís XII. Foto: J. Bordons.

AMBOISE

Localitat de 12.000 habitants, situada tocant al Loira i visitada per molts turistes, dominada per l'antiga fortalesa-castell. Aquest, començat a construir per Carles VIII, l'any 1492, en estil gòtic francès, ha sofert diverses restauracions i presenta una artística façana renaixentista a l'esquerra de la qual destaca l'anomenada torre dels Mínims, que gràcies a una rampa en espiral permetia la pujada de cavalleries. La residència del rei és una de les parts més ben conservades.

Aquí va sorgir el Renaixement francès, sota la influència dels artistes italians que el rei hi va portar. Més tard, Francesc I hi va fer venir altres artistes, entre ells Leonardo da Vinci, al qual, uns quants anys després, va comprar el famós quadre de *La Gioconda*, actualment exposat en el Louvre.

A la capella gòtica del castell, dedicada a sant Hubert, amb un portal bellament esculpit, se suposa que hi ha enterrat el gran artista toscà, que va passar els últims anys de la seva vida a França i va morir prop d'Amboise, l'any 1519. El lloc fou escenari de fets sagnants durant les guerres de religió.

CHAUMONT-SUR-LOIRE

Pintoresca població d'un miler d'habitants situada als peus del castell, dominant el Loira. Fou construït el segle XV, amb entrada des d'un pont. Voltat de torres rodones, és d'estil gòtic amb elements renaixentistes. En el seu interior, una escala de cargol porta a les sales del museu, en el qual s'exposen magnífics tapissos. Hi van residir Caterina de Mèdici i Diana de Poitiers.

BLOIS

Bella ciutat, a la dreta del Loira, de 55.000 habitants. Industrial i turística. Destaca l'església gòtica de Saint-Louis i el pont sobre el riu. Dins la població s'aixeca l'històric castell, cons-

centres turístics de la vall del Loira. Té una magnífica catedral gòtica, Saint-Gatien, d'elevades torres, amb una façana molt artística i uns vitralls excel·lents dels segles XIII i XVI.

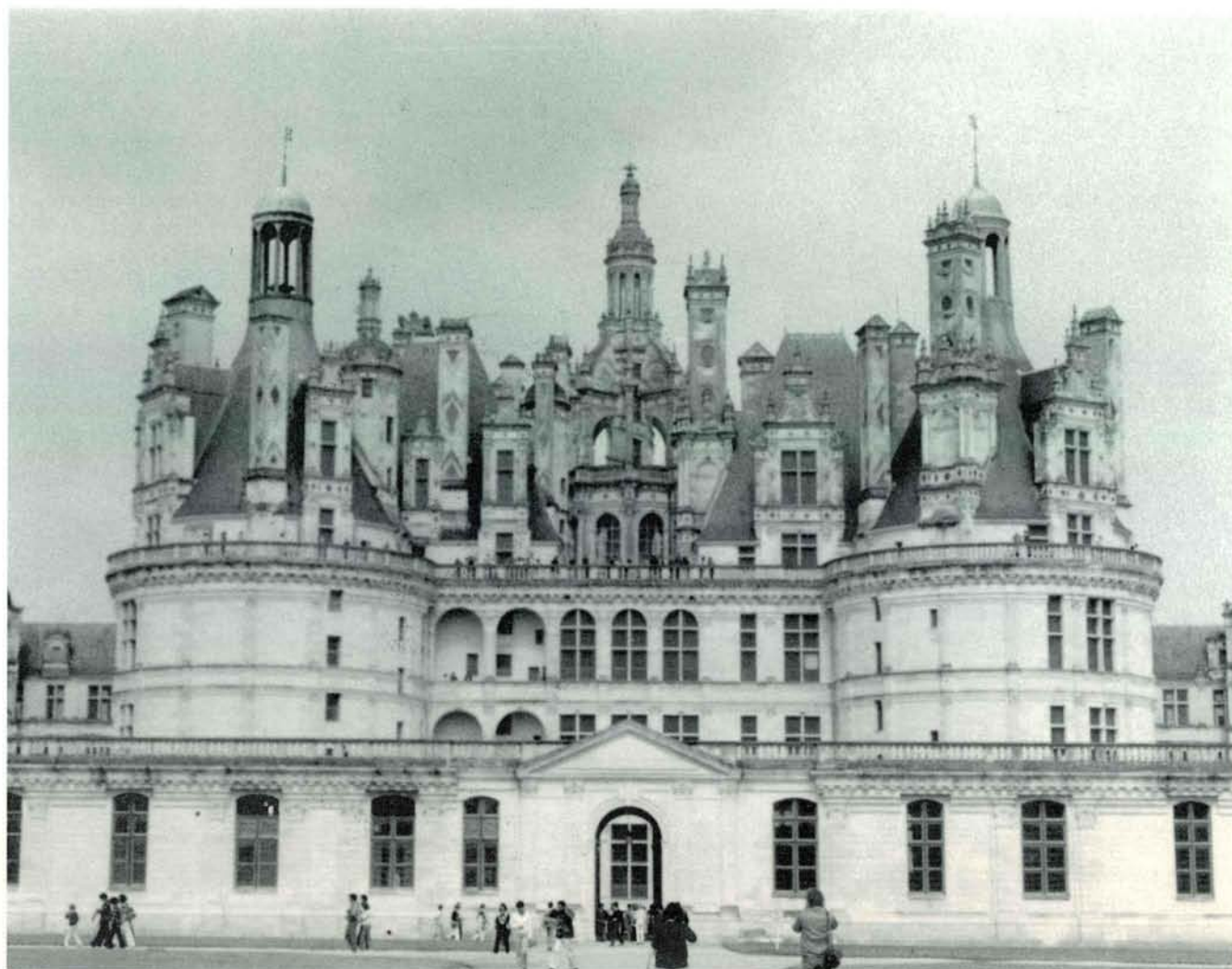
El barri antic ofereix un gran interès per l'antigor i el tipisme de les seves cases. És la ciutat d'Honoré de Balzac i hom diu que s'hi parla el francès més pur. En el proper castell de Plessis-les-Tours, que es troba molt deteriorat, hi va morir Lluís XI, l'any 1483, després d'haver-ne fet una de les seves residències.

CHENONCEAUX

És un castell edificat a principis del segle XVI, segons els estils vinguts d'Itàlia que aleshores s'imposaven, amb un pont sobre el Cher. Maria de Mèdici, que va passar a ser-ne propietària, hi va fer afegir una galeria de tres plantes sobre el riu i va celebrar-hi sumptuoses festes. En el segle XVIII fou freqüentat per literats com Rousseau, Voltaire, Buffon i altres. Actualment conté un mobiliari molt interessant i tapissos.

Castell d'Azay-le-Rideau. Entrada i pont sobre l'Indre. Foto: J. Bordons.

Entrada del castell de Chambord, darrera de la qual s'eleva la grandiosa torrassa i la munió de cúpules, llanternes, agulles i xemeneies que dominen la gran terrassa. Foto: J. Bordons.

truit en diferents etapes, entre els segles XV i XVII. Es tracta d'una antiga fortalesa medieval transformada en gran residència reial i constitueix una magnífica mostra del Renaixement.

En l'artística façana exterior destaca l'estàtua de Lluís XII, que va néixer a Blois. En el pati interior es veuen clarament les diferents etapes constructives: l'ala de Lluís XII, gòtica, amb rajoles i pilars; l'ala de Francesc I, construïda entre 1515 i 1524, i en el centre de la qual destaca una artística

escala de planta octogonal, amb obertura al pati, extraordinàriament decorada imitant el Renaixement italià, i finalment, l'ala de Gastó d'Orleans, del segle XVII, clàssica.

En aquest castell, en el qual vam tenir ocasió d'assistir a una representació de llum i so, s'hi van succeir diversos reis i, entre altres fets dramàtics, hi fou assassinat Enric de Guisa, l'any 1588, principal responsable de la terrible matança dels hugonots (Nit de Sant Bartomeu). Després d'haver sofert greus destrosses, fou reconstruït completament.

CHAMBORD

És un castell impressionant, sens dubte el més grandios de tots els de la vall del Loira. La seva construcció fou obra de Francesc I utilitzant un pavelló de caça dels comtes de Blois, a 15 km

de la població. La finca, de 5.400 hectàrees, constitueix actualment una Reserva de Caça i Parc Nacional. Un canal del Cosson travessa el parc d'est a oest i li proporciona la humitat suficient per a la vegetació. Els treballs de construcció van començar l'any 1519.

El palau, prop del canal, es troba enmig d'una clariana envoltada de boscos i jardins, en un terreny totalment planer, a 70 metres sobre el nivell del mar. L'aproximació al castell, una vegada creuada l'entrada del clos, es fa per una carretera fantàstica entre boscos espessíssims i vegetació, on sovintegen les àrees de descans amb bancs i apareix, a vegades, algun cérvol. La xarxa de pistes i camins permet recórrer el parc d'un extrem a l'altre, amb vehicle i a peu, entre la immensa boscúria.

El palau, símbol del Renaixement francès, és una construcció gegantina, de forma rectangular, de 156 x 117

Façana i torres gòtiques de la catedral d'Orleans. L'agulla del creuer s'eleva a 114 metres. Foto: J. Bordons.

metres, amb dues plantes, limitada per grans torres rodones i coberta per un veritable mar de destacades cúpules i xemeneies amb ornaments. De xemeneies, n'hi ha tantes com dies té l'any. A la part posterior, en l'interior del castell, s'eleva una gran torrassa quadrada, amb torres en els angles, que per les seves dimensions constitueix un veritable castell interior, en el centre de la qual s'aixeca una de les meravelles del castell, la cèlebre escala de doble revolució, l'una sobre l'altra sense ajuntar-se totes dues, formant escales independents. Al seu voltant, a cada replà, s'obren quatre sales o galeries en forma de creu, de nou metres d'amplada i tretze de llargària, tot adornat de capitells i quadres esculpits en el sostre.

Les diferents sales del castell exhibeixen nombroses obres d'art, des de carruatges a tapisos i pintures, a més dels sumptuosos apartaments de Francesc I, de la reina i d'altres personatges de la cort. A Chambord tot és extraordinari.

ORLEANS

Amb 180.000 habitants, la capital de l'antic Orleanès i en un temps capital de França, és també la ciutat de Joana d'Arc, la mítica heroïna francesa, coneguda amb el nom de Donzella d'Orleans, el record de la qual apareix arreu.

D'entre tots els monuments, destaca la catedral de la Sainte-Croix, una de les grans catedrals gòtiques de França, d'esplèndida façana i de torres elevades, que sobresurt enmig de la població. Fou construïda el segle XIII i reconstruïda el XVII i XVIII. Conserva una cripta romànica i alguns dels seus vitralls recorden la vida de Joana d'Arc. Les seves dimensions són notables: llargària total, 136 metres; ampla-

da de les cinc naus, 41 metres; amplitud exterior, 54 metres; alcària de les voltes, 32 metres; de les torres, 81 metres, i de l'agulla del creuer, 114 metres.

Cal destacar també el pont sobre el Loira, l'Ajuntament, del segle XVI, el museu de Belles Arts i el Jardí Botànic i Floral, a l'entrada del qual acostuma a mantenir-s'hi algun motiu dedicat a Joana d'Arc. Assetjada la població pels anglesos, l'any 1428, fou alliberada per la inspiració de Joana d'Arc. A la seva universitat, hi van estudiar, entre altres, Erasme i Calví.

Després d'Orleans, els castells esdevenen força rars i la ruta de París queda oberta prenent novament la N-20 (115 km).

Però, en cas de seguir-la, a l'anada o al retorn, recomanem fer la volta per Chartres, en la qual sobresurt una de les més belles catedrals gòtiques d'Europa, Notre-Dame, de grans proporcions interiors, i destaca el magnífic Portail Royal, el monumental Portal Sud, els vitralls de fama universal, els fins contraforts i les belles escultures, i els dos campanars desiguals acabats en finíssimes agulles.

El nombre de castells visitats, dotze, és insignificant si es compara amb la totalitat dels existents per la vall del Loira, però tinc el convenciment que aquesta dotzena constitueix una esplèndida mostra i no deixen d'ésser els que han assolit una anomenada més gran.

Fuerteventura, una illa de natura sahariana

Francesc Kirchner i Granell

Fuerteventura és la segona illa en extensió de les Canàries i la més propera al continent africà, del qual ha rebut una gran influència. Es troba sobre la plataforma continental del Sàhara, juntament amb Lanzarote i el petit subarxipèlag que hi ha una mica més al nord, format per La Graciosa, Peña Clara i Alegranza.

Fuerteventura és l'illa de formació geològica més antiga, i això ha fet que el seu relleu hagi sofert un llarg procés d'erosió i tingui un aspecte semblant als paisatges del nord d'Àfrica, mentre que la resta de les illes Canàries en general mantenen un paisatge que reflecteix una activitat volcànica molt més recent. És una illa allargada, acabada amb la gran península de Jandía, que s'estén cap al sud-oest com si fos el mànec per on agafar-la.

L'interior és una gran plana limitada a banda i banda per elevacions paral·leles al mar, que només arriben a la categoria de muntanyes a la zona de Pájara i a la península de Jandía, on es troba el punt més alt, el pic de Jandía, de 807 m.

La costa sovint presenta extenses platges de sorra fina, les més espectaculars de les quals són les que es troben a sobrevent i a sotavent de la península de Jandía, que, com que són de sorra blanca, contrasten enormement amb les negres roques volcàniques. A la resta de l'illa se solen trobar cales més o menys extenses de sorra volcànica.

Una altra peculiaritat d'aquesta illa és el Jable del Moro, una gran àrea de dunes semblants a les d'un erg saharià i que, juntament amb l'illa de Lobos, han estat declarades parc natural. En aquesta àrea de gran interès natural perduren les últimes hubares canàries, un ocell caminador de grans dimensions que està perfectament adaptat a la vida en els deserts.

Malauradament, l'explotació turística incontrolada està transformant molt ràpidament les parts més boniques de la costa de Fuerteventura. Grans hotels ja han ocupat un bon tros de la platja

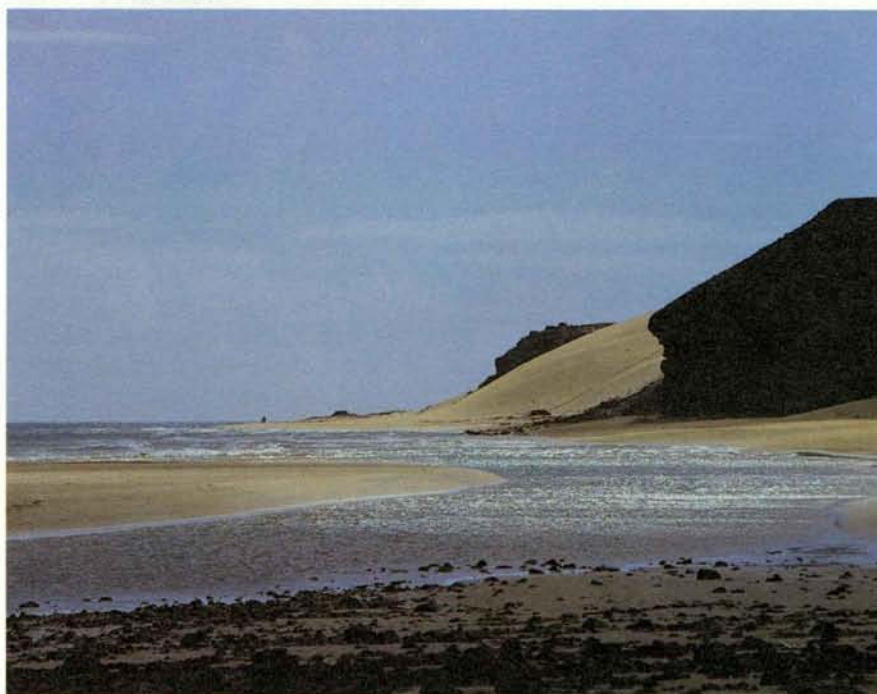
del Jable del Moro i els apartaments proliferen just darrera de les abrigades platges de sotavent a la península de Jandía.

No podem deixar d'esmentar un altre tipus de paisatge anomenat malpais: es tracta d'extenses zones de lava volcànica recent on l'única forma de vida que s'hi fa són els líquens, pioners de la paulatina transformació de la roca expulsada per la terra en substrat per a la vida.

La coberta vegetal es caracteritza per l'absència quasi total d'arbres, tot i que fa milers d'anys, Fuerteventura era una illa molt boscosa. Actualment només conserva la palmera, que es cultiva al voltant de les rieres, cosa que dona al paisatge un aspecte semblant al de les veïnes valls de l'Antiàtlès marroquí: les muntanyes nues d'intensos colors ocres i marrons i el fons de les valls amb palmeres disperses entre les terrasses de conreus.

L'acció de l'home i un clima progressivament més àrid per la influència

*Les boniques platges de la península de Jandía.
Foto: F. Kirchner.*

Vista de les nues muntanyes de Fuerteventura.

Foto: F. Kirchner.

dels vents saharians han fet desaparèixer tots els boscos sense excepció. Tot i així, l'illa continua tenint un gran interès botànic, sobretot per la gran quantitat d'endèmismes que s'hi troben, espècies vegetals adaptades a l'aridesa de la roca volcànica de Fuerteventura.

La fauna és també especialment interessant per la presència de diverses espècies i subespècies endèmiques. El fet de trobar-se aïllades per l'oceà ha impedit que es mantinguessin els creuaments amb els congèneres continentals i, per tant, han sofert una evolució diferent enfocada a adaptar-se d'una forma més especialitzada als diversos ambients insulars.

Entre els rèptils hi ha relativament poques espècies, però ben diferenciades: un llargardaix (*Gallotia atlantica atlantica*) i un dragonet (*Tarentola angustimentalis*), que també es troben a Lanzarote, i una bívica (*Chalcides occidentalis*) exclusiva de Fuerteventura. Això és degut al fet que els hàbits estrictament terrestres d'aquest grup d'animals fa molt difícil la colonització de les illes i també els posteriors contactes amb els rèptils continentals o

fins i tot amb els de la resta de l'arxipèlag.

En canvi, en el cas dels ocells, gràcies a la mobilitat que tenen per la seva capacitat de volar, l'aïllament no ha estat tan acusat. Del conjunt d'espècies d'ocells que habiten Fuerteventura, 23 són subespècies endèmiques de l'illa o de l'arxipèlag i tan sols una espècie és exclusiva d'aquesta illa: el bitxac canari (*Saxicola dacotiae*).

Una altra característica de l'avifauna de Fuerteventura és la presència de nombrosos ocells típics del desert del Sàhara, com els pinsans trompeters (*Rodopechis gitaghinea*), el falcó de berberia (*Falco peregrinoides*), l'esvelt corredor (*Cursorius cursor*) i l'esquiva hubara (*Chlamydotis undulata*), que en aquests moments corre perill d'extinció.

gir-se, com ja ha passat a Lanzarote, si no es prenen mesures ràpidament. Aquest perill és especialment greu si tenim en compte que les hubares que hi ha a Fuerteventura són una subespècie diferent de les de la resta del món i, per tant, la seva eliminació significa la pèrdua total d'un element més de la reserva genètica que componen els éssers vius de la terra.

Entre els mamífers trobem sobretot espècies introduïdes per l'home, com el conill, les rates del desert o els dromedaris, que havien estat molt utilitzats com a animals de treball.

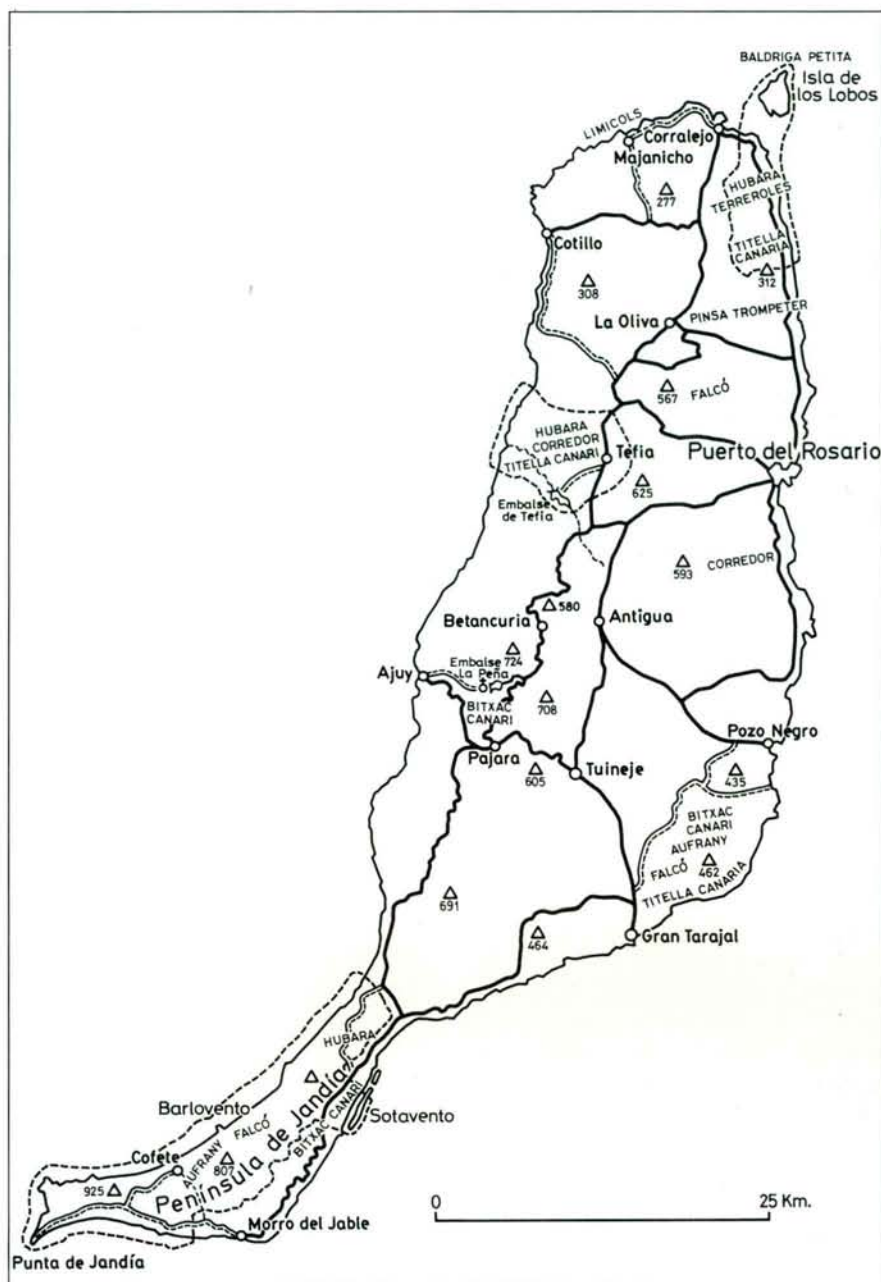
Els habitants de Fuerteventura són anomenats *majoreros* i la seva principal font de recursos és la terra. La gent d'aquesta illa no s'ha sentit mai atreta pel mar, sinó que des de sempre ha viscut bolcada cap a l'interior, per la ramaderia i l'agricultura.

Durant els últims segles, en aquesta illa es cultivava la major part dels cereals que necessitava l'arxipèlag canari, i per això li van posar el sobrenom de «el granero de las Canarias». Però l'increment de les importacions i la progressiva desertització de l'illa han fet que actualment la producció s'hagi reduït molt.

Betancuria, la primera capital de Fuerteventura.

Foto: F. Kirchner.

Entre els animals domèstics destaca sobretot la cabra *majorera*, ja que la resta d'espècies domèstiques no s'hi han adaptat bé. Aquestes cabres, clapejades de blanc, negre, marró i gris en tots els tons, estan especialitzades en la producció de llet i presenten uns braços immensos que els penegen fins més avall de l'articulació tarsiana.

El sistema d'explotació tradicional es basa en ramats d'unes trenta cabres que pasturen soles pels voltants de petits *caseríos* situats al mig de la muntanya, on guarden els estris per a munyir i els cabridets. Cada matí hi puja el *cabrero*, i les cabres, en veure'l, s'hi acosten soles perquè, després

d'haver donat llet a les seves cries, puguin ser munyides.

Amb la llet s'elaboren uns formats exquisits, semisecs o secs, una mica salats. És fàcil trobar ramaders que fan el seu propi formatge sense pasteuritzar la llet ni fer-hi cap altre tractament que no siguin els que d'una manera artesana fa molts anys que s'utilitzen. En principi no hi ha cap problema per a consumir aquests formats perquè a les illes Canàries no hi ha brucel·losi.

A l'illa només hi ha dos nuclis pescadors, Morro Jable i Corralejo, però han quedat pràcticament sepultats entre nombrosos apartaments, hotels i al-

tres construccions turístiques que s'han instal·lat al seu voltant. Tot i així, és remarcable l'excel·lent peix fresc que es pot trobar a la costa de Fuerteventura. Entre tots destaca, però, la *vieja*, un peix de roca molt cotitzat per la dificultat de pescar-lo, ja que és bastant gros i té la boca molt petita.

L'illa de Fuerteventura ha tingut diverses capitals al llarg de la seva història. Betancuria va ser la primera, i va ser fundada per Jean de Bethencourt, que, juntament amb Gadifer de la Salle, va conquerir l'illa per a la corona de Castella el 1404. Actualment Betancuria és un poblet petit, però conserva un aire elegant amb les diverses cases senyoriales que hi ha al voltant de l'antiga catedral.

Antigua, un altre poble de l'interior, va ser la següent capital, per la importància que va adquirir el conreu del cereal a la plana que l'envolta. Avui podem apreciar com es deterioren els últims molins de vent, que, com els de la Manxa, resten immòbils des de fa molts anys.

L'actual capital és Puerto del Rosario, una ciutat d'aspecte quasi africà, on cases atrotinades s'alineen a banda i banda dels carrers mal asfaltats i plens de pols, però que té el port per on arriben a l'illa i en surten les mercaderies que s'exporten i s'importen.

D'abans de la conquesta, pràcticament no es coneix res, però es creu que els habitants de l'illa, els mítics *guanches*, provenien de tribus berebers vingudes de l'actual Marroc.

L'actual creixement de la indústria turística està afavorint molt les immigracions en massa d'andalusos i gallecs i l'abandonament de les activitats tradicionals. Tant és així que els vells *cabreros* s'exclamen tristos que «Fuerteventura ya no es Fuerteventura».

ESPAIS NATURALS MÉS INTERESSANTS DE FUERTEVENTURA

Parc natural de les dunes del Corralejo (Jable del Moro) i l'illa de Lobos

Segons un estudi fet per la ICBP (International Council for Protection of

*El bitxac canari (Saxicola dacotiae),
espècie endèmica de Fuerteventura.
Foto: F. Kirchner.*

Birds) l'any 1984, només quedaven a Fuerteventura de 80 a 120 hubares repartides en diversos nuclis, el més important dels quals són les dunes del Jable del Moro. Actualment és molt probable que la situació hagi empitjorat, ja que la majoria de les amenaces esmentades en l'estudi han continuat igual, com l'explotació turística o la caça furtiva.

Aquest parc natural és un exemple més de com a Espanya es continua sense respectar ni fer respectar les més elementals lleis de conservació de la natura.

En aquesta àrea també podem destacar la presència dels pinsans trompeters (*Rodopechis gitaghinea*), de les terrerols rogenques (*Calandrella rufopectus polatzeki*) i de les titelles caminadores (*Anthus berthelotii*), els dos últims subespècie i espècie endèmiques de les Canàries. A l'illa de Lobos destaca la presència de grans colònies d'aus marines, sobretot de baldriga cendrosa (*Calonectris diomedea*), i d'espècies tan desconegudes com la baldriga petita (*Puffinus assimilis*) o el petrell de bulwer (*Bulweria bulweri*).

Malpaís Grande

Aquesta gran àrea es caracteritza pel fet d'estar pràcticament deshabitada, ni l'home ni els animals no han trobat la manera de sobreviure-hi. En els límits, però, es poden trobar espècies tan interessants com el bitxac canari (*Saxicola dacotiae*) o la perdiu mora (*Alectoris barbara*), que té una bonica clenxa roja en el cap i gens de negre a les galtes i al coll. També és possible descobrir entre les roques algunes rates del desert, un dels mamífers introduïts per l'home.

Parc natural de la península de Jandía i la platja de Cofete

La magnificència del paisatge justifica la visita d'aquest parc natural que, a més, conté nombroses aus de presa que fan el niu en els espadats dels cingles de Jandía. L'aufrany (*Neophron pernopterus*), anomenat guirre pels de l'illa, l'aligot (*Buteo buteo insularum*) i el rar falcó de berberia (*Falco peregrinoides*). En els torrents de sotavent de la península, és fàcil trobar-hi alguna parella de bitxacs canaris cantant des dels branquillons més alts dels arbustos.

Zona de Tefia

Tot el voltant d'aquest poble és una plana pedregosa amb poca vegetació, l'hàbitat típic de l'esvelt corredor (*Cursorius cursor*). El seu plomatge de color crema fa que sigui molt difícil

veure'l, si no és que aixequi el vol i mostri les taques negres de la punta de les ales, cosa que no sol fer gaire sovint, pel costum que té de córrer.

Port de Majanicho

Aquest petit poble és situat en una petita cala d'aigües somes amb esculls, refugi ideal per a nombrosos limícoles durant la seva migració. Becuts, tètols, gambes, remena-rocs, xivitones, corriols i territs es reuneixen en petits estols heterogenis per alimentar-se entre els esculls i la sorra de la platja.

Embassament de la Peña

Aquest embassament té un interès especial perquè és un lloc on és molt fàcil trobar petits ocells, entre els quals destaca una vegada més el bitxac canari (*Saxicola dacotiae*). També hi ha les tres espècies d'oreneta, la comuna, la de cua blanca i la cua-roja, tallarols, caderneres... Per la zona de roques de darrera la presa, hi podem trobar el xoriguer (*Falco tinnunculus dacotiae*) i el falziot unicolor (*Apus unicolor*), espècie endèmica de les Canàries i Madeira.

*Entre la pobra vegetació de les dunes del Corralejo és possible veure alguna de les escasses hubares canàries.
Foto: F. Kirchner.*

Un nou refugi a la Mussara

Francesc Beato

cord per al poble abandonat de la Mussara, i tancà la tanda de parlaments el president de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya. Després s'oferí un esmorzar popular als assistents, que superaven els dos centenars. En una majoria eren excursionistes de les comarques veïnes i també hi havia un grup de Barcelona.

La situació d'aquest refugi permet tenir un nou aixopluc en aquest sector de les Muntanyes de Prades, que ve a substituir el nostre antic refugi de les Airasses, que ja fa uns quants anys que és enrunat.

Felicitem-nos per aquesta nova construcció que resta al servei de l'excursionisme i agraïm-la a les institucions que l'han feta possible, com també a totes les persones que hi han col·laborat.

Els guardes són Francesc Alegre i Montserrat Gimeno. Per a reservar places o demanar informació, telefonau a l'Ajuntament de Vilaplana del Camp, tel. (977) 81 50 12.

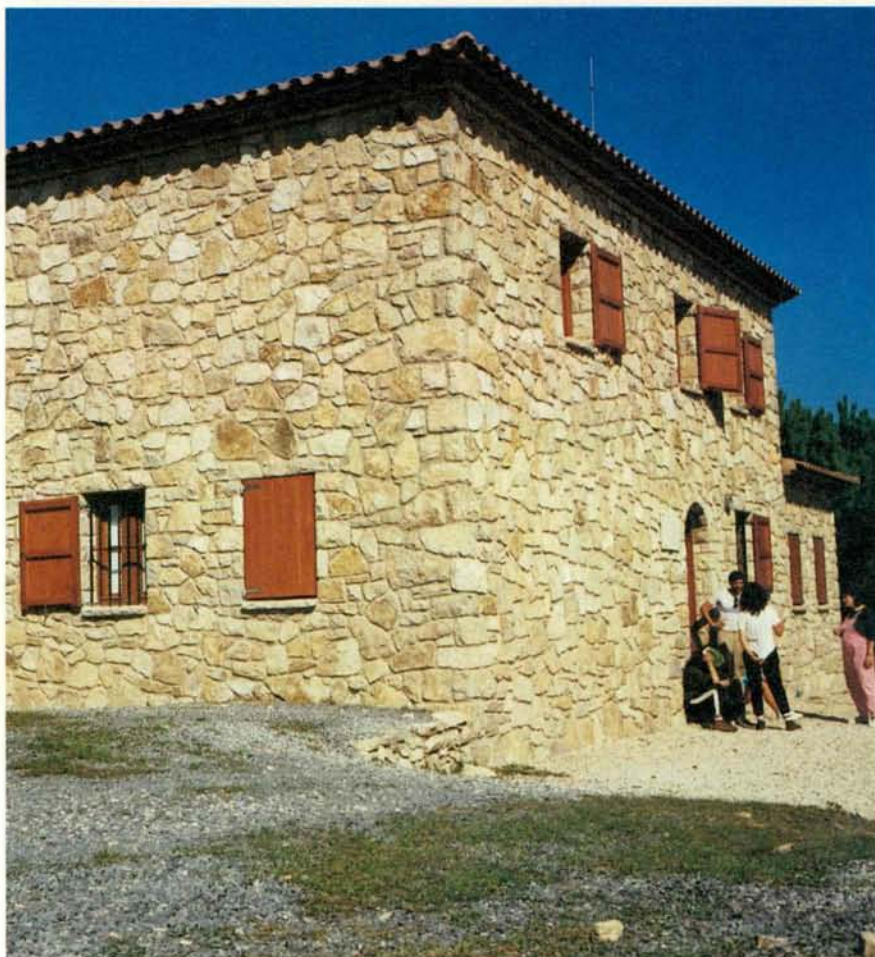
El dia 7 d'octubre de 1989 s'inaugurà un nou refugi al poble de la Mussara. Aquest refugi és situat a uns tres-cents metres a llevant d'aquest poble abandonat i molt a prop de la carretera d'accés. L'edifici consta de dues plantes, i és una sòlida construcció de pedra, amb sala-menjador i dormitori amb lliteres. Té aigua corrent, llum elèctrica amb energia solar, i una capacitat d'una cinquantena de places, a més de les cambres dels guardes.

Aquest refugi, alçat de nova planta, ha estat construït a càrrec de la Diputació de Tarragona, sobre uns terrenys cedits per la Generalitat. Hi ha un guarda que en té cura durant tot l'any.

En els actes que tingueren lloc el matí del dissabte 7 d'octubre, hi participaren el president de la Diputació tarragonina, Joan Maria Pujals, el conseller de Governació de la Generalitat de Catalunya, Josep Gomis, el batlle de Vilaplana, Agustí Ferré, municipi al qual pertany actualment el poble de la Mussara, i el president de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, Joan Garrigós. També hi foren presents alguns batlles de diverses poblacions

del Baix Camp.

Al costat de la porta fou descoberta una placa commemorativa, i tot seguit el batlle de Vilaplana va fer un breu parlament, en el qual va exposar la història de la construcció del refugi. El president de la Diputació tingué un re-

*El nou refugi de la Mussara.
Foto: Ramon Quadrada.*

Crestejar a Amitges (vall d'Espot)

Núria G. Quera

Amitges, un nom que fins ara ens suggeria escalada en granit, parc nacional, esquí de muntanya, lloc de pas de l'Alta Ruta del Pirineu i ascensions a cims... A partir d'avui també podrem dir d'anar a Amitges a fer una cresta.

No és que les hagin posades ara, les crestes, ni que no s'haguessin fet mai.

En altres temps havia estat de moda anar a fer una cresta. Però eren crestes *light*, que es feien evitant els trossos amb dificultat i, per tant, no sempre s'anava pel punt més alt.

Ara proposem una nova manera de crestejar que remotament podria tenir els seus antecedents en les *vie ferrate* dels Alps. Però, per què Amitges i per què aquesta nova fórmula de crestejar?

Si alguna vegada heu estat a Amitges, haureu pogut comprovar que si et vas girant, vas veient a tot el teu voltant un gran circ de muntanyes. Circ coronat per unes carenes abruptes i imposants. Aquest amfiteatre té uns punts de referència que per ordre d'est a oest serien: pic de Bassiero, pic d'Amitges, tuc de Saboredo, Saboredo occidental, pic de Ratera, tuc de Bergús, pic de Crabes, Roques Dretes, pic del Portaró d'Espot i les Velles.

Llarga cresta que ens presenta un calidoscopi de possibilitats tant en graus de dificultat diferents, com en tècniques a emprar, com en les seves visions panoràmiques. Hi podem trobar des de la simple caminada, fins a

*Una vista de la cresta de Crabes.
Al fons es destaquen els cims aguts
de Monestero i de Peguera.
Foto: X. Pié.*

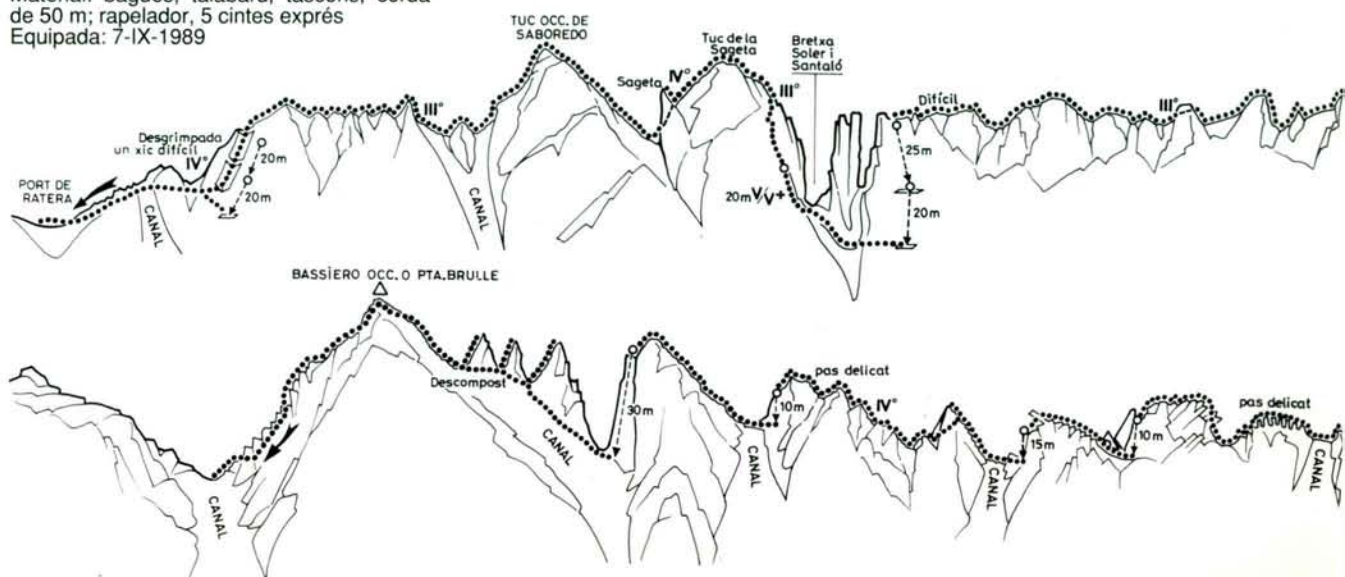
CRESTA DE SABOREDO (W-E)

Horari: 6-7 hores

Dificultat mitjana: III+

Material: bagues, talabard, tascons, corda de 50 m; rapelador, 5 cintes exprés

Equipada: 7-IX-1989

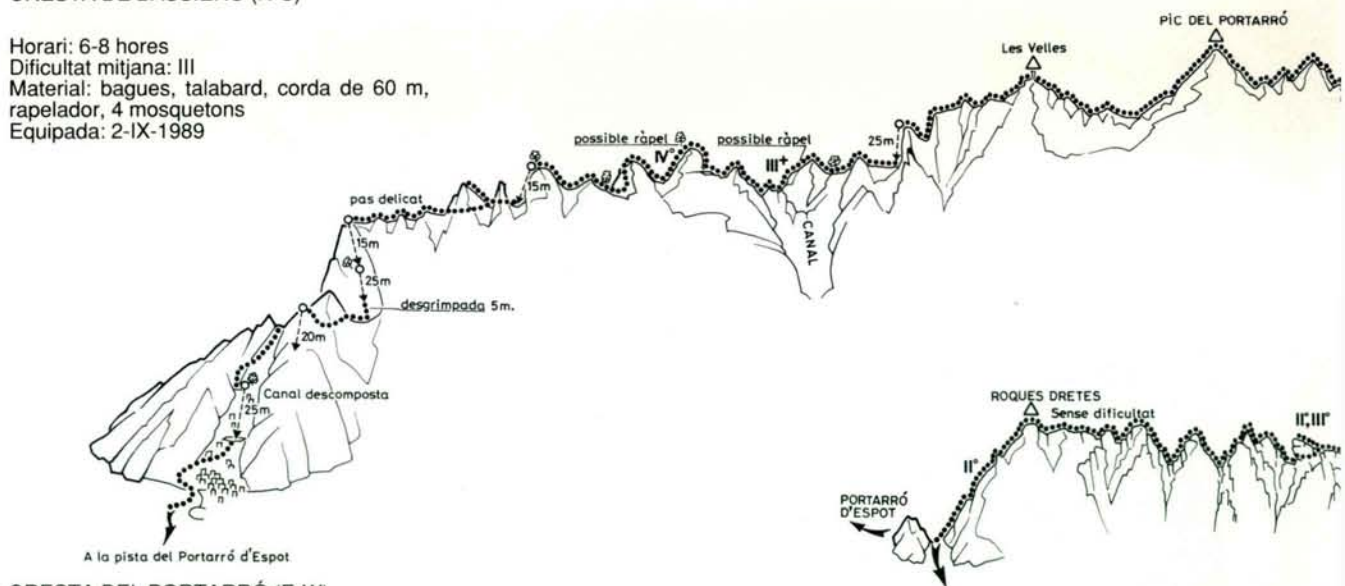
CRESTA DE BASSIERO (N-S)

Horari: 6-8 hores

Dificultat mitjana: III

Material: bagues, talabard, corda de 60 m, rapelador, 4 mosquetons

Equipada: 2-IX-1989

CRESTA DEL PORTARRÓ (E-W)

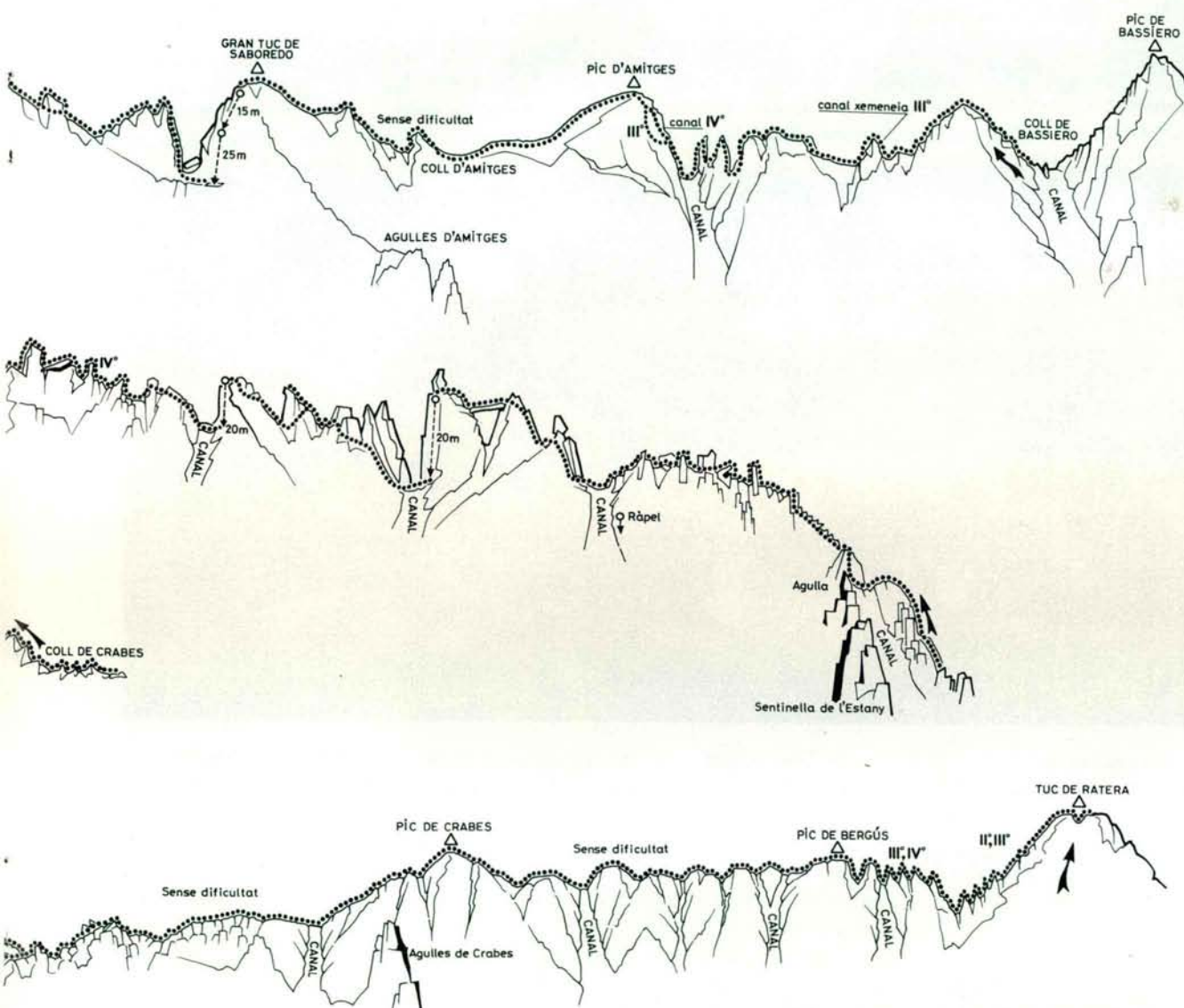
Horari: 4-5 hores

Material: corda de 50 m, talabard, vuit, algun tascó

Equipada: 12-IX-1989

ESCALADA

CRESTA DE CRABES (SE-N)

Horari: 3-4 hores

Material: algun fissurer per tram del N del pic de Bergús

Dificultat mitjana: II-III

*Vista de la cresta de Bassiero, des de prop del refugi d'Amitges.
Foto: N. G. Quera.*

graus de V. Tan aviat podem estar tirant una corda per fer un ràpel de 25 metres, com grim pant o posant tascons. I mentre fem tot això, la nostra mirada pot abraçar el verd frondós de la vall de Sant Nicolau, el blau dels estanyes del circ de Colomers o les remotes muntanyes de França i Aragó.

A part aquesta llarga cresta, que evidentment s'ha de fer per parts i que ja està oberta, ressenyada i equipada, n'hi ha d'altres que encara estan per descobrir. És el cas de la cresta del puï Pla al

port de Sant Maurici, de les Agudes, dels Tres Puis i del pic de Xemeneies, de les agulles de Saboredo, etc.

La nova fórmula de crestejar ha sortit de gent que no són fanàtics de cap especialitat alpinística en concret. De tastaolletes. Gent a qui, en un moment donat, pot agradar fer una escalada de poc grau, a qui plau caminar i pujar cims i també deixar-se caure per una corda de ràpel. Per a aquesta mena de públic, el fet de fer una cresta de la manera que proposem —aèria, sempre pel punt més alt i sense escatimar ni flanquejar els passos dubtosos—, pot resultar força divertit i emocionant. Divertit perquè sempre s'ha d'estar canviant de tècniques i emocionant pel fet de tenir pati a tots dos costats.

Cal recomanar, doncs, que els poc experimentats s'abstinguin d'enfilar-se per aquestes carenes. Com a mínim,

s'ha de saber muntar un ràpel, en alguna cresta fins i tot s'han de posar quatre tascons i cal estar acostumat a grimpar i caminar per llocs vertiginosos.

Aquí teniu la proposta. Ara només falta veure si algú és capaç de fer tota la cresta en una sola tirada...

FITXA TÈCNICA GENERAL

Regió: Parc Nacional d'Aigües Tortes i estany de Sant Maurici. Zona d'Amitges.

Comunicacions: per a arribar-hi amb cotxe, agafeu la C-147 i a l'embassament de la Torrassa desvieu-vos cap a Espot. D'allà a l'estany de Sant Maurici hi ha carretera asfaltada, punt on deixarem el cotxe i emprendrem la pujada a peu per una pista fins al refugi

d'Amitges (una hora i mitja).

Mitjans de transport públic: l'Alsina Graells des de Barcelona o Lleida fins a l'encreuament de l'embassament de la Torrassa, on es pot agafar un taxi fins a Sant Maurici o fins a la mateixa porta del refugi d'Amitges.

Dades d'interès: Essent una zona situada al bell mig d'un parc nacional, hi ha unes normes que cal seguir, com, per exemple, no encendre foc o acampar.

La pista que puja al refugi només és transitable per vehicles amb una autorització especial: guardes o taxistes.

Al refugi d'Amitges (2.380 m), del Centre Excursionista de Catalunya, hi trobareu els serveis següents:

80 places, dormitoris amb flassades.

Servei de menjars i begudes.

Dutxa d'aigua calenta i WC.

Emissora de ràdio que connecta amb els altres refugis de la zona i els bombers de Viella.

Material de rescat.

Llibre de ressenyes de totes les vies d'escalada, crestes i boulders.

Per a reserves: Guardes, c/ Avinyó, 5, 4t, 2^a. 08002-Barcelona.

Tel.: 93/ 318 15 05.

Centre Excursionista de Catalunya
C/ Paradís, 10, pral. 08002-Barcelona.

Tel.: 93/ 315 23 11.

Època bona per a fer les crestes: de mig juny (que ja no hi ha massa neu a les canals) a finals d'octubre.

Vestuari: el calçat poden ser botes de trekking, bambes o xiruques. La roba, que sigui còmoda i flexible. Cal tenir en compte que som a ple Pirineu (possible tempesta de tarda, canvis de temperatura...).

CRESTA DE BASSIERO

Són els contraforts del pic de Bassiero occidental (2.903 m) —cim més alt de la zona— que separen la coma de l'Abeller de la vall d'Amitges. La cresta neix darrera del sentinella de l'Estany de la Llosa d'Avall, en un pont de pedra molt característic. El seu recorregut passa per sis ràpels, algun pas no obligat de IV i trossos molt aeris, en què s'ha de passar literalment a cavall entre les dues valls.

Direcció: de sud a nord.

Dificultat mitjana: III.

Horari: de 6 a 8 hores.

Material necessari: corda de 60 m, talabard, bagues, rapelador i quatre mosquetons.

Descensos en cas d'haver d'abandonar: a base de ràpels o desgrimpada per canals que donen a la vall d'Amitges.

Aproximació al començament de la cresta: des del refugi d'Amitges, 1/2 h.

Descens des del coll de Bassiero al refugi: 1 hora.

Equipada i ressenyada: 2-IX-89, per Luis Alfonso i Xavi Pié.

CRESTA DE SABOREDO

Separa la vall d'Amitges de les valls de Gerber, de Cabanes i de Saboredó. La podem començar al coll de Bassiero, on arribarem després d'una hora i mitja de marxa per una tartera de blocs grossos de pedra. És una cresta heterodoxa per la seva varietat, tant de dificultats com de passatges. Es fan tres cims —pic d'Amitges, tuc de Saboredó i pic de Saboredó occidental— i la curiosa bretxa Soler i Santaló. Trobarem tres ràpels. Si anem amb una corda simple, els haurem de fer en dues etapes convenientment equipades. Menció especial al ràpel de descens a la bretxa Soler i Santaló, ja que el primer s'ha de fer desviant-nos cap a la dreta per a anar a parar a un relleix on hi ha el segon ràpel muntat.

En cas d'haver d'abandonar la cresta, tenim unes quantes possibilitats abans d'arribar a les agulles d'Amitges. Després d'aquest punt trobarem tres canals que donen al refugi i per les quals no cal fer ràpels.

Direcció: d'est a oest.

Dificultat mitjana: III.

Horari: de 6 a 7 hores.

Material: corda de 50 m, talabard, bagues, tascons, rapelador, 5 cintes express.

Aproximació: del refugi d'Amitges al coll de Bassiero, 1,30 h; del port de Ratera al refugi, 1,15 h.

Equipada i ressenyada: 7-IX-89, per Luis Alfonso, Xavi Pié i Alfons Esterlich.

CRESTA DE CRABES

Representativa de la zona: separa la vall de Sant Nicolau de la vall d'Escrita. És aèria, però sense dificultats tècniques. Per tant, la podem fer sense material específic.

Podem començar la cresta al pic de Ratera (2.860 m). Baixarem al coll de Ratera i pujarem al tuc de Bergús per unes roques que requereixen una mica d'experiència en grimpada. A partir d'aquest punt continuarem crestejant sense gaires dificultats i coronarem els pics de Bergús, de Crabes i de Roques Dretes.

Si en algun moment s'ha d'abandonar, el millor és fer-ho per l'altre costat i anar a parar al portarró d'Espot, des d'on passa una pista que ens portarà al refugi (2 h).

Direcció: de nord a sud-est.

Dificultat mitjana: es fa quasi tot el tros caminant, menys el descens del pic de Ratera i del tuc de Bergús, on podem trobar passos de IV.

Horari: de 3 a 4 hores.

Material: no és necessari, però sí que és aconsellable portar un cordino i algunes bagues i tascons per al tros esmentat anteriorment.

Aproximacions: del refugi d'Amitges al pic de Ratera, 1,30 h; del coll de Crabes al refugi d'Amitges, 2 h.

Equipada i ressenyada: 3-IX-89, per Luis Alfonso i Xavi Pié.

CRESTA DEL PORTARRÓ D'ESPOT

Aquest tros de cresta és potser el que té més ràpels imposants, sobretot al darrer tram. Tot fent-ne vuit resseguim el fil de la navalla que separa la zona d'Aigües Tortes de la de Sant Maurici.

Direcció: d'oest a est.

Horari: de 4 a 5 hores.

Aproximació: des del refugi d'Amitges al coll de Crabes, 1,45 h; des del final de la cresta al refugi d'Amitges, 45 min.

Dificultat mitjana: III.

Material: corda de 50 m, talabard, rapelador, algun tascó.

Equipada i ressenyada: 12-IX-89, per Luis Alfonso i Xavi Pié.

El risc nuclear continua

Antoni Lloret i Orriols

Avui reproduïm un article que, amb el títol El risc nuclear, va aparèixer en el núm. 699 de MUNTANYA, corresponent a l'octubre de 1978. Aquest article signat per Antoni Lloret formava part d'un número gairebé monogràfic dedicat a l'energia nuclear elaborat arran de la celebració del Congrés de Cultura Catalana i impulsat d'alguna manera per la Campanya de Salvaguarda de la Natura que s'hi endegà.

En el moment que fou redactat aquest article, la indústria nuclear no havia tingut cap accident "important" en el món occidental i el desastre de 1957 en el centre de retractament de Kasli, als Urals (URSS), era mantingut en secret per les autoritats soviètiques. Com recordaran els nostres lectors, els qui s'oposaven a la construcció de les centrals nuclears eren menystinguts pels representants de les companyies per no voler el progrés i anar a favor dels sistemes antiquats que no permetien el creixement de la indústria i el progrés de la societat, alhora que insistien una vegada i una altra en la seguretat de la tecnologia nuclear, seguretat que l'experiència actual ens fa relativitzar molt després dels accidents. Ens consta que el mateix autor intentà publicar-lo en altres revistes i en algun diari, però no va poder. Ningú no s'hi atreví. En aquesta situació va ser escrit el text que presentem a continuació.

Antoni Lloret, autor d'aquest article, és físic nuclear, s'ha dedicat a la

investigació de l'energia solar en el CNRS de França, i va ser comissionat pel president de la Generalitat de Catalunya, Josep Tarradellas, per a investigar i informar sobre l'accident nuclear de Harrisbourg (EUA).

A pesar dels anys que han passat des que va ser escrit, cosa que és fàcilment perceptible per algunes dates que dona, és perfectament vàlid, perquè el risc nuclear continua i potser és més elevat que mai. El cas relativament recent de l'accident a la central nuclear Vandellòs I, ens fa veure que, a mesura que passa el temps, les centrals nuclears són més perilloses, perquè són més velles. Un accident seriós en qualsevol de les centrals nuclears del nostre país, seria, senzillament, la fi de Catalunya.

J. N. B.

EL CONTEXT DELS PROBLEMES DE L'ENERGIA NUCLEAR

Les avaluacions d'un risc sempre han estat polèmiques. No hi ha hagut fins ara cap innovació arriscada que no hagi estat durament criticada. La indústria electronuclear no podia evitar una tal polèmica. Però hi ha una diferència fonamental i és que aquesta polèmica ens apareix amb uns caràcters molt particulars a causa de la possibili-

tat de tot un seguit de conseqüències catastròfiques a gran escala. És, doncs, d'una gran importància comprendre la naturalesa dels riscos reals i les conseqüències que poden produir i, un cop compreses, jutjar si la societat pot assumir aquests riscos igual com assumeix els altres perills inherents a tota empresa humana.

Cal tenir present que tota la polèmica sobre la indústria electronuclear està dominada per tot un seguit de motivacions polítiques, econòmiques i de concepció de la societat. Qui no ha sentit a parlar, per exemple, del pròxim esgotament dels jaciments de petroli, dels problemes d'independència energètica, de la creixença industrial i de l'atur? La indústria electronuclear ha fet la seva aparició a causa d'un gran nombre de circumstàncies i en tota polèmica aquestes no poden ser oblidades. Entre aquestes n'hi una que possiblement és la menys comentada, però que indubtablement és fonamental. Podríem explicar-la així: qui domina l'energia domina la producció i qui domina la producció domina l'economia i la política.

La indústria electronuclear pot permetre d'assolir el control de tots els mitjans de producció i pot ser, doncs, un instrument de dominació extraordinàriament potent. Tot hi contribueix, en aquest sentit. En particular la seva complexitat tècnica i econòmica així com la concentració dificulten qualsevol mena de control i de gestió democràtics.

Tothom està ben d'acord que l'electricitat és una font d'energia extraordinàriament còmoda, tant per al particular, que pot calefatar el seu habitatge tot pitjant un simple interruptor, com per a l'industrial que pot fer funcionar tota classe de maquinària. No és, doncs, difícil de comprendre el poder polític i social que comporta la concentració de la producció elèctrica en les mans no solament d'empreses capitalistes sinó àdhuc en les mans de qui s'adjudica la representativitat popular per establir un estat centralitzat i autoritari. L'energia nuclear representa l'oportunitat d'establir una font energètica concentrada i el seu desplegament és quasi tant el fruit d'una concepció particular de la societat com

la conseqüència d'una necessitat. Les proves, les tenim en l'absència de recerca i de desplegament de tot el que pugui equivaler a energia no concentrada (com poden ser l'energia solar o la geotèrmica, que permetrien que molts pobles o regions tinguessin una autonomia energètica), en l'encobriments de la riquesa real dels jaciments petrolífers i sobre les possibilitats d'exploració modernitzada del carbó o de la hidroelectricitat, en voler fer creure que l'electronuclear implica una independència nacional i que té un cost raonable, en les estimacions al·lucinant que s'arriben a fer sobre les necessitats energètiques del futur, en les argumentacions demagògiques que fan intervenir els problemes de l'atur i del progrés de la societat, en el refús d'explicar les dificultats tècniques actuals, en les temptatives d'ocultació dels accidents que s'han produït i encara, amb tota seguretat, ens oblidem d'altres punts.

Però, de fet, hom podria objectar que fins ara les grans fonts d'energia, com els hidrocarburs, són fonts d'energia concentrades i que malgrat això han comportat un progrés i un confort indiscutibles. Per què aleshores, vista la gran importància que té l'energia per a la humanitat, no acceptar l'energia nuclear malgrat aquest aspecte? La resposta a aquesta interrogació és la següent: la industrialització en massa de l'electronuclear planteja avui dia uns problemes no resolts i presenta el risc de provocar situacions pràcticament irreversibles i a escala planetària. L'electronuclear apareix cada dia més car i avui dia no se'n pot entendre la rendibilitat si no és admetent que es refusa de pagar la factura deixant-la per a les generacions venidores. Una il·lustració una mica caricaturesca d'aquest fet és que cap càlcul del cost del quilovatl nuclear no té en compte els sous dels guardes que hauran de vigilar durant milers d'anys els cementiris radioactius!

D'altra banda, els defensors dels programes nuclears manifesten una gran confiança en la ciència i la tècnica per a resoldre els difícils problemes que ocasiona i al mateix temps deneugen la mateixa confiança a d'altres solucions. Hom no pot preveure l'esde-

venidor del petroli ni de l'energia nuclear mentre que, per exemple, no hi ha cap dubte sobre el futur de la utilització generalitzada de l'energia solar. Malgrat aquest convenciment, l'electronuclear continua essent un programa prioritari a la majoria dels estats europeus.

Ens trobem, doncs, enfront d'un problema profundament lligat al concepte de creixement indefinit i on les opinions poden trobar-se allunyades de l'objectivitat, tant en un sentit com en l'altre. Però dintre de la polèmica hi ha la tècnica i les seves limitacions...

ANÀLISI DELS RISCS

Per a estudiar correctament aquest problema cal tenir en compte dues característiques pròpies de la indústria electronuclear. La primera és que l'activitat industrial s'estén a tot un cicle i que els perills no provenen únicament de l'existència d'una de les etapes del cicle com és el funcionament del reactor nuclear. Les etapes essencials d'aquest cicle són: l'extracció dels minerals d'urani a les mines, la preparació i l'eventual enriquiment del combustible, el reactor nuclear, la recuperació energètica, la producció i el transport de l'electricitat, l'emmagatzemament i el transport del combustible usat, el seu eventual tractament a les fàbriques de retractament i, finalment, la preparació i l'enterrament de les deixalles radioactives.

La segona característica prové de la gran diferència que hi ha pel que fa a la resolució dels problemes tècnics, entre les instal·lacions de recerca i les instal·lacions industrials. És molt diferent, per exemple, el tractament químic d'un quilogram d'una substància radioactiva al d'una tona de la mateixa substància. Les tècniques de seguretat no presenten la mateixa fiabilitat i els mètodes d'intervenció són completament diferents en un cas o l'altre. Com a exemple, esmentarem les dificultats tècniques impressionants amb què es troba el centre de retractament de la Hague, incapaç d'absorbir les necessitats industrials d'avui dia. Finalment cal considerar dos aspectes: els perills per a les poblacions en cas d'accident i

els perills en cas de funcionament normal, ja que fins i tot en aquest cas n'hi ha.

ELS INCONVENIENTS DE LA RADIOACTIVITAT

Tant si hi ha accident com si no, la indústria nuclear produeix una contaminació radioactiva, i és aquesta propietat la que dóna un caràcter diferent al dels altres processos industrials.

Recordem que hi ha tres menes de radiacions:

- Els raigs gamma que, igual que els raigs X i la llum, són radiacions electromagnètiques. Es tracta de raigs molt penetrants capaços de travessar blindatges d'alguns metres.
- Els raigs beta, que són radiacions construïdes per electrons menys penetrants que els raigs gamma, però que poden travessar els teixits.
- Els raigs alfa, nuclis d'heli que són deturats per la pell del cos.

Un cos radioactiu pot emetre alguna d'aquestes radiacions o unes quantes. L'organisme humà pot ser agredit per la radioactivitat de tres maneres.

- Per irradiació externa, és a dir, l'exposició del cos a radiacions emeses per substàncies exteriors.
- Per contaminació cutània, que consisteix que substàncies radioactives s'adhereixen a la pell.
- Per contaminació interna. Les substàncies radioactives queden incorporades als teixits.

Tot ésser vivent està sotmès a una radioactivitat natural externa (en un 80%) i interna (en un 20%). Aquesta radioactivitat és variable segons les regions (entre 100 i 3.000 mrems/any) i com veurem més endavant no és pas inofensiva. La vida moderna, d'altra banda, ens agredeix amb una altra radioactivitat provinent de la televisió i d'una manera molt més considerable amb la irradiació mèdica respecte a la qual malauradament alguns metges no tenen gaire consciència del perill que por comportar.

El desplegament de la indústria nuclear contribuirà a augmentar la contaminació radioactiva.

El problema consisteix a saber quins són els efectes d'aquesta radioactivitat.

EFFECTES NOCIUS DE LES RADIACIONS EN L'HOME

DOSI (rems)	EFFECTES
100.000	Mort pocs minuts després.
10.000	Mort després d'algunes hores.
1.000	Mort després d'alguns mesos.
700	Mortalitat d'un 90% al cap d'uns mesos.
600	Pertorbacions sanguínies i digestives greus, diarrees i vòmits, perill de perforacions intestinals.
De 250 a 400	Basques, vòmits i vertigen després de la irradiació. Modificació de la fórmula sanguínia. Perill mortal en cas d'infecció.
200	Mortalitat d'un 10% al cap d'uns mesos.
De 100 a 200	Pertorbacions digestives lleugeres. Epilacions parcials. Fatiga. Pertorbacions sanguínies, en general no gaire greus.
100	Augment significatiu de càncers. Esterilitat permanent de la dona. Esterilitat de l'home durant uns anys.
A partir de 5	Modificació de la fórmula sanguínia.
Menys de 5	Pertorbacions fisiològiques, que poden aparèixer al cap d'un temps de latència de més de deu anys.

Avui dia ha quedat ben establert que la irradiació provoca modificacions dels àtoms i de les molècules dels organismes vius i en particular de llur material genètic.

Així, una radiació pot pertorbar el funcionament a l'estructura de la cèl·lula i provocar-ne la mort, o bé pot modificar el sentit del missatge genètic i provocar-ne una mutació.

En l'ordre fisiològic es produeixen efectes tant somàtics com genètics que poden produir la mort immediata o reduir considerablement la vida (disminució dels mecanismes de defensa, inducció de leucèmies i càncers, efectes genètics esterilitzadors, etc.).

Naturalment, tot depèn de la dosi de la irradiació.

Tot i que a dosis elevades els efectes són evidents, és més difícil d'establir la relació causa-efecte quan les dosis no són gaire elevades. Una de les principals dificultats és l'existència d'un «temps de latència» (terme que separa l'instant de la irradiació i el de l'aparició de molèsties) molt llarg. És el cas, per exemple, de la radioactivitat natural. És completament fals que

aquesta sigui totalment inofensiva. Estudis molt recents realitzats al Kevala (Índia) demostren una preponderància relativa de mongolisme i deficiències mentals associats o no a malformacions físiques en les zones d'alta radioactivitat (entre 1.500 i 3.000 mrem/any) respecte a una zona habitada per gent d'igual ètnia i cultura on hi ha una radioactivitat de 100 mrem/any.

La indústria electronuclear, així com la recerca, s'han esforçat a definir unes normes referents a les dosis i a establir-ne un control. Malauradament això no és fàcil. Hi ha dificultats pel que fa a la dosimetria. Així, posem per cas, hom constata diferències importants entre la utilització de dosímetres físics i biològics com la flor *Tradescantia*. La dificultat és que la irradiació artificial no és assimilable a la natural a igual dosi a causa de la naturalesa diferent. També hi ha dificultats a definir les normes. Quins són, per exemple, els criteris per a fixar un màxim de dosi per al personal que rep radiacions? Avui dia hi ha molt poca experiència sobre aquesta qüestió.

Cap estudi seriós no permet de justificar els valors que s'han adoptat i que amb excessiva freqüència són ultrapassats per imperatius econòmics (!).

D'altra banda, la importància ecològica dels diversos radionúclids no és comparable. En particular, els efectes dels radioisòtops dels cossos simples són molt perillosos, ja que són concentrats per les cadenes alimentàries i esdevenen constituents de la matèria orgànica. És el cas del triti evacuat a l'aigua per les centrals nuclears i que pot substituir l'hidrogen de les molècules orgàniques.

Així ens trobem avui amb una gran ignorància sobre els problemes plantejats pel triti. Hom no sap pràcticament res sobre els seus processos químics ni orgànics, ni com es concentra, ni els seus efectes genètics. Igualment s'esdevé amb el iode 131, l'estronci 90 i el cesi 40.

En conclusió podem afirmar que la radioactivitat planteja problemes molt seriosos i fins ara molt poc estudiats. L'acció inofensiva en dosis febles no ha estat demostrada com acostumen d'afirmar certs organismes oficials.

LA RADIOACTIVITAT EN CADA ETAPA DEL CICLE INDUSTRIAL

Hem afirmat que la indústria electronuclear produeix una irradiació i contaminació radioactiva. Examinem de quina manera.

La radioactivitat a les mines i en la preparació del combustible

Els treballadors reben una irradiació externa beta i gamma no gens menyspreable, ja que, per 2.000 hores de treball l'any, la dosi és d'uns 5 rems per un mineral al 5%. També estan sotmesos a una contaminació interna per inhalació de pols amb radi 226 i tori 230, així com del gas radó 222. El nombre de morts per càncer de pulmó a les mines radioactives és entre dues i quatre vegades més gran que a les mines no radioactives.

Els mateixos problemes es plantegen durant el transport i la preparació del mineral i la refinació de l'urani.

La radioactivitat a les centrals nuclears

La radioactivitat és originada per la presència del combustible i dels productes de fissió. No hi ha cap tècnica que permeti d'aïllar aquestes substàncies i, doncs, s'escapen en certes proporcions no menyspreables de les diverses proteccions. Així, per posar un cas, les fundes de les barres de combustible d'un reactor PWR s'esquerden sota l'efecte de les radiacions, de les altes temperatures i de la dilatació. És un fenomen inevitable i hom tolera un 1% de fundes esquerdes. D'altra banda, hi ha aparició de productes radioactius en el metall de la mateixa funda. El fluid del circuit primari constituït d'aigua i certs productes químics a 300° C és corrosiu i ataca aquest metall, tot emportant-se una part dels productes d'activació.

Cal, doncs, descontaminar aquest fluid, cosa que produeix deixalles en els filtres. El volum d'aquestes deixalles és de 100 m³/any per cada central de 1.000 MWe. A això cal afegir l'alliberament de gasos provinents de les fugues en el tractament industrial d'efluents radioactius d'un volum comprès entre 5.000 i 15.000 m³/any, sempre per cada centre de 1.000 MWe.

No tots els efluents plantegen els mateixos problemes. Així, per exemple, els efluents gasosos de vida breu es deixen escapar després d'un cert temps de desactivació. Aquí hi ha desacord entre especialistes sobre aquest temps (a França és de 35 dies i a Alemanya de 70). En tot cas cal saber que aquesta pol·lució equival a uns 35.000 curies/any, de 1.000 MWe. Si la vida mitjana dels efluents és més llarga, es fixen en filtres químics. D'altres, com el triti i el criptó, són simplement expulsats a l'atmosfera. El triti és el cos que s'expulsa en més quantitat en la forma d'efluent líquid. Un PWR americà ha arribat a expulsar 12.000 curies de triti en un any en forma líquida i actualment hom creu que no es podrà evitar uns 1.000 curies anuals/1.000 MWe.

Els altres cossos que s'expulsen equivalen a uns 10 curies anuals. Es

tracta del cobalt 60, de l'estronci 90, dels iodes 131 i 133, i del cesi 135 i 137.

La radioactivitat global produïda per una central és tanmateix feble, però la seva innocuïtat no ha estat demostrada i una excessiva proliferació de centrals pot produir problemes en aquest aspecte.

La radioactivitat en els transports de les deixalles

L'emballatge del combustible emprat en una central grafit-gas equival a unes 60 tones i en conté 6 d'urani irradiat. Ocupa un volum de 2,5 m x 2,5 m x 2 m i és transportada habitualment per tren. La dosi màxima a 2 m del vagó és de 10 mrad/h. Els blindatges dels combustibles irradiats dels PWR són més petits (16 tones).

En absència d'accident, aquests embalatges no constitueixen pràcticament cap perill.

La radioactivitat a les fàbriques de retractament

Un reactor nuclear produeix una energia tèrmica que es transforma en electricitat i unes «cendres» fortament radioactives constituïdes per les barres de combustible usat. En aquestes hi ha els productes de fissió provinents de la divisió dels nuclis de ²³⁵U, el triti produït en la fissió ternària, transurànids i una mica d'urani ²³⁵U. Els productes de fissió tenen unes vides relativament curtes (p. ex. 30 anys el ¹³⁷Cs) mentre que en el cas dels transurànids és molt més llarga (24.000 anys el ²³⁹Pu). El retractament consisteix en un conjunt d'operacions mecàniques i químiques destinades a aïllar el plutoni, l'urani i els productes de fissió que cal emmagatzemar.

Hi ha en funcionament dues fàbriques de retractament en el món: Marcoule i la Hague. Els problemes plantejats pel retractament són molt delicats. Avui dia es té una certa experiència pel que fa als combustibles de les centrals grafit-gas, però la industrialització dels combustibles amb

una radioactivitat entre 5 i 10 vegades més gran, provinent dels reactors PWR, planteja encara molts problemes, i ja no parléssim dels combustibles dels reactors reproductors, 15 vegades més radioactius i per als quals no hi ha encara cap procediment industrial satisfactori! Si les operacions són tan delicades és a causa de l'alta radioactivitat. Tot sovint el personal és contaminat, en particular en el moment de treure el combustible usat de la seva funda. Les condicions de treball són extraordinàriament dures i angoixoses. D'altra banda, el retractament és l'activitat més pol·luidora del cicle industrial del combustible nuclear.

Exemples:

1) Tot el ⁸⁵Kr (de 10 anys de període) és expulsat per la xemeneia cap a l'atmosfera. Això equival a 380.000 curies per 33 tones tractades, és a dir, la quantitat anual que dona un PWR de 1.000 MWe. Si el gas criptó es dilueix perfectament a l'atmosfera no hi haurà cap problema d'irradiació externa. Aquí hi ha una suposició gratuïta i és de suposar que no hi ha cap possibilitat de concentració i que la irradiació interna no planteja cap problema, ja que el criptó no es fixaria en els teixits. Cap estudi no permet d'afirmar aquests dos punts.

2) Tot el triti (600.000 curies/any) serà llençat al mar a partir de 1980. Aquesta solució esdevé cada dia més inacceptable, ja que els estudis actuals demostren que el triti es fixa en les molècules orgàniques i pot arribar a l'home a través de les cadenes tròfiques.

3) El iode 131, extremament perillós, és en principi retingut.

4) Certs efluents líquids són causa de pol·lucions importants. A la Hague s'ha constatat un augment espectacular de la radioactivitat en les algues i els crustacis, deguda al ¹⁰⁶Ru.

5) En el retractament hi ha una pèrdua de plutoni. Una part sobre 10.000 de plutoni serà enviada al mar. Segons previsions de producció, això significa que durant el 1980 s'enviarà al mar quasi un quilo de plutoni a la Hague. Aquesta xifra és considerable,

ja que és superior a les normes actualment autoritzades (90 curies).

La radioactivitat causada per les deixalles

El problema de les deixalles radioactives pot ser considerat com un dels més greus i difícils que planteja la indústria electronuclear. No hi ha avui dia cap solució satisfactòria. La industrialització agreuja el problema a causa de les quantitats importants de deixalles (milers de metres cúbics l'any).

La solució ideal significa que hom pot assegurar que no hi haurà cap mena de contaminació, en particular cap a les capes freàtiques durant milers d'anys! El tractament previst avui dia depèn de si es tracta de sòlids, gasos o líquids i de llur activitat. Vegem-ne només un aspecte, el cas dels líquids. Al final de les operacions en una fàbrica de retractament, els productes de fissió es presenten en forma de solucions aquoses que, a causa de la seva activitat, produeixen una calor de 200 KW/m³ tèrmics, encara 10 anys després del seu tractament. Els recipients que els contenen han de ser refrigerats i agitats per evitar concentracions de punts calents. Aquests residus d'alta activitat (de 10⁴ a 10⁶ Ci/m³) són produïts a raó de 400 m³ per 25 anys de funcionament d'un reactor de 1.000 MWe i constitueixen les deixalles més perilloses. Les millors solucions previstes consisteixen a concentrar les solucions i a vitrificar-les, és a dir, que els productes de fissió s'evaporen i es calcinen per introduir-los en un forn junt amb els constituents habituals dels vidres. Els vidres així fabricats hauran de ser enterrats en formacions geològiques considerades estables. Però, ¿qui pot assegurar la conservació d'aquests vidres durant segles quan sabem que la radiació acaba produint defectes en el vidre, que hi ha una migració dels elements radioactius cap a l'exterior i que hi haurà una erosió de l'aigua, inevitable fins i tot a les mines de sal?

La «solució» actual d'aquest problema consisteix a tenir confiança en la tècnica suposant que abans de 100 anys s'haurà trobat, per exemple, un

procediment que gastí poca energia i que permeti la transmutació d'aquestes substàncies. Però això, de fet, consisteix a no pagar la factura tot esperant que els nostres fills ho podran fer sense gaires dificultats!

La radioactivitat a les centrals usades

La vida d'una central és limitada a uns 25 o 30 anys. D'una banda hi ha l'acció de les radiacions i el desgastament del material. D'altra banda es va produint una radioactivitat induïda cada cop més gran. La central esdevé inutilitzable i convé aturar-la i desmantellar-la. No hi ha cap decisió sobre el mètode a seguir. L'estudi més seriós publicat fins ara és el realitzat per Nuclear Energy Services, per compte de l'Atomic Industrial Forum (Nuclear Industry Fev. 77). Hi ha dues solucions proposades: vigilar la central durant 100 anys i desmantellar-la després o bé protegir-la amb una muralla de formigó també durant cent anys.

Per manca de solucions, el lloc on s'ha implantat una central nuclear està condemnat per sempre.

ELS ACCIDENTS

En els reactors PWR

Tot i que aquests reactors no poden esclatar com una bomba atòmica, hi ha la possibilitat d'accidents, bé que amb una probabilitat feble, però amb conseqüències extraordinàriament greus. El cor d'un reactor de 1.000 MW conté alguns centenars de quilos de plutoni i unes dues tones de productes de fissió. Aquests productes fortament tòxics poden escapar-se a l'atmosfera com a conseqüència d'un accident en el sistema de refrigeració. Encara que es prenguin bones precaucions en la construcció dels circuits de refrigeració i del receptacle del reactor, cal pensar que aquests sofreixen durant el funcionament una agressió radioactiva i tèrmica que els torna fràgils. La ruptura d'una canalització no és, doncs, un accident impensable. Per compensar la pèrdua de refrigerant deguda a la rup-

tura d'una canalització important (accident LOCA *loss of coolant accident*), la qual pot produir la fusió del cor del reactor al cap de pocs minuts, s'ha previst d'injectar ràpidament aigua freda gràcies a un sistema d'auxili anomenat ECCS (*emergency core cooling system*). La potència tèrmica del reactor no es pot parar d'altra manera, ja que la caiguda de les barres de control detura les reaccions de fissió, però no les reaccions de desintegració dels productes de fissió. Així, la potència tèrmica mínima immediata és considerable (d'un 5% de la potència tèrmica del reactor) i disminueix lentament.

Si el sistema ECCS no funciona, una massa d'un centenar de tones comença a fondre's i trenca el confinament del combustible. Un núvol de pols incandescent radioactiva fuig cap a l'atmosfera i l'altra part dels productes radioactius contamina els terrenys i l'aigua.

La radioactivitat és tan intensa que pot provocar la mort immediata. La grandària de la zona afectada depèn del vent i pot tenir un radi d'alguns centenars de quilòmetres.

La seguretat respecte a aquest accident és definida per una petita probabilitat d'un LOCA, per una bona fiabilitat de l'ECCS i per l'exclusió de tota possibilitat de ruptura del receptacle reactor. Hom pensa que la ruptura d'una canalització important és poc probable, però cap expert no la jutja impossible. De fet, l'acció simultània d'altres pressions (150 atmosferes), de la corrosió i del bombardeig de neutrons, tot plegat pot provocar esquerdes importants.

Aquest ha estat el cas de la central PWR de MW d'Indian Point (EUA), on el 13-XI-73 es va observar una esquerda a la meitat de la circumferència d'un tub de 50 cm.

No podem pas oblidar una tal eventualitat. Queda, tanmateix, el sistema ECCS, però, què se'n sap, d'aquest sistema? De fet ha estat únicament experimentat en maqueta i amb resultats més negatius que no pas positius (maqueta d'Idaho el 1971).

Altres estudis indiquen una fiabilitat superior al 99%, però quan s'examinen de prop aquestes dades resulta que han estat obtingudes per càlcul de simula-

ció en calculadores, càlculs que tots els científics que han tingut ocasió de fer-ne per preveure una instal·lació experimental saben perfectament que no ofereixen cap mena de confiança. Els americans acaben d'experimentar el sistema en un reactor de 17 MW, però ens trobem encara força lluny de les condicions reals dels reactors 60 vegades més potents.

La situació és que avui no hi ha prou estudis tècnics que demostrin una alta fiabilitat del sistema ECCS i, quin és el comportament del reactor en rebre brutalment l'aigua freda? No es pot excloure que el xoc tèrmic arribi a produir la ruptura del receptacle del reactor.

La possibilitat de ruptura del receptacle s'ha de tenir en compte fins i tot en funcionament normal.

Actualment els constructors de les centrals PWR no han demostrat encara una tècnica prou segura per a evitar un accident tan dramàtic com el que es produiria amb la fusió del cor del reactor.

En els reactors regeneradors

Així com els PWR no poden esclatar com una bomba atòmica, els reactors regeneradors ho poden fer de manera accidental a causa de la concentració de material fissible.

La protecció davant d'aquesta possibilitat es fonamenta actualment en la construcció d'un tanc que resisteixi una explosió equivalent a unes 50 tones d'explosius clàssics! D'altra banda, encara avui no hi ha cap experiència que permeti de saber el que passa en la formació de masses crítiques en un reactor regenerador que conté unes quantes tones de plutoni.

En els centres deretractament

El combustible usat és fortament actiu fins al punt que pràcticament no pot ser manipulat. Per aquesta raó es col·loca en piscines refrigerades amb aigua corrent tot esperant que l'activitat minvi. Al cap d'un cert temps, els materials poden ser tractats per a separar-ne

els elements útils o per a preparar l'emmagatzematge de les deixalles. A les piscines es poden produir accidents gravíssims si l'aigua refrigerant deixa d'alimentar la piscina durant algunes hores. La radioactivitat produeix aleshores un augment de la temperatura que pot arribar a 2.300 °C. Els productes actius es volatilitzarien i formarien un núvol radioactiu que produiria la mort immediata. Aquest és un dels accidents més greus que es poden produir, car afectaria les poblacions en milers de quilòmetres quadrats.

En el transport del combustible i de les deixalles

El transport dels materials radioactius s'efectua en embalatges protegits segons llur naturalesa i activitat.

En un accident es pot produir una disseminació dels productes actius. L'única solució és recollir ràpidament els productes disseminats abans que l'aigua de la pluja no se'ls endugui i es contaminin així les cadenes tròfiques. Aquest ha estat el mètode emprat per a suprimir la disseminació produïda a Palomares.

El perill greu d'aquest accident és la radioactivitat que pugui rebre la població i el personal encarregat de netejar la zona, així com la contaminació de la capa freàtica. La importància d'aquest accident depèn de la naturalesa dels elements actius.

Incidències no radioactives

La pol·lució radioactiva no és l'única que produeix el procés industrial de l'electro nuclear. Hi ha una pol·lució tèrmica molt important produïda en tots els sistemes de refrigeració. Aquesta pol·lució no és deguda al caràcter únicament nuclear sinó a les condicions de les màquines termodinàmiques que converteixen la calor en electricitat. Les centrals tèrmiques de fuel també produeixen aquesta pol·lució: expulsen 1.000 Kcal per la xemeineia per cada KW produït. Els reactors nuclears expulsen 1.650 Kcal per KWh

a l'aigua freda del condensador. La tecnologia nuclear necessita fer anar de 2 a 4 reactors en una mateixa central. Hi ha, doncs, una potència tèrmica per evacuar molt important, força més que no en una central elèctrica clàssica. La pol·lució tèrmica és una característica de la producció concentrada d'electricitat. La utilització de l'aigua del mar com a refrigerant causa també molts problemes. Una central de 4 unitats de 1.000 MWe necessita més de 200 m³ d'aigua per segon. Per a això es necessiten grans conductes, tan grans com el túnel del metro i d'uns 1.000 m de longitud per tal d'arribar a trobar aigua freda. La implantació d'aquests rius artificials (més grans que l'Ebre) introduirà perturbacions en el fons marí de conseqüències difícils de preveure i un anorreament sistemàtic de tots els peixos que seran aspirats. Un estudi americà preveu més d'un milió de peixos morts l'any a cada central.

CONCLUSIÓ

La industrialització de la producció d'electricitat amb reactors nuclears presenta perills molt greus perquè:

1) La pol·lució radioactiva és inevitable i té conseqüències indiscutibles sobre la salut pública i sobre tots els ecosistemes.

2) Es produeixen deixalles, altament radioactives en una gran quantitat, que cal emmagatzemar durant segles.

La no contaminació no pot ser garantida i la vigilància i els problemes relatius a aquests cementiris constituiran una preocupació evident per a les generacions futures, tret que es trobi la solució d'eliminar aquesta radioactivitat sense consumir energia. Però això és una hipòtesi que no tenim dret a fer.

3) Els accidents, per més petita que no en sembli la probabilitat, poden tenir conseqüències catastròfiques irreversibles que s'estenen en grans superfícies i durant centenars d'anys.

4) Es produeixen efectes ecològics que poden tenir un caràcter molt greu.

5) Augment en les possibilitats de proliferació de bombes nuclears.

La nostra tècnica encara no és suficient per a permetre sense perill un

desplegament general d'aquesta indústria, desplegament que si és realment necessari (cosa que encara està per demostrar), ha de realitzar-se amb molta prudència, sense cap precipitació i acompanyat d'un considerable esforç de recerca. Però, si és així, cal preguntar-se: no valdria més fer abans l'esforç per desplegar totes les altres fonts d'energia que no presenten riscos tan considerables?

París, gener de 1978

DEFINICIONS I SIGLES

PWR: *Pressurised Water Reactor*. Reactor nuclear que utilitza com a combustible l'òxid d'urani enriquit al 3,5% amb urani 235. La calor és evacuada gràcies a un circuit primari amb aigua molt radioactiva sotmesa a una pressió de 150 atmosferes.

Amb l'excepció dels reactors de Vandellòs i de Santa Maria de Garoña, tots els reactors espanyols són del tipus PWR.

Ci: Curie, unitat emprada per a mesurar la radioactivitat. Un curie (Ci) correspon a 37 mil milions de desintegracions per segon.

mCi: Mil·licurie, mil·lèsima de curie.

rad: Unitat de mesura de la radiació que rep un cos. És la dosi corresponent a l'absorció d'una energia d'una centèsima de joule per quilogram de matèria.

mrad: Mil·lirad, mil·lèsima de rad.

rem: Unitat proporcional al rad i que té en compte els efectes biològics variables segons la mena de radiació.

MWe: Megavat-elèctric. Unitat de potència elèctrica. El terme elèctric indica que es tracta de la potència realment enviada a la xarxa elèctrica, la qual és una tercera part de la potència tèrmica que es produeix al reactor. Un megavat equival a un milió de vats.

MWh: Megavat-hora. Unitat d'energia equivalent a un milió de vats-hora. El vat-hora és l'energia produïda en una hora per una màquina d'un vat de potència.

període: Temps al cap del qual la meitat dels àtoms d'una mostra radiactiva s'han desintegrat.

NOTÍCIES BREUS

a cura de Miquel Rafa

«SOS MENTET», AJUT PER AL CANIGÓ

Amb el lema de «SOS Mentet», el Comitè-Lligam per a l'Entorn Rossellonès, l'Ajuntament de Mentet i ramaders han obert una subscripció pública per a comprar 2.211 ha a la Reserva Natural de Mentet, al Canigó. Això ha estat motivat per les intencions d'adquisició per part de Caixes d'Estalvi marseleses amb finalitats especulatives (extraccions forestals abusives), contràries a la conservació d'aquesta zona protegida. La iniciativa compta amb el suport del mateix Ministeri del Medi Ambient i del Consell General dels Pirineus Orientals, el qual ha decidit adquirir unes 1.264 ha, utilitzant per primera vegada la denominada Taxa Verda, consistent a recollir l'1% del valor dels permisos de construcció en zones d'alta muntanya. Els terrenys adquirits seran administrats pels ramaders i la Junta de la Reserva Natural.

Tots els amants de la muntanya que vulguin donar el seu ajut poden enviar un donatiu directament a SOS Mentet, 41 carrer Pierre de Coubertin, 66000 Perpinyà (els ciutadans francesos poden desgravar-ho de la seva declaració de renda). A Catalunya, DEPANA ha obert un compte corrent d'ajut per a recollir els donatius que es facin en pessetes per a aquesta operació.

ELS PORTS DE BESEIT ES TROBEN AMENACATS PER LES PEDRERES

De moment, a les vores del riu Estrets, a Horta de Sant Joan, el mes de gener ja van començar, d'una forma il·legal, els treballs d'adequació amb maquinària pesada d'una pedrera amb l'objecte d'extreure'n anualment 7.000 t³ de marbre rosat. L'Ajuntament hi ha donat el seu vist-i-plau, i l'empresa li pagarà, en concepte d'indemnització, tres milions de pessetes anuals. La zona es troba dins la Reserva Nacional de Caça dels Ports, i és inclosa al Pla d'Espais d'Interès Natural. Hi destaca la presència del jacint *Jacintus fontiqueri*, una planta endèmica dels Ports que es troba molt loca-

litzada. En el moment d'escriure aquestes notes, la Direcció General del Medi Natural ha donat un permís provisional, si bé el mateix director general ha manifestat que no es donaria una concessió definitiva. De tota manera, l'empresa promotora ha fet prospeccions en molts altres punts dels Ports i, pel que sembla, la qualitat i quantitat del marbre que pretenen extreure és tal que es tem que aquesta pedrera no sigui més que un primer pas per a deixar ben foradats els Ports. A Alfara de Carles ja han obert una pista que es dirigeix cap a un d'aquests punts. El 18 de febrer més de mil persones es van concentrar a Horta per denunciar la pedrera, a iniciativa de diverses institucions excursionistes, conservacionistes, cíviques, etc., de les comarques tarragonines.

CREACIÓ DE LA MOUNTAIN WILDERNESS A CATALUNYA

El proper mes de maig es presentarà oficialment l'associació Mountain Wilderness (Muntanya Salvatge) de Catalunya, destinada a promoure accions en defensa de l'alta muntanya al nostre país. El promotor d'aquesta iniciativa és el conegut alpinista Jordi Pons, que forma part de la comissió internacional de la Mountain Wilderness. Fins al moment, aquesta organització ha iniciat accions en defensa del Montblanc (amb una espectacular participació de Reinhold Messner), del massís grec de l'Olimp i d'altres muntanyes, i ha organitzat una expedició a l'Himàlaia per a recollir les deixalles i les restes abandonades per les expedicions alpinistes. Esperem anunciar ben aviat les primeres actuacions d'aquesta associació a casa nostra.

PISTA FORESTAL AL PALLARS

DEPANA ha denunciat el projecte de pista forestal que aniria des de la pleta de Cuanca, a la Ribera de Cardós, fins a Unarre, a la vall de la Noguera Pallaresa, a través d'una zona alpina molt salvatge i tranquil·la, amb una de les densitats de població d'isards més grans de tota la Reserva Nacional de Caça del Pallars-Aran, per la qual cosa l'impacte seria molt elevat i, en canvi, la pista seria impracticable durant molts mesos l'any. Els motius d'aquesta pista són, doncs, molt poc clars i, pel que sembla, la primera fase que ja s'ha realitzat fins a Cuanca no tenia els permisos preceptius.

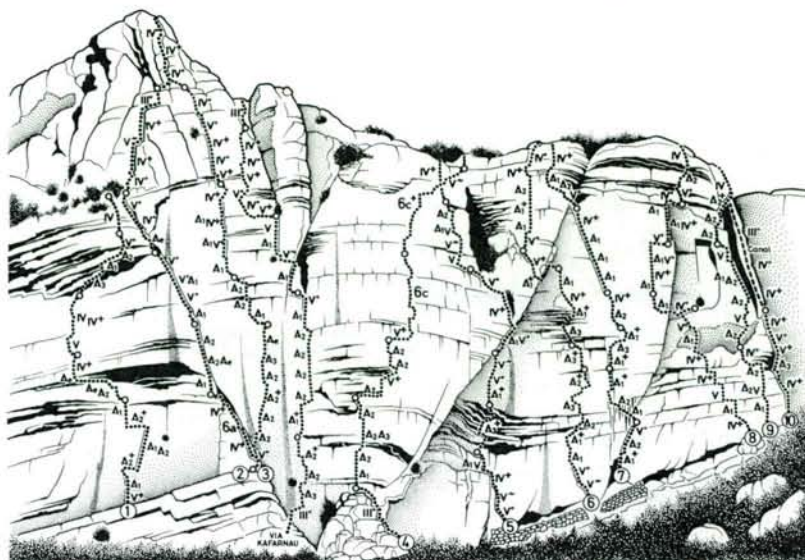
VIES D'ESCALADA

MONTSEC D'ESTALL (paret d'Aragó)

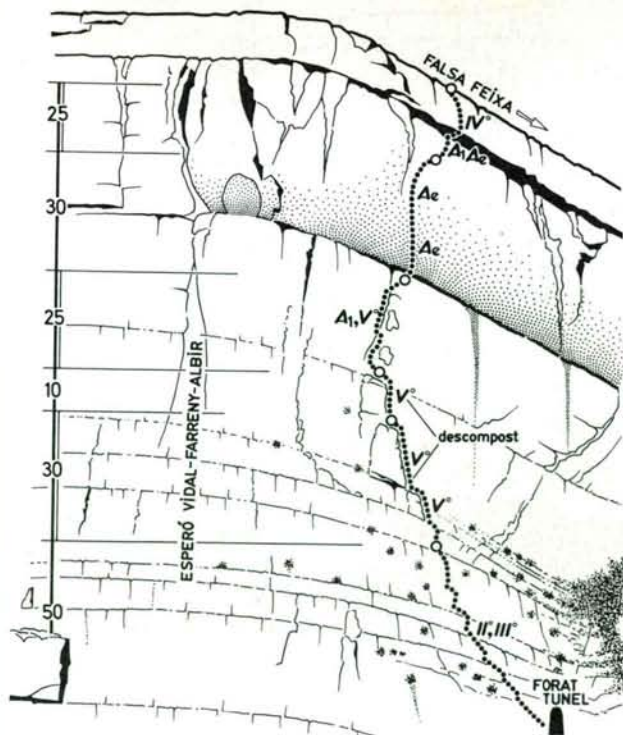
- ① Via «Xemeneia encantada» (300 m, D sup.), 1ª asc.: 2-V-81, per Armando Cobo i Jordi Lluçh.
- ② Via «Mussols» (290 m, MD inf.), 1ª asc.: 28-II-81 per L. Garcia, F. Couso, I. Monsonís i A. Jiménez.
- ③ Via Laffranque-Uzabiaga-Tomas (280 m, MD sup.), 1ª asc.: 29-VI-80, per Gerard Uzabiaga, Francis Tomas, Maryse i René Laffranque.
- ④ Via «De gener a juliol crien els voltors» (300 m, ED), 1ª asc.: 17-XII-89, per Josep Cardeña i Xavier Teixidó.

MONTSEC DE RÚBIES (Vilanova de Meià) (Pas Nou)

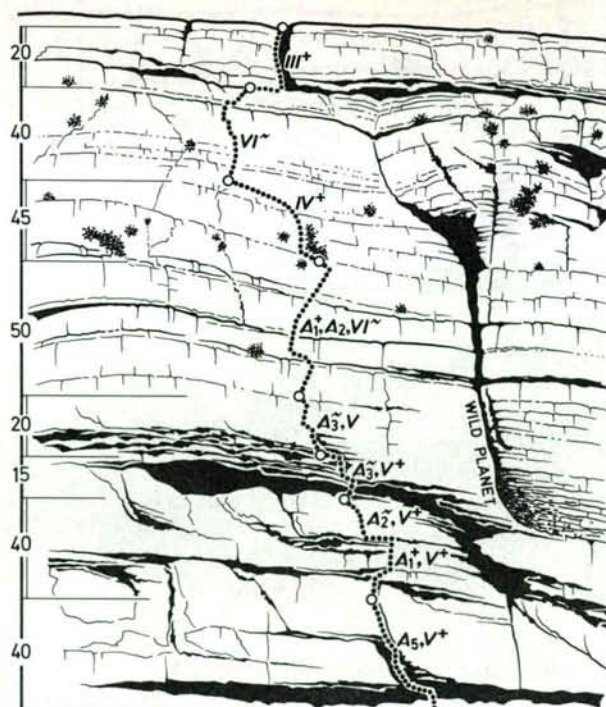
- ① Via «*Delirium tremens*» (100 m, MD sup. A2 sup.), 1ª: 22-IX-84 per A. Salas, C. Rosell, X. Casanovas, R. Montaner i C. Loré.
- ② Via «*Mi primer amor*» (180 m, MD, A2), 1ª: 4-XII-82 per Ernesto López, Joaquín Olmo, Toni García i A. Ballart.
- ③ Via «*Belle époque*» (180 m, MD sup. A3), 1ª: 7-IV-84 per Joan Carles Grisú i Armand Ballart.
- ④ Via «*Ferran Olivé*» (150 m, ED, A2), 1ª: 9-XII-84 per F. Comulada, F. Martínez, Quim Farrero, Fabio Levi i Joan Olivé.
- ⑤ Via «*Okapi*» (140 m, MD, A3 sup.), 1ª: 3-II-85 per J. Lluís Moreno, Josep Lluís Sasot i Fernando Lertxundi.
- ⑥ Via «*Absència d'essència*» (130 m, ED inf. A3 sup.), 1ª: 10-XII-89 per Manolo Vilchez, Joan Casas i A. Ballart.
- ⑦ Via «*Història interminable*» (140 m, MD sup. A3), 1ª: 17-II-85 per Josep Lluís Moreno, J. Ll. Sasot i F. Lertxundi.
- ⑧ Via «*Livanos*» (120 m, MD, A1), 1ª: 30-IX-84 per Frederic Parera i Armand Ballart.
- ⑨ Via «*La casa del misteri*» (90 m, MD sup. A2 sup.), 1ª: 12-V-85 per Joan Olivé, M. Àngel Golvano i Toni Saclices.

TERRADETS (paret de les Bagasses)

- Via «*Clàssic nens*» (170 m, MD, A1),
1ª. asc.: 14-VI-89, per Manel Pedro i Joan Freixas.

VILANOVA DE MEIÀ (roca dels Arcs)

- Via «*Deseos de placer*» (240 m, ED, A5),
1ª. asc.: 11-XII-89, per Jesús Martínez i Joaquín Olmo.

RECORDANÇA

JOAN MASATS I CLIMENT (1925-1989)

La insospitada mort del nostre amic i consoci Joan Masats ens colpí dolorosament en assabentar-nos que, tot volant cap a Milà, ens deixava en aquesta vida que estimava tant.

La seva vocació d'amor i servei a la muntanya el porta de ben jovenet als Blaus de Sarrià, club excursionista del qual va ser president del 1959 al 1964.

A finals de l'any 1964, entra a formar part del Comitè de Refugis de la Federació Catalana, on porta a terme una arduosa tasca en moments força difícils, i del qual també el fan president el 31 d'octubre de 1972.

És soci fundador –i actiu– de l'AEFF.

Soci del Centre des de fa molts anys, col·labora intensament en les Excursions Familiars amb Vehicles Propis (EX.FA.V.E.PRO.).

Fins aquí, molt sintetitzat, el currículum de la seva dedicació a la seva estimada muntanya, però ell era molt més que tot això. Era un home de caràcter franc i obert, que sabia fer les coses omplint-les d'entusiasme i simpatia, com pocs en trobaríem... Però si bé, d'una manera sobtada i impensable, s'envolà cap al refugi etem –concertadament es diu en el seu darrer llibre de motxilla–, aquí baix, ran de terra, ens queda, a més del record perenne de la seva amistat oberta i de la franca voluntat de suport i cooperació, la seva veu!

La seva veu (paraules del P. Salvador), «tots la tenim present en la intimitat del cor, en la

força del seu timbre, tan càlid, tan persuasiu. La veu de la seva autoritat moral, la d'una gran transparència».

Els registres baixos de la seva veu, sempre entonada i oportuna, seran inesborrables pel que deia i per com ho deia.

Jaume Puyol

RECORD D'EN PERE ADSERÀ

Parlar o escriure d'en Pere Adserà és evocar tota una època de la Molina. Va ser el primer professional de l'hostaleria d'aquella vall. Jo era molt jove –i d'això fa molts anys– que l'inoblidable Ignasi Folch, aprofitant quatre parets, va fer el nostre xalet, un gran mèrit, perquè es va fer tot amb aportacions de cent pessetes, per part dels socis del Centre.

Arreglat aquell corral, ben condicionat com a xalet social, i inaugurat el 5 de desembre de 1925, és quan el nostre recordat Pere Adserà fa la seva aparició com a primer arrendatari, posant en relleu els seus bons coneixements de l'hostaleria. Cal tenir ben present que era la Molina en aquell temps i les seves comunicacions! Va ésser aleshores quan s'hi instal·là l'Adserà, tot solucionant un greu problema a en Folch. El xalet va funcionar sempre i molt bé, malgrat les grans nevades d'aquells temps. L'Adserà ho tenia sempre tot preparat i previst; era sobri, si voleu, però tothom hi era ben atès. La cuina era el seu fort, casolana, però sana i bona.

El vaig tractar força durant els anys en què, junt amb en Frederic Gauset, érem cògregats de la societat limitada, que després va passar al Centre. Les reunions per a parlar de l'arrendament del xalet són inol·ludables. Ell defensava els seus interessos i nosaltres els nostres, que eren els del Centre. En tot moment hi havia una veritable bona fe. Nosaltres teníem l'obsessió que calia cobrir les despeses com fos. Ell, l'Adserà, recordo que sempre ens

deia que el xalet havia de donar un bon servei als socis.

Era sobre aquests dos punts que passàvem hores discutint, però cal dir que mai no ens vàrem enfadar. Ho prova que sempre hi va haver una gran amistat entre nosaltres i, per no fer aquesta recordança massa llarga, només diré que sempre que jo anava a la Molina, el visitava, i recordo amb quina satisfacció em rebia.

Un gran home, l'Adserà, una personalitat molt definida, de caràcter potser a vegades dur, però noble i treballador com pocs, car hem de tenir en compte que, a més d'administrar el nostre xalet, l'any 1936 inaugurava el seu propi hotel, el primer de la Molina.

Confesso que li tenia un veritable apreci i recordo que el setembre passat, amb motiu d'un dinar familiar al xalet, el vaig anar a saludar com sempre, i se'm va quedar mirant, però no em recordava, i quan li vaig dir el nom es va posar a plorar.

«Acaba de dinar –li vaig dir– ja tornaré després». I en tornar-hi, el vaig trobar al seu racó, dormint. Me'l vaig mirar bé, se'm van humitejar els ulls i, sense despertar-lo, li vaig dir: «Adéu, Pere Adserà»!

Ara penso que quan torni a la Molina, ho confesso, el trobaré a faltar. Al cel sia!

Pere Acarín i Sala

CRÒNICA DEL MÓN EXCURSIONISTA

«ELS PRIMERS 8.000» TRES MOSTRES DE CINEMA DE MUNTANYA Granollers 1987-1989

«És difícil de descriure els sentiments, els dubtes i les as-

piracions dels muntanyencs, membres de la meua expedició en particular, a les primeres expedicions dels anys cinquanta. Hi havia hagut tants intents, tants fracassos, durant un període tan llarg... Hi havia hagut uns quants accidents tràgics. La gent del país eren supersticiosos perquè les seves creences els portaven a considerar-ho com una invasió de la casa dels déus». Així ens descrivia l'ambient alpinístic mundial dels anys cinquanta, lord John Hunt, cap de l'expedició britànica que va aconseguir per primera vegada el cim de l'Everest el 1953, amb Edmund Hillary i Tensing Norgay, durant l'acte d'inauguració de la I Mostra de Cinema de Muntanya «Els primers 8.000» a Granollers, fa tres anys, la nit del 6 de març de 1987.

El 1950, any en què l'expedició francesa de Maurice Herzog va coronar l'Annapurna, els catorze vuit mil del planeta eren encara verges. L'any 1964, en ple fervor de la revolució cultural maoista, amb la grandiosa expedició sino-tibetana, capitanejada per Sü Ching, culminant el cim del Shisha Pangma, tots els catorze vuit mil havien rebut la presència de l'home: Everest (1953), Nanga Parbat (1953), K2 (1954), Cho Oyu (1954), Makalu (1955), Kangchenjunga (1955), Manaslu (1956), Lhotse (1956), Gasherbrum II (1956), Broad Peak (1957), Hidden Peak (1958) i Dhaulagiri (1960). En només catorze anys es van assolir, doncs, els catorze vuit mils. Els precedents de cada una d'aquestes expedicions havien estat intensos i a vegades dramàtics.

Durant tres anys el Cercle Cultural de la Caixa de Pensions i l'Agrupació Excursionista de Granollers ens han ofert una mostra única i singular: la presentació del material gràfic (fotografies, diapositives i pel·lícules) de les primeres expedicions que van assolir cada un dels catorze vuit mil; i, sempre que era possible, aquest material venia de la mà dels mateixos alpinistes que havien

protagonitzat aquestes mítiques ascensions. Al llarg de tres anys, tres mostres consecutives, que han estat una contribució notable a la història de l'alpinisme en general i de l'alpinisme himalaïa en particular. Tres mostres que han permès el contacte humà i tècnic entre els grans alpinistes catalans dels vuit mil (no n'ha faltat cap a les Mostres: Anglada, Pons, Cadiach, Blanch, Camprubí, Hugues, Ricart, Pérez Gil, Sanabria, Massons, Rocasbalbas, Mateu, Villena, Bohigas, Sugranyes...) i aquests grans historics de l'alpinisme mundial, com són lord John Hunt, Walter Bonatti, Sepp Jöchler, Albert Eggler, Jeanne Franco, Kurt Diemberger, Andy Kauffman i Fritz Moravec.

La recopilació i recerca d'aquests materials àudio-visuals únics i originals ha posat en evidència que algun d'aquests és a un pas de la seva definitiva desaparició, la qual cosa ens ha fet veure que caldria que algun organisme internacional (Institut, Centre de Documentació, etc.), sense cap afany lucratiu, n'assegurés la subsistència i conservació.

Fa tres anys es va fer la I Mostra, inaugurada, com hem dit, per lord John Hunt, cap de l'expedició britànica del 1953, que va assolir per primera vegada en la història el cim de l'Everest, el qual va presentar la pel·lícula de l'esmentada expedició *The Conquest of Everest 1953*. Després, la pel·lícula *Victoire sur l'Annapurna*, de Marcel Ichac, sobre la cèlebre expedició francesa del 1950; el *Nanga Parbat* dels alemanys i austríacs del 1953 i la pel·lícula *Italia-K2-1954*, van ser els altres documents que vàrem poder veure.

Fa dos anys, la II Mostra va ser inaugurada pel prestigiós alpinista italià Walter Bonatti, pare de l'escalada moderna i membre de l'expedició italiana al K2 del 1954. Després va ser Jeanne Franco, vídua de Jean Franco, qui va presentar la pel·lícula *Makalu Expedition 1954-55*, de Lionel Terray, sobre la cèlebre expedició francesa al

Makalu; després la pel·lícula de l'expedició britànica al Kangchenjunga del 1955; Sepp Jöchler, membre de l'expedició que va assolir el cim del Cho Oyu, el 1954, amb el mític Herbert Tichy i Pasang Dawa Lama, és qui va presentar un vídeo que havia fet la televisió austríaca per commemorar el trentè aniversari de la seva ascensió, el qual ens va ser cedit gentilmente per la mateixa televisió austríaca i pel seu realitzador, Lutz Maurer; finalment va ser Albert Eggler, cap de l'expedició suïssa que va assolir per primera vegada el cim del Lhotse i per segona vegada el cim de l'Everest l'any 1956, qui va presentar-nos i comentar-nos les seves pròpies diapositives de l'expedició, i qui va cloure la II Mostra de Cinema de Muntanya.

El mes d'abril de 1989 va tenir lloc la III Mostra, que va ser inaugurada pel prestigiós alpinista austríac Kurt Diemberger, protagonista de dues de les primeres ascensions als vuit mil: al Broad Peak, el 1957, amb Hermann Bühl, i al Dhaulagiri, el 1960, amb l'expedició suïssa, ascensions de les quals ens va passar a comentar magistralment les seves diapositives i també la pel·lícula sobre aquesta darrera expedició, que per a aquesta ocasió ens va enviar Norman Dyrenfurt, autor de la pel·lícula, en la qual hi ha també moltes imatges filmades pel mateix Kurt Diemberger.

El nord-americà Andrew John Kauffman, primer home que va assolir el cim del Hidden Peak, va presentar-nos també les diapositives de l'expedició nord-americana del 1958 documentant molt bé tota l'aproximació per Baltoro. Finalment va ser el professor Fritz Moravec, cap de l'expedició austríaca del 1956 que va assolir per primera vegada el cim del Gasherbrum II, el personatge que va fer la presentació i el comentari de les seves diapositives i de la pel·lícula de la històrica expedició i qui va fer també la cloenda de la III Mostra de Cinema de Muntanya i del cicle monotemàtic

«Els primers 8.000», posant així el punt final a una experiència excepcional que, en paraules del mateix Fritz Moravec, «hauria estat pròpia d'algun gran club alpi d'aquells països europeus amb més llarga tradició himalaïa (Anglaterra, Suïssa, Àustria...), i no pas d'una Agrupació Excursionista i una ciutat petites, d'un país petit, sense una tradició i una història antigues a l'Himàlaia.»

Jaume Rodri /
Joan Mundet

D'ACÍ I D'ALLÀ

SABADELL

Organitzat per la Unió Excursionista de Sabadell, va tenir lloc a l'octubre la X Ronda Vallsana, amb el següent itinerari: Sentmenat, mas d'en Cisa, el Roure Gros, Torre Roja, el Farell, Tres Pins, Guanta, can Senosa, el Castell i Sentmenat. Una excursió de sis hores que va donar temps d'assaborir tots els aspectes del trajecte. Cada participant disposava d'un mapa del sector escollit i la Creu Roja va vetllar per la seguretat en tota la marxa.

Deu anys d'il·lusions i d'esforç per potenciar l'estimació a l'excursionisme col·lectiu, l'amor a la muntanya i a conèixer millor el nostre país. Fou un dia molt reeixit.

SANT ESTEVE D'EN BAS

El Grup Excursionista Cultural i Alpinista de Sant Esteve d'en Bas ha fet públic el seu manifest de defensa de la vall d'Hortmoier en el butlletí núm. 25, manifestant, entre altres coses, que s'ha creat el Grup de Defensa de la Vall d'Hortmoier, format per nombroses entitats a fi d'obtenir un definitiu reconeixement legislatiu de la realitat conjunta de l'Alta Garrotxa i que assegurí d'una vegada els importantíssims valors ecològics, socials i patrimonials que aquesta zona ofereix a tot el país.

JERZY KUKUCZKA, MORT AL LHOTSE

La paret vertical més gran del món ha estat el darrer intent d'aquest gran muntanyenc polonès que tenia confirmada la seva presència a Granollers per a la primavera del 90, com a cloenda de les tres Mostres de Cinema de Muntanya que, juntament amb el Cercle Cultural de la Fundació Caixa de Pensions hem organitzat (87, 88 i 89).

Kukuczka no era el segon alpinista que havia coronat els catorze vuit mil. Reinhold Messner fou el primer. És per això que, enguany, una vegada examinades totes i cada una de les primeres expedicions coronades amb èxit als catorze vuit mil, havíem encaminat els nostres afanyos a compartir la Mostra amb aquest gran alpinista polonès. Afanyos que havien estat complaguts (per telèfon i per carta) i que, lamentablement, ja no podran ser atesos.

Kukuczka anirà a Granollers. El Lhotse ens ha arrabassat unencontre memorable per a tots aquells que estimem la muntanya. El seu mestratge i la seva exquisida sensibilitat i bonhomia són i seran l'herència que hem rebut d'aquest polonès que, lluny de la cridòria i l'exhibicionisme, havia trepitjat, en vuit anys, només, silencios i per vies inèdites, els catorze cims més alts de la terra.

Emocionats, el recordem

CALLÚS

Recentment ha tingut lloc a l'ermita de Santa Maria de Viladellera, a sis quilòmetres de Callús en direcció a llevant i tocant al terme de Castellnou de Bages, la solemne benedicció de la imatge de sant Jordi, que d'ara endavant serà el copatró. Aquesta ermita, romànica però molt transformada, fou restaurada per la Generalitat amb la col·laboració de l'Ajuntament. Varen assistir a l'acte els Amics de Sant Jordi de Barcelona, associació fundada fa poc a la ciutat comtal.

BARCELONA

Els Amics del Sol, en el seu 75è aniversari, han dedicat a la memòria de Josep M. Tarragó el seu butlletí mensual i una anada a Montserrat, on en una roca del camí de l'Arrel hi ha fixada una placa que el recorda, amb un poema de Miquel Martí Pol, molt ben escollit. És molt edificant comprovar la germanor i els sentiments d'aquest grup d'amics que sovint tenim el goig de saludar a la nostra entitat. També nosaltres volem recordar amb respecte i admiració el 10è aniversari del traspàs de l'amic Josep M. Tarragó des d'aquest espai.

M.M.

LLIBRES I MAPES

PEREGRINACIÓ AL TIBET

Rafael Battestini. Ed. Virgili i Pagès. Lleida, 1989. 143 pàgs. il·l.

Fer la ressenya d'un llibre escrit per un consoci i amic, generalment té el perill de l'apassionament, però, ¿com podria caure en aquesta temptació, si el llibre conté tants mèrits literaris, descriptius, tants testimonis que l'avalen per si sol?

Peregrinació al Tibet és el primer llibre escrit en català sobre el místic país asiàtic. És el primer llibre d'una sèrie de viatges que l'Editorial Virgili i Pagès es proposa publicar d'una forma continuada. A l'acte de presentació, que tingué lloc el dia 26 d'octubre passat, el consoci Ramon Pinto deia que el doctor Battestini tenia en cartera nous projectes de viatges i, per tant, tres llibres de semblant interès excursionista.

És una obra escrita amb una ploma àgil i planera, sense palla, cosa que fa que l'interès no decaigui ni un instant per la gran varietat de temes que toca. Després d'una introducció geogràfica i històrica del Tibet, ens il·lustra sobre el pensament tibetà en contrast amb l'occidental, introduint-nos als poders de la ment desenvolupats mitjançant la telepatia, l'«estàtica», la il·luminació, la levitació, etc.

Després passa a descriure'ns la religió tibetana, la medicina, l'art tibetà, la dansa, la poesia, l'arquitectura, i a continuació fa un llarg apartat explicant el viatge que hi va fer amb una colla d'amics, viatge que va començar a la Xina. Tot l'itinerari, hom el viu de la seva mà, de la seva experiència d'observador nat, d'una ment exploradora i descriptiva que ens fa veure, diguem-ne panoràmica, el paisatge amb els seus elements principals i tothom queda instruït sobre com era el Tibet d'abans, com és en realitat avui i com serà potser el Tibet de demà segons els seus judicis, basats en allò que hi va viure i va poder saber. Val a dir que féu el viatge amb un tibetòleg d'excepció, Ramon Prats i d'Alòs-Moner, que facilità molt la tasca d'investigació gràcies al seu coneixement de l'idioma.

El llibre acaba amb un epíleg, molt interessant per a aquells que vulguin repetir el

viatge i seguir les seves petjades, una cronologia i un breu vocabulari tibetà.

Podem assegurar que no havíem tingut mai a l'abast un llibre del Tibet que ens deixés tan satisfets, escrit en català, cosa que és una primícia, i d'una puntualitat tan sensible que cap altre d'escrit en altres llengües no hi pot rivalitzar.

En conclusió: siguin benvinguts els llibres de viatges escrits en català, i que ens parlin de països llunyans, als quals no tothom pot anar de viatge. Si la lectura és mengívola com la de Battestini, endavant aquesta sèrie de llibres de viatges.

Per gentilesa de l'autor, en tenim u exemplar a la nostra biblioteca. Gràcies, amic Battestini!

M.M.

LES ARRELS HISTÒRIQUES DE VILADECANS Segles XII-XVIII

Ed. Arxiu Municipal Ajuntament de Viladecans, 1989. 294 pàgs., il·l. (Papers de l'Arxiu).

L'autor és fill del Forcall, allà als ports de Morella, però s'establí a Viladecans, d'on és fill adoptiu, com a reconeixement de la tasca desplegada en la investigació i divulgació de la història d'aquesta població. El llibre tracta, doncs, d'un tema que l'autor domina. Pensem en la quantitat d'arxius consultats, documentació que li ha donat peu a escriure també sobre Bruguers, Eramprunyà, l'ermita de la Mare de Déu de Sales i Sant Climent de Llobregat. Són nou capítols que comprenen sis segles d'història local i que fan que, encara que no sigui el primer llibre que coneixem d'història de Viladecans, sigui, això sí, el més complet i erudit. L'obra acaba amb 36 documents fidedignes, com un apèndix documental d'una vàlua extraordinària, que fan apreciar encara més la tasca de l'historiador Eixarch.

L'Arxiu Municipal de Viladecans ens n'ha fet arribar un exemplar i es pot consultar a la nostra biblioteca.

M.M.

ON OBSERVAR OCELLS A CATALUNYA

Josep del Hoyo, Jordi Sargatal i col·laboradors. Lynx Edicions, 1989. 310 pàgs.

ELS OCELLS DEL PARC NATURAL DELS AIGUAMOLLS DE L'EMPORDÀ

Jordi Sargatal i Josep del Hoyo. Dibuixos: Francesc Jutglar. Lynx Edicions. 1989. 120 pàgs. 12 làmines amb 137 espècies i 3 mapes.

ELS OCELLS DEL DELTA DE L'EBRE

Albert Martínez i Anna Motis. Dibuixos: Francesc Jutglar. Lynx Edicions. 1989. 124 pàgs., 12 làmines amb 138 espècies i 3 mapes.

Per gentilesa de Lynx Edicions, tenim a disposició de tots els socis els tres primers volums-guides d'ocells de Catalunya, els títols dels quals encapçalen aquesta notícia. És la primera vegada que a Catalunya disposem de guies pràctiques de l'observació de la vida dels ocells que alegren els nostres camps, els aiguamolls, els deltes, etc. Aquests llibres indispensables per a endinsar-nos documentadament en l'ornitologia, han estat possibles gràcies a un grup d'entusiastes d'aquesta matèria que han volgut transmetre'ns les seves experiències de camp i les seves llargues observacions.

En el primer dels tres volums, es descriuen quinze espais naturals escollits en terrenys ben diversos, com el Montseny, el Montsant, el Montsec, els ports de Beseit, el Cadí, etc., i s'indica la situació

de cada espai i les espècies a observar, segons les èpoques de l'any.

Els altres dos llibres corresponen a espais naturals protegits i el seu contingut facilita el coneixement dels ocells i de re-
truc mena a una conscienciació i estima pels sistemes i elements naturals del país. També fan una detallada descripció dels hàbitats i mostren uns itineraris fàcils per a recórrer i conèixer millor el parc natural. Les làmines que acompanyen els llibres, obra del dibuixant F. Jutglar, són una bona ajuda.

Amb aquestes interessants guies a les mans, vénen ganes d'agafar uns prismàtics i una llibreta, i començar l'observació dels primers ocells.

Cal, doncs, triar un espai natural i seguir els itineraris descrits. Segons el professor Maluquer, si tens la fortuna d'esdevenir un *bird watcher*, el món en què vius i la teva mateixa vida hauran adquirit una nova dimensió i un interès molt més gran.

Provar-ho no costa gens!

M.M.

MONTSENT DE PALLARS - LLESSUI

Editorial Alpina. Granollers, 1989.

Darrerament reeditat per Ed. Alpina, heus ací un nou full cartogràfic que s'agermana amb els mapes adjacents publi-

cats per la mateixa editorial: Encantats-Sant Maurici, Pont de Suert-Escales i Montardo d'Aran-Aigües Tortes, tots aquests com a més propers i, encara, el de Sant Joan de l'Erm i la Seu d'Urgell, reeditat precisament fa poc temps.

Tot i que es tracta d'un sector no gaire freqüentat, ofereix notables al·licients, bons recorreguts i suggestius panorames. La situació del Montsent (2.882 m), escortat pel Montorrio (2.853 m), representa com un tascó avançat al sud, entre la vall del Flamicell o vall Fosca (Cabdella), a l'oest, i la de la Noguera Pallaresa, a l'est. Entre ambdues conques, a recer de la serra d'Altars, el tossal del Serradet i el Tuc de la Cometa, nasqué l'estació hivernal de Llessui, que actualment, tot i la migradesa de les nevades dels darrers anys, continua com a testimoni d'haver estat un dels primers centres d'esquí del Pallars juntament amb l'estació de Superespot.

El recull d'itineraris aplegats a la part descriptiva (guia) ofereix un gran interès, tant pels camins com per les pistes que s'hi descriuen. Per exemple, l'accés a la vall de la Noguera de Tort pel camí del port de Rus o pel del port de Felià i el pas de Llevata, així com els enllaços amb el refugi Colomina (FEEC) i, encara, amb el refugi Josep M. Blanc, del Centre, a l'estany Tort de Peguera, tot enllaçant el rosari d'estanys escampats per la comarca, des de l'estany Gento al de Sant Maurici.

La guia adjunta al mapa també inclou les habituals ascensions als cims i unes notes d'orientació sobre piragüisme i *rafting*.

D. Aloy

SANT JOAN DE L'ERM La Seu d'Urgell - tossal de l'Orri

Editorial Alpina. Granollers, 1989.

L'equip tècnic d'Editorial

Alpina ha dut a terme la reedició del mapa de Sant Joan de l'Erm, de tanta acceptació. En aquest cas creiem que la necessitat d'una actualització era palesa, en primer lloc per la nova estació d'esquí de Port Ainer (o Port Ainé) i l'antena de TVE del tossal de l'Orri, a l'altitud ja una mica respectable de 2.440 metres.

Sobre aquest cim, el meu pare, Bru David, deia que «domina un panorama grandios de la regió pirenenca... essent un dels miradors més bells de la nostra terra». (La Publicitat, 8-I-1936). També el matrimoni Jolis, en la seva guia *Pallars-Alt Urgell*, qualifiquen de *fantàstic* el panorama des del cim de l'Orri, adjectiu, tanmateix, no gens prodigat en les seves obres.

Al límit SE del Pallars Sobirà i dominant la plana d'Urgell, el tossal és un bastió avançat de les grans valls d'aquest sector pirinenc: la vall de Cardós i la vall Ferrera; aquesta, presidida per la pica d'Estats, i amb el pic de Salòria a primer terme, damunt l'enigmàtica vall de Santa Magdalena. És aquest riuet precisament, al nord de Sant Joan de l'Erm, que des de les bordes de Conflent i les de Bedet, continua aigües avall de l'ermita de Santa Magdalena pels llogarets, avui deshabitats, de Romadriu i Montenartró, per a desguassar a la Noguera Pallaresa.

Al costat del santuari de Sant Joan de l'Erm Nou, el xalet-refugi de la Basseta, administrat pel Centre des que es va inaugurar (19-XII-1976) i fins

l'any passat, és la base idònia per a fer ascensions i travessies i, sobretot, per a practicar l'esquí de fons i el ciclisme de muntanya.

D. Aloy

BIBLIOGRAFIA CATALANA RECENT D'INTERÈS EXCURSIONISTA

L'excursionisme i la cançó. Joan Auladell, Jaume Ramon i Josep Vila. Caixa de Barcelona. Barcelona, 1989. 102 pàgs. il·l.

Descoberta de la natura a través de les plantes medicinals. Miquel Batet. Rafael Dalmau ed. Barcelona, 1989. 236 pàgs. il·l. (Arxiu bibliogràfic, 26).

El ball de Sant Bartomeu de Roda de Berà. Estudi, introducció i notes d'Immaculada Cartaña i Josep M. Martorell. Centre d'Estudis Sinibald de Mas. Torredembarra, 1989. 102 pàgs. il·l. (Monografies, 4).

El ball parlat de Sant Ermengol. Albert Palacín. Introducció de Josep M. Porta. Ed. Virgili & Pagès. Lleida, 1989. 168 pàgs. il·l.

Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat Moderna. Valentí Gual. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1988. 168 pàgs. (Secció d'Arqueologia i Història, 72).

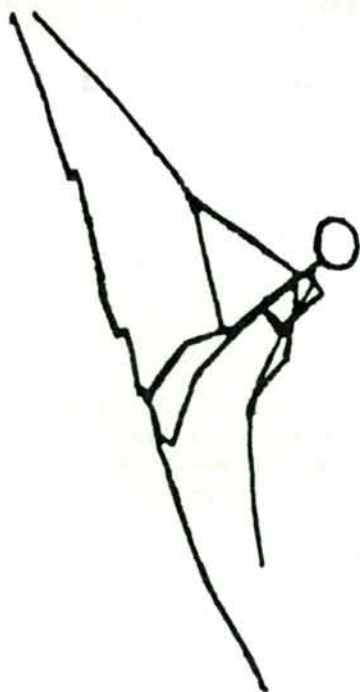
Replanteig causal de la conquesta de Tortosa. Ramon Miravall. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1989. 74 pàgs. (Els llibres de la Medusa, 30).

El suport de la milícia nacional a la Revolució burgesa a Reus (1793-1876). Robert Vallverdú. Pròleg de Joan Benet. Associació d'Estudis Reusencs. Reus, 1989. 320 pàgs. (Ed. Rosa de Reus, 73).

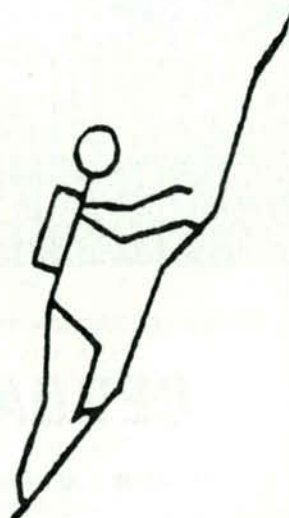
El pla d'Urgell. Joan Bellmunt. Ed. Virgili & Pagès. Lleida, 1989. 376 pàgs. (Fets, costums i llegendes, 11).

*al servei del muntanyenc,
el travessaire, l'escalador
i també
dels clients i amics.*

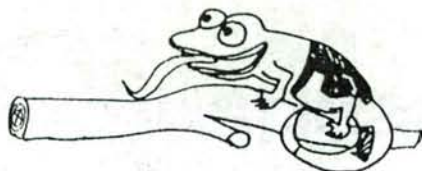

Comte d'Urgell, 95 bis - Tel. 253 50 01.
BARCELONA

«ELS COLORS AMB MÉS GANXO». Inclús els camaleons ens envejan

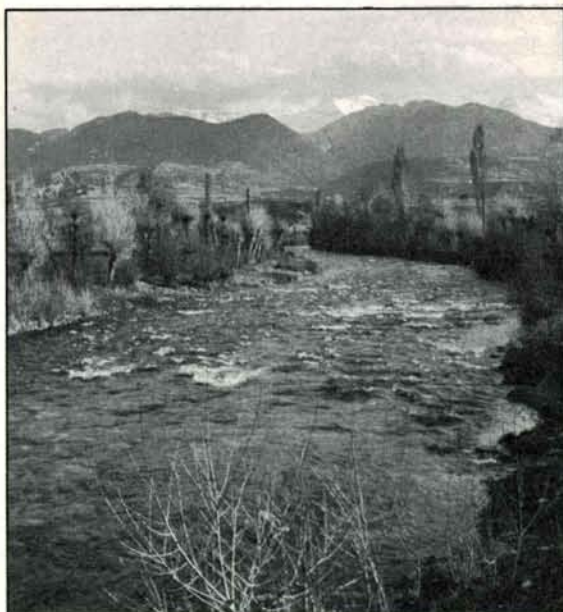
VESTIMENTA D'ALTA GAMMA • EN VENDA DIRECTA DE FÀBRICA

ANDORRA: AVDA. DE LES ESCOLES, 12. LES ESCALDES. Tel. 9738 / 21998
ELS ESPECIALISTES DEL PARAPENTE A PREUS D'ANDORRA

CHAMONIX SUD: 18, VIA AOSTA. 74400 FRANÇA
LES HOUCHES: LES MARMOTIERES. 74310 FRANÇA

DEMANEU EL CATÀLEG PER CORREU

ELS CONSELLS I L'EXPERIÈNCIA DELS ESPECIALISTES DE LA MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
CLUB ALPÍ CATALÀ

CERDANYA

ALTES VALLS DEL SEGRE

A. JOLIS i M.A. SIMÓ de JOLIS

CERDANYA

Agustí Jolis i M. Antònia Simó,

Del Centre Excursionista de Catalunya

UNA VISIÓ GLOBAL D'AQUESTA COMARCA CATALANA

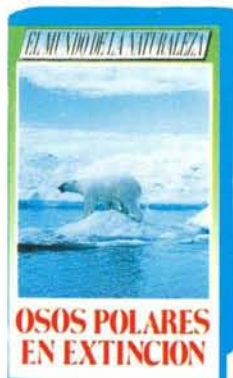
- 52 itineraris turístics. • 98 itineraris de muntanya amb diverses variants i vies d'escalada. • 10 dibuixos descriptius. • 21 croquis de vies d'escalada. • 9 fotos en color. • 2200 topònims. • 12 mapes parcials a escala aprox. 1:50000. • 1 mapa general a escala 1:100000 a tres colors.

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
— COMISSIÓ DE PUBLICACIONS —

LA GRAN NOVEDAD EN ESPAÑA

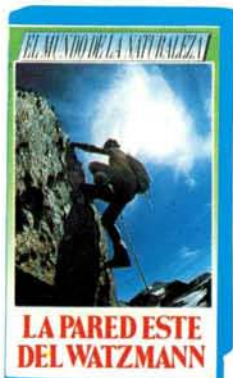

**POR FIN PODRA TENER EN CASA LOS MEJORES VIDEOS
DE SUS HOBYYS Y DEPORTES FAVORITOS**

Hace 10 años se firmó un tratado internacional en Oslo para la protección de los osos polares. Hoy en día, el científico Hans Schilde ha estado bajo la pista de las huellas de los osos

COLOR 43 min.
Ref: 4015 P.V.P. 2.250.-pts.

La casi pared vertical del Watzmann se eleva a una altura de unos 2.000 metros. En esta escalada, Friedrich Bach y su equipo demoraron dos días y una noche para poder filmar las diferentes rutas y observar

COLOR 43 min.
Ref: 4025 P.V.P. 2.250.-pts.

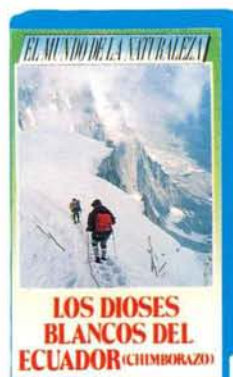
Los realizadores de este documental esperan despertar el interés por la protección del medio ambiente en las Galápagos, pero esta vez con el énfasis en la riqueza y variada vida submarina.

COLOR 44 min.
Ref: 4019 P.V.P. 2.250.-pts.

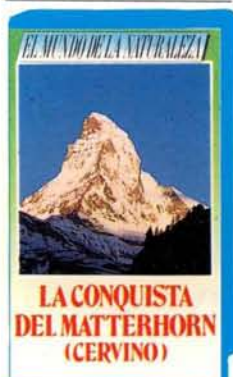
Cuando en el verano de 1982, dos playas de San Francisco fueron cerradas al público por los tiburones, el equipo de la película comenzó una expedición en la costa de California.

COLOR 43 min.
Ref: 4020 P.V.P. 2.250.-pts.

En esta película se muestra una expedición a los Andes del Ecuador, la vida de los indios y su contraste con los montañeros Europeos que van en busca de nuevas metas.

COLOR 45 min.
Ref: 4017 P.V.P. 2.250.-pts.

Esta película ofrece la historia de la escalada del Matterhorn así como el "sueño de la montaña" y la belleza del territorio Alpino. Además ofrece una valiosa información a los montañeros a la hora de prepararse para esta escalada.

COLOR 45 min.
Ref: 4018 P.V.P. 2.250.-pts.

Esta película muestra la expedición a la cara Norte del Eiger. El cámara es un escalador Alpino experimentado y por esto fué posible dar cuenta de una aventura única que ha sido el sueño de muchos pero sólo unos pocos lo han conseguido.

COLOR 43 min.
Ref: 4021 P.V.P. 2.250.-pts.

El reportaje cuenta la historia de su primera conquista en el año 1786 y describe la belleza de los tours en el masivo Mont Blanc.

COLOR 45 min.
Ref: 4022 P.V.P. 2.250.-pts.

NOMBRE
DOMICILIO N° TEL.
POBLACION PROVINCIA

CUPON SOLICITUD CATALOGO

Ruego me envíen gratuitamente catálogo general así como información de todas las películas editadas por ustedes.

NOMBRE
DOMICILIO N° TEL.
POBLACION PROVINCIA

SISTEMA
VHS
BETA

FORMA DE PAGO
CONTRAREEMBOLSO
ENVIO TALON NOMINATIVO

P.V.P. 2.250 Ptas. + 200 Ptas. (envío)

FIRMA

OSOS POLARES EN EXTINCION
LA PARED ESTE DEL WATZMANN
LOS DIOS BLANCOS DEL ECUADOR
LA CONQUISTA DEL MATTERHORN

LAS ISLAS GALAPAGOS
TIBURON BLANCO ASESINO
ESCALADA EN LA CARA NORTE DEL EIGER
MONT BLANC

Enviar a: INTERNATIONAL FILM GRUP Gran Vía de les Corts Catalanes, 1.176 bis. 08020 BARCELONA

A/s seus peus
**calçat
infantil**

- BALMES
PLAÇA MOLINA
- AVDA.
PAU CASALS, 15
- PASSEIG
SANT JOAN, 139

KATAKROK